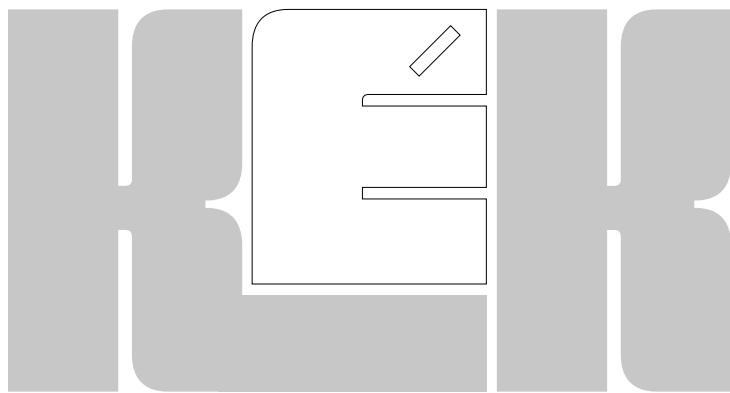

Kultúra és Közösség
művelődéstudományi folyóirat

Kultúrák, státusok, reprezentációk

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Lapunk szerkesztősége az MTA Szociológiai Kutatóintézetének Kultúrakutató Műhelyében működik.

Főszerkesztő: Tibori Tímea

Főszerkesztő-helyettes: A. Gergely András

A szerkesztőbizottság tagjai:

A. Gergely András, Kraiciné dr. Szokoly Mária, Laki Ildikó, Paksi Veronika, T. Kiss Tamás

Szerkesztőség címe:

MTA Szociológiai Kutatóintézet

1014 Budapest, Úri utca 49. Tel./Fax: +36 1 224 0790

Kiadja:

Belvedere Meridionale

6725 Szeged, Hattyas sor 10.

www.belvedere.meridionale.hu

Felelős kiadó: Jancsák Csaba

Fotók: Laki Ildikó

Nyomdai kivitelezés:

s-Paw Bt.

6794 Üllés, Mező Imre u. 7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető: Szabó Erik

ISSN 0133-2597

A lap megrendelhető a kiadó címén és a következő e-mail címen: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

A lap ökotudatos szellemben készül.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

TARTALOMJEGYZÉK

KULTÚRÁK, STÁTUSOK, REPREZENTÁCIÓK

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Ikonikus fordulat vagy valami más?	5
Mezey Eszter: Internet és politika	21
Menyhárt Krisztina: A magyarországi bolgár közösség nyelvi helyzete	37
József N. Szabó: European Culture – Hungarian Culture /1945–2000/	43
Emőke Mihály: The Contribution of NGOs in Reducing Poverty. Case Study of the North-West Development Region in Romania	47

FELNŐTTOKTATÁS, KUTATÁS

Tibori Tímea: Vásárlásaink térben és időben	61
Hunyadi Márton: Gazdasági migránsok a státusrepresentáció tükrében	69
Tardos Katalin: Társadalmi befogadás és felelősségvállalás a vállalati szférában	85

BUDAPEST

Kis Tamás Péter: A zsonglörködés kultúrája Magyarországon	99
Barz Endre – Gönczö Viktor: Az antropológia alkalmazhatóságának lehetőségei a városrehabilitációban	105

SZEMLE

A. Gergely András: Lakópark, mint korunk tömegszállása?	111
Szerzőink	115

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor

IKONIKUS FORDULAT VAGY VALAMI MÁS?

Kulturális antropológusként elsősorban nem a jelemélet, hanem a jelhasználat szempontjából szeretnénk hozzászólni az „ikonikus fordulat” kérdéséhez. Az a jelenségegyüttes, amit Gottfried Boehm az „ikonikus fordulat”, Mitchell a „képi (*pictural*) fordulat” kategóriájával jellemez, amit Gombrich „vizuális kornak”, Guy Debord a „látványtársadalom” korának nevez, túlságosan magától értetődő ahhoz, hogy tényét vitatni lenne érdemes. Ugyanakkor a minden jelenséget és jelenségértelmezést megillető tudományos kétely ezzel a „fordulattal” kapcsolatban is felvetheti, hogy 1. Valóban nagy fordulatról van szó, vagy olyan jelenségcsoportnak a figyelem előterébe kerüléséről, ami egyébként korábban is jelen volt? 2. Annak, ami a jelenségegyüttesben új, valóban lényege-e az ikonicitás vagy a képiség? (És az ikonicitás *vagy* a képiség?) 3. Vannak-e más, legalább ilyen fontos elemei annak, ami az új jelenségek lényege?

A képiség előretörése

Úgy gondoljuk, a válasz ebben az esetben is az „is”. A képiség és az ikonicitás más korokban is nagy jelentőségű volt, (abban a jelenünket közvetlenül megelőző korban is, amelyhez képest ezt most újdonságként érzékeljük), de a képiség szerepe ma kétségtől igen nagy. (Hogy csak néhány olyan területre utaljunk, ahol a képiség szerepe látványosan megnövekedett, gondoljunk a *lakáshasználatra*, ahol a különböző lakáshasználati szempontok: biztonság, kényelem, önkifejezés, stb. mellett szembeütően megnőtt a lakás mint látvány, s az egyes helyiségek és tárgyak mint látványok szerepe: megjelentek a „látványlakások”; gondoljunk a *kereskedelemre*, ahol szintén fokozódott a látványhatások – a csomagolás, a design, a boltban való elhelyezés – jelentősége; vagy gondoljunk arra, hogy miként jelent meg a képiség olyan, alapvetően a továbbításra szolgáló eszközökben is, mint a /mobil/telefon. A különböző új technikai eszközök ontják a képeket; a fejlődés-fejlesztés éppen ebben az irányban a legértelmezesebb. A digitális fényképezés lehetőségeivel egy átlagos turistaút élményeit rögzítő fényképek száma minimum megtízszereződött, a számítógépes memória fejlesztésével mind több nagyfelbontású

kép, sőt, mozgókép lép be a hálózatban továbbított információk közé, és a reklámverseny következtében mind több kép tolakszik elénk akaratumk ellenére is az Interneten éppúgy, mint az utcán járva. A kor képi jellege tehát nemigen tagadható). Ám az alábbiakban amellet szeretnénk érvelni, hogy a kor jellemzőjének tekinthető jelenségekben legalább ekkora szerepe van a *mozgásnak* és a *térnek*,¹ (s a világgép több más meghatározójának is), így kérdés, hogy a kor világgép-sajátosságai szempontjából döntő mozzanatnak melyik tényező nevezhető.

Többen hangsúlyozzák, (sokak számára ezt jelenti a képiség és az ikonicitás előnyomulása), hogy az *írás* elveszti domináns szerepét, és az írott kultúra rovására a képi kultúra terjed. Ez a változás sem egyértelmű (a „képi” kultúra terjedésében kulcsszerepet játszó számítógép tele van írott szövegekkel, s még a funkcionális analfabétizmus kialakulásában fő vétkesnek ítélt televízió képernyőjéről is egyre több – álló és futó – szöveges információ árad, s ha a „Gutenberg-galaxis” már nem is az információáramlás fő médiuma, az írott kultúra egyáltalán nem temethető), ám ha elfogadjuk is, hogy a kép a huszonegyedik századi kultúrában (az írás rovására) nagyobb szerepet követel magának, akkor is tisztázni kell, hogy e „fordulat” vajon visszatérést jelent-e a betűk kultúrája előtti, szintén képi gondolkodáshoz, vagy valami egészen másról van szó?

A „képiség” ezekben a gondolatmenetekben az írás „absztrakt fogalmiságával” szembeállítva szerepel. Ám a „képiség” fogalmában itt összerosódik a *vizualitás* és (az absztrakt fogalmiság szemléleti elmentétek tekintett) *komplex érzéketi* jelleg. Ha ez utóbbit tekintjük „képiségnek”, akkor – mint erre Benczik Vilmos is felhívja a figyelmet – nemcsak vizuális képekkel, hanem szag-képekkel, tér-érzetekkel, stb. is számolnunk kell, s az ezekre épülő multimedialitás valóban jellemző egy olyan korra, melynek információtovábbító eszközei ténylegesen

¹ Az említett mobiltelefon feltalálásával például igen látványos fordulat történt, hiszen a vezetékes hálózathoz kötött hangtovábbítás helyhez kötöttségéből a kommunikáló ember kilépett a térbe (ezzel együtt a korábban az intimszférában tartott beszédaktusok is bezúdulnak a nyilvános terekbe), s maga a kommunikációs aktus is mozgóvá vált (ezt a „mobil” elnevezés maga is hangsúlyozza).

valamennyi érzékleti mezőben árasztják az üzeneteket. Ez esetben maga az éles szembeállítás az, ami megkérdőjelezhető, hiszen egyfelől az „absztrakt fogalmiság” nyelvi jelrendszere is nagymértékben épít az érzékleti asszociációkra, (bár kétségtelenül ezeket kódolva, absztrahálva, a közvetlen érzékleti jellegtől elemelve mozgósítja csak); másfelől viszont a mai multimediális kultúra vizuális, auditív és egyéb üzeneteinek nagy része nem is érthető a beléjük kódolt absztrakt-fogalmi konstruktumok és dekonstruktumok nélkül. Mindazonáltal nyilvánvalóan más filmet nézni, mint könyvet olvasni, s a különbség lényege talán abban ragadható meg, hogy míg az írás előbb egy absztrakt nyelvbe kódolja a közvetíteni kívánt képzeteket, amelyek azután a dekódolás következtében születnek meg a befogadó fejében, a képi üzenet² az absztrakt nyelv közvetítése nélkül észleltet. (A dekódolás eredménye ugyan ebben az esetben sem teljesen azonos a kódoló üzenetével, hiszen a dekódolásban már szerepet játszik a dekódoló egész tapasztalatrendszere, és absztrakt-fogalmi gondolkodása, s mint az imént jeleztük, maga az üzenet sem mentes az absztrakt-fogalmi közvetítéstől, hiszen a képi és egyéb érzékleti nyelvek üzeneteibe is belekerül az üzenetküldő absztraháló gondolkodása és a használt nyelv *nyelvhasználati szabályait* kialakító absztrakciók is; de az információtovábbítás e formája kétségtelenül jobban hasonlít a világ közvetlen, közvetítések nélküli érzékeléséhez-észleléséhez, mint az írás).

Mint maga a „képzet” fogalom is jelzi: jóllehet valóban minden érzékleti területen születnek az észlelésre alapozott képzetek, ezek keletkezésében (mindig is) a döntő csatorna a vizualitás, s ezért amikor az írással szemben (amely egyébként persze szintén a vizualításra épül) az írássá nem absztrahált érzékleti benyomások „somagjaira” épített nyelvek (és az ilyen nyelvekre épülő médiumok) kerülnek előtérbe, ez – vagyis az *írás közvetítése nélküli érzékletiség* térhódítása – (is) elsődlegesen a *vizualitás* térhódításaként jelenik meg a változásokat regisztráló kortársak szemében.

Ikonicitás

Mielőtt azonban rátérnénk arra, hogy véleményünk szerint minek a térhódításáról van is szó, nem mehetünk el az „ikonikus fordulat” (s en-

² A „képi üzenetet” itt már a szag-képeket, hang-képeket, tér-érzéketeket is magában foglaló tágabb képesség-fogalom értelmében használjuk.

nek alapjaként az „ikon”) kategóriája mellett sem. Az „ikon” a középkori keresztény szemléletben az emanáció platonista tanának megfelelő fogalom: egy olyan szemlélet fontos alkotórésze, amelyben minden az „isteni” kisugárzásából és képi reprezentáció-sorából vezethető le. Krisztus az Atya képe, a szent ikon Krisztus képe, másolatai az ikon képei. A világ egésze is Isten képét viseli magán. A Biblia Pauperum ebben az értelemben valóban teljesen ikonikus volt: képi ábrázolásai az isteni üzenetet a képi reprezentáció (=újra-megjelenítés) formájában közvetítették; azt az üzenetet közvetítették, amely az írott Bibliában mint Ige jelent meg; az *Ige, a szó* e szemlélet másik fontos pillére, és ne feledjük: az *aktív, teremtő* elem. (A benne lévő isteni erő következtében az ikon is aktív – csodatévő, stb. – de míg a szó teremt, formáz, alakít, az ikon alapvetően csak energiát – fényt – sugároz). Ebben a szemléletben tehát az ikonicitás abból következik, hogy a képet a szóból, a teremtett világot a teremtő Isten létéből vezetik le.

Az „ikon” a fenti fogalomból nyerte köznapi (a keleti kereszténység szentképeiből általános „kép-mássá” tágított) jelentését, melyben olyan képi reprezentációt jelent, amelynek egyes jegyei nem önkényesen, pusztán megállapodás-szerűen utalnak az általuk reprezentált tartalmakra, hanem azáltal, hogy azok jegyeit is hordozzák.

Peirce egyik definíciója lényegében erre az ikon-fogalomra épül (a „hasonlóság” eléggé bizonytalan kategóriájával kötve össze a jelöltöt jelöltjével): „Az ikon olyan jel, mely az általa jelölt tárgyra pusztán saját jellemzőivel utal. Ezek a jellemzők attól függetlenül is fennállnak, hogy a szóbanforgó tárgy létezik-e. Bármely minőség, létező egyed vagy törvény valaminek az ikonja, ha hasonlít arra a valamire és annak jeleként szokás használni”.³ Ez (a peirce-i gondolatrendszer redukciójával a közhasználatban leginkább elterjedt) ikon-fogalom szükségképpen eltér az eredetitől, mert a jelölt *közvetlen hatását* a jelölőre, (ami ott viszonyuk lényegéhez tartozik), Peirce ebben a definícióban az „index”-típusú jelek sajátosságaként határozza meg, viszont megállapítja, hogy minden *index* ikont foglal magában (vagyis az ikon ebben az értelemben a jel „hasonlító” eleme).⁴

Kérdés most már, hogy az „ikonnak” bármely említett jelentésárnyalatát figyelembevéve jogosult-e ikonikus fordulatról beszélni? Az ember felhasználata bizonyos értelemben egyrészt folyamatosan absztrahálódik. Ez az index-típusú jelek

³ Horányi – Szépe, 1975:29.

⁴ Uo.

arányának csökkenését hozza magával. De ezzel együtt az ikon-jelleg is csökken, tehát a fent említett peirce-i értelemben nem beszélhetünk ikonikus fordulatról; az ő fogalomhasználatánál maradván inkább a *szimbólumok* szerepe az, ami egyre növekszik.⁵ Ha viszont az eredeti (emanációs) értelemben használjuk a fogalmat, szintén nem lehet „ikonikus fordulatról” beszélni: vannak ugyan (az istenhit visz-

szaszorulásától függetlenül is) emanációs jellegűnek felfogott jelek, de semmiképpen sem érzékelhető olyan fordulat, amely ezek drámai aránynövekedésére utalna. Marad tehát a *képi* jelleg, (tehát az, amit Mitchell „képi fordulat” kategóriája talán pontosabban jelöl), ez jelenünkben kétségkívül jellemző (bár hozzá kell tenni, hogy a képi jelleg mindig is erős volt – a Gutenberg-galaxisban is, mindvégig –, de az vitathatatlan, hogy az információtovábbítás, a tömeges kommunikáció eszközei között az *írott szöveg* tömegesítésének évszázadai után –, s a *hangto*vábbítás előretörésének átmenetét követően – ma a *képtovábbítás* eszközei tekinthetők dominánsnak). Ez a „képesség” azonban nem ugyanolyan, mint az írás diadalútja előtti korszakok képessége: egyrészt magába olvasztja mindazt, amit az írásbeliség évezredek hoztak magukkal, másrészt ami új benne, az nem a vizualításra épített jellege (mint utaltunk rá, sajátos módon, de az írás is a vizualításra épít), nem is a szó absztrakt jellegével szembeni képi *konkrét*ságra (mert éppenséggel egy újfajta, a képi *absztrakción* alapuló gondolkodásmód lehetőségét hordozza magában), s nem is par excellence *képi* jellege, hanem más összetevők, nevezetesen a *tér* és a *mozgás* újfajta használata, s *ezek* szerepe az, aminek jelentőségnövekedése valamilyen lényegi szemléleti „fordulatra” utalhat.

Mozgás és tér szerepe a huszadik században

A huszadik század számos fejleménye kapcsolható ehhez a szemléleti fordulathoz.

A század elején a felgyorsult fejlődés érzete összekapcsolódott a technika olyan fejlődésével, amely a sebesség radikális növelésére koncentrált (mind a térbeli mozgás, mind az információtovábbítás tekintetében). Ezt a korélményt a művészetek reflexiójában többek között a futurizmus megjelenése jelezte, amelynek újdonsága az volt, hogy a mozgás élményét összekapcsolta szellemi tartalmakkal, ha úgy tetszik „átszellemítette”. A futurizmus a korábbi „statikus” képi ábrázolásban (táblakép-festészet, szobrászat) is igyekezett a mozgás ábrázolására, de a leglényegesebb fejlemény a mozgókép megszületése. A mozgás és a tér kapcsolata, egymástól elválaszthatatlansága magától értetődő (a térélménynek például kétségkívül mindig fontos eleme a tér vizuális érzékelése is, a tudatos térformálásnak pedig a látványkompozíció; ám ugyanakkor a térélmény mindig mozgásélményen is alapszik, anélkül – a tér legalább szellemi bejárása nélkül – létre sem jön);

⁵ Nincs most itt elegendő tér annak kifejtésére, hogy mennyiben gondolunk mást a jelekről, mint Peirce. A különbség lényege talán abban van, hogy míg ő a szemiotika egyik atyjaként (és a jeleket a matematika egzaktasága felé közelítő logikusként) a jelből, mi a jelhasználatból, mint kulturális eszközből indulunk ki. Ebből következően merül fel bennünk a kérdés, hogy vannak-e egyáltalán ikon-típusú jelek, vagy amit annak tartunk, az (a jelhasználó kultúrák szempontjából) nem egyéb, mint vagy a jelölt és a jelölő közvetlen kapcsolatán, a jelöltnek a jelle gyakorolt hatásán alapuló „index”, vagy a kulturális meg egyezésen alapuló „szimbólum”. (A jelnek a tárggyal való hasonlósága, az, hogy olyannak tekintjük, ami valamilyen szempontból leképezi a tárgyat, maga is nagyon nagy mértékben kultúrafüggő, tehát „megállapodás” kérdése. Ezt egyébként Peirce is így látja, amikor például kijelenti, hogy az értelmes – azaz az értelmező – tudatnak minden jel esetében meghatározó a szerepe (Peirce, Id. mű, p. 38.) Semmilyen ’jelnek’ nincs értelme interpretátor nélkül. Igaz, hogy működik (pl. a rámutató jel akkor is jel, ha nincs ott az interpretátor), de csak az interpretátor számára, különben nem jel, hanem tárgy. Az „ikon” sajátosságai leképezhetik a tárgyat, de ez a „leképeződés” is csak az interpretátor számára szolgál ilyen értelemben „szimbólumként”). Mi fenti kiindulópontunk következtében hajlunk arra, hogy az ember számára minden jel „szimbólumként” funkcionálhat, mihelyt egyszerű szignál-jellegén túl jelentések halmaza társul hozzá. A „szimbólum” ebben a felfogásban az emberi gondolkodás egyik alap eszköze, a kultúra szerveződésének, s ezért bármilyen társadalmi elemzésnek éppolyan alapegysége, mint a fizikai világ elemzésének a mennyiségi kategóriák. (Az emberi gondolkodás másutt részletesebben kifejtett felfogásunk szerint a matematika és a logika azonosító rendszeréhez igazodó fogalmiság és a világ dialektikus befogadásához igazodó szimbolizáció dichotómiáján alapszik). A Peirce-i felosztás egyrészt a jel valóságos tárgyhoz való kötődésének fokozatait, másrészt talán az emberi szimbolizáció kialakulásának lépéseit képezi le. De az emberi használat szempontjából ez a kategorizáció talán azért sem a legrelevánsabb, mert mint Balogh István írja erről, a szimbólum és a többi jeltípus illetően elválasztása problematikus, hiszen másfelől a szimbólumra is érvényes az, hogy: „az egyezményes jel tartalmi oldalát tekintve egyáltalán nem tetszőleges megállapodás eredményeként jön létre, hanem a valóság és a tevékenység általános törvényszerűségei által van meghatározva” (Balogh, 1979:97. Kiemelés.: K.Á.–K.G.)

s így a mozgás új élményformáinak megjelenése egyúttal új térélményeket is jelentett. (A felgyorsult közlekedés és információtovábbítás radikálisan átalakította a világ tereinek érzékelését: ennek egyik, de nem kizárólagos eredménye a föld „összezsugorodásának” érzete; de ennél is fontosabb a mozgókép által létrehozott új térélmény). A kétdimenziós mozgás virtuális tereket hozott létre (az új világgép megjelenésének pillanata, mint sok más esetben, itt is egy „botránny” jelenségében ragadható meg; a nézővel szemberohanó jármű, vagy a premier plán „levágott feje” keltette pánikban); a lényeg az, hogy a mozgás ebben az új lehetőség-tartományban teret hoz létre. A mozgókép megjelenése a reneszánsznak és a barokknak a térre fordított kiemelt figyelme után a teret újra központi szerepbe hozta, s egyúttal korábban soha nem látott mértékben biztosított lehetőséget *virtuális terek* létrejöttének.

Mozgás és tér a mozgófilmben

A mozgókép: kép. A kép pedig eredetileg mindig ikonikus. Látszólag tehát a film alapegysége is a kép. Mint azonban a filmet egy új művészet közegének tekintő egyik első filmalkotó, Szergej Eizenstejn kifejtette, a filmhatás alapegysége, lényegi meghatározó eleme nem a kép, hanem a *montázs*. Természetesen a filmképeknek is nagyon nagy szerepük van ebben a hatásban, a műnem művészi alkalmazói, mint már maga Eizenstejn is – az állóképeken kialakult kompozíciós szabályok és vizuális jelnyelv figyelembevételével – igyekeznek olyan képeket szerkeszteni, amelyek szellemi tartalmakat (érzelmeket, világgép-elemeket, stb.) fejeznek ki, e szellemi tartalmakat (ikonikusan) reprezentálják. De a filmben a (külső és belső) montázs minden képet mozgássá alakít át, s ez nem egyszerűen azt jelenti, hogy mozgásban *látjuk* a világot: a mozgás, az ikonikus sugallatú képpel szemben mindig beindít egy *ellenirányú* összefüggést is. Eizenstein, Griffith, Chaplin felejthetetlen képei (mint a felhúzott hídon fekvő döglött ló az Októberben, a babakocsi a lépcsőn a Patyomkin páncélosban, az etetőgép, vagy a csavarszorítás a Modern időkben, az ostromlott város kétségbeesetten vonagló erotikába menekülő háreme a Türelmetlenségben, stb.) mint (kvázi álló-)képek (és mint ikonikus üzenetek) is nagyon szuggesztívek, de igazi hatásukat attól a mozgástól nyerik el, ami a szemlélőben *szellemi mozgást* (az eredeti ikonikus sugallatot feloldó, többirányú,

oszcilláló gondolati-érzelmi mozgást) indukál.⁶ Ugyanakkor mindegyik említett képben nagyon nagy a szerepe a *térnek*, amelyben a mozgás történik; s mivel e tereket mozgó képen látjuk, a szemlélőben is *térélmény* (tehát nem egyszerűen vizuális élmény, hanem térélmény és az attól elválaszthatatlan mozgásélmény) jön létre. Ez pedig az egyszerű vizuális szimbolikától eltérő, komplex, a legkülönbébb érzékleti csatornákon egyszerre áramló,⁷ az érzelmeket, a pszichikum tudat alatti szféráit⁸ is igen bonyolultan befolyásoló szimbolikus hatást hordoz. (A különböző érzékleti csatornákon áramló hatások gyakran aszinkronban is vannak egymással, és ez fokozza a hatás komplexitását).

Az említett filmalkotók úttörők, az ő munkásságukon, és néhány más korai filmművész munkásságán kívül – főleg a hangosfilm felfedezése után – a film még sokáig lefényképezett színházként működik, de a filmművészet fejlődése fokozatosan vezet ahhoz, hogy a filmek mindinkább a műnemben rejlő speciális lehetőségek érvényesítésére épülnek, s ezek a speciális lehetőségek mára már a kommersz-film eszközei között is dominálnak. Hogy miről van szó, jól lehet érzékeltetni egy példaként kiragadott filmtéma, a háború ábrázolásával (ha már a fenti lábjegyzetben Goya kapcsán ezt a példát említettük). A háború ikonikus filmes ábrázolásaiban csatajeleneteket látunk. Vizuálisan hasonlóan egy realiztikusan megfestett csataképhez. Ezeket a csatajeleneteket azonban a mozgóképes ábrázolás mozgásba és térbe helyezve elkezd a vizuális üzenet érzékleti és érzelmi pluralizálását, többirányúvá tételét. (Minél „beljebb” van a kamera az ábrázolt események közepében, annál inkább). Igazán akkor teljeseedik ki ez a hatás, amikor a bemutatott mozgássor már nem egyszerűen képviseli, reprezentálja, hanem a hozzákapcsolt *asszociációtümmeggel* átértelmezi a háborút. Amikor a „*hasonlóság*” helyett a

⁶ Talán nem véletlen a kapcsolat a montázs szerepét felfedező orosz filmiskola és az oszcilláció jelelméleti szerepének oly nagy hangsúlyt adó orosz formalista nyelvészeti iskola között.

⁷ A film nem vizuális műfaj, hanem Gesamtkunst, amelyben kezdettől fogva nagyon nagy szerepe van az auditív és a kinetikus hatásoknak.

⁸ Itt előfutárként utalhatunk Goyára, aki számos képén közvetlenül is ábrázolja a háború borzalmaival, de a zseniális „A kolosszus” (és a Saturnus) című képén magát a háború keltette szorongást, a tudatalatti rémképeit jeleníti meg: s éppen ebben, az érzelmi szféra, a tudat alatti bombázásában tud azután a huszadik században megszülető filmművészet (a mozgás és a térélmény bekapcsolásával) teljesen új dimenziókat nyitni.

jelenség komplex lényegének megragadása törté-
nik. Ilyen rendkívül szuggesztív háború-ábrázolást láthatunk Radványi Valahol Európában-jának Angol Park-jelenetében, az erre erősen emlékeztető állatkert-jelenetben Kusturica Underground-jában, vagy Csuhray Tiszta égbolt-jában. (Mindegyik esetben arról van szó, hogy egyrészt montázs-hatás jön létre a háború – a két első filmben bombatámadás – és egy attól teljesen idegen közeg (mint a gyermekek – és a gyermeklelkű felnőttek – békés, önfeloldozó szórakozását szolgáló Állatkert és Angol Park) között: a Csuhray-filmben pedig nők és gyerekek várják a csendes pályaudvaron szeretteik katonavonatát; és ez a montázshatás sokirányú szellemi mozgást indít be, amelyben igen sok érzékleti, érzelmi és gondolati asszociáció kezd el oscillálni a háború és az általa megerősített béke-világ közötti erőterben. Az eredmény nem ikonikus üzenet, hanem maga ez az (oscilláló) mozgás. A másik lényegi elem, hogy mindegyik esetben nagyon erős, sokkoló *térélményt* kapunk, s éppen ez a (negatív, szorongató, brutális érzékleti és érzelmi hatásokkal teli) *térélmény* hordozza a háború élményének *lényegét*. Ezt a *térélményt* pedig az említett filmekben szélsőséges expresszivitással alkalmazott⁹ (a vizualitás mellett legalább annyira a hanghatásokra is építő) mozgások hozzák létre. (A Tiszta égboltban a pályaudvaron megállás nélkül átrobogó vonat úgy van megjelenítve, hogy az elviselhetetlenségig felfokozott sebességtől a néző szinte azt érzi, hogy a vonat besodorhatja a sínekre, az összeolvadó kiáltások és a kattogó kerekek hangzavara – szintén az elviselhetetlenségig fokozva – pedig egészen infernalis hatású: a jelenet a háború borzalmi okozta fájdalmat úgy éleli át, hogy – a katonavonatnak a háborúra való *utalásán* kívül – nem magát a háborút ábrázolja).

Minél inkább próbál később a film visszanyúlni a maga állóképes előzményeihez, annál nyilvánvalóbbá válnak hatás-különbségei. A hatvanas években a modernizmus, amely minden műfajban a formák végletekig való lecsupaszításával próbálkozott, a filmben megpróbálta felerősíteni az egyszerű, *állóképes-statikus* és *ikonikus* jellegű vizuális elemek szerepét. Ezek a kísérletek azonban csak még inkább kiemelték a film különbségét: az egyes állóképek ugyan az ábrázolt tárgyi világ által megtestesített szellemiség ikonjaiként hathattak,

⁹ Egy sokkal visszafogottabb példaként említhető még a háború illetően ábrázolására Forman Hair-je is, ahol a repülőgépcethal sötét gyomra nyeli el az énekelve masírozó katonákat.

mivel azonban a képek egymásutánja még akkor is a mozgást tette volna az élmény lényegévé, ha a képek a szó szoros értelmében állóképek lettek volna (s persze nem voltak azok, hiszen mégoly minimális mozgás – legalább a kamera mozgása – még a legstatikusabb filmjelenetekben is jelen volt)¹⁰, az eredmény nem egy szellemi tartalom ikonikus közvetítése volt, hanem a mozgás összekapcsolódása a szellemi tartalmakkal és az ezáltal és ily módon létrejött (mindig többirányú), *oscilláló szellemi mozgás*. A hatvanas évek modernizmusa végül önmaga tagadásába torkollott: az egyszerű, absztrakt képek Fellininél (például a Satyriconban, a Casanovában, a Rómában, de a „realista” Amarcordban is), Pasolininál (például a Trilógiában: Dekameron – Canterbury mesék – Az Ezeregyéjszaka világa) a tárgyak és figurák olyan burjánzásába mentek át, amely egyrészt kitöltötte az ábrázolt tereket, másrészt a nézőben – a reális terekkel szembehelelyezve – megint csak intenzív szellemi *oscillálást* indukáló *térélményeket* konstruált. Ez csak kezdete volt a film olyan továbbfejlődésének, amelynek során a filmkép mind több képi elemmel, tárggyal telt meg (például Greenaway-nél, Jodorowskynál, Jeunet-nél, Gondry-nál és másoknál), s bár az említett rendezők egy része megint látszólag egyfajta statikus ábrázolásmódot képvisel, a képi elemek zsúfoltsága állandó (a szemlélt filmképen belüli) mozgásra kényszeríti a tekintetet, s a *szem mozgása* maga hozza létre az új szellemi tartalmakat. Másoknál nagy szerepet kap az állókép-kompozíciójú *totálkép*, náluk viszont az ezekbe a totálképbe behelyezett mozgások vezetnek a többirányú szellemi mozgás létrehozásához (lásd például Parsem Singh: A sejt, A zuhanás, stb.). A filmművészet (természetéből adódóan) tehát a mozgásosság (és az ettől elválaszthatatlan *térélmények*) átél(tet)ésén keresztül minden korábbi műnemnél erősebben a többirányú szellemi mozgás kiváltója, és kulturális antropológiai (s talán jeleméleti szempontból is) ez is az egyik legfontosabb funkciója.

¹⁰ Olykor pedig a látszólag statikus képen éppen a mozgás képviselte a lényegét (mint például Antonioni Nagyításának híres tenis-jelenetében, ahol ráadásul éppen egy képi elemet – a labdát – kitörölve, azt helyettesítve kerül előtérbe a – szimbolikus – mozgás), és ez a mozgás lesz az egész jelenet, sőt, az egész film tartalmi lényegének hordozójává, miközben ez a tartalom nem egy ikonikus üzenet, hanem egy igen összetett és többirányú szellemi *oscilláció*. (Ikonikus az, ahogy a pantomim a teniszjátékot megjeleníti, de a jelenet és a film „üzenetének” ez éppen csak az „anyaga”).

... és az élet egyéb területein

Az említett fordulatnak a mozgókép volt a motorja, de kimutatható más műfajokban is. A *képregényben* például, amely szintén a huszadik század egyik sikeres tömegműfaja, a kép nem pusztán szövegillusztráció. Egyrészt ennek is lényegévé válik a *mozgás* leképezése (a korábbi képi illusztrációk az illusztrált történetnek egy-egy részletét statikus grafikai kompozíció sűrítményébe *merevítették ki*, a képregény természetének viszont ellentmond az egyes képkockák állóképes megkomponálása, éppen azért, mert a mozgást akarja visszaadni, és ennek érdekében az egyes képelemek mintegy „átugrálják” egyik kockáról a másikra, a kockák egymásutánja filmek egymás mellé vágott képkockáiként hat, és a kompozíció legfeljebb a folyamat egészében jön létre. Természetesen a képregénynek is vannak ikonikus elemei, de ebben a műfajban is a *folyamat* a lényeg. A mozgás közvetlen leképezése mellett ezt szolgálja a műfaj Gesamtkunst-jellege is (például az a nagy szerep, amit a *hang* játszik ebben a vizuális műfajban: Bang! Pakk! Wow! Hrmm!, stb.). A képregény aztán behatol az irodalomba (lásd Moravia, Eco, stb.), és visszahat (a rá nagy hatást gyakoroló) filmre is. A képregény-szemlélet egyik lényeges vonása éppen az, hogy benne *nem a kép illusztrálja a szöveget, hanem a szöveg a képet*, (pontosabban a képeken megjelenő mozgást).

Hasonló fordulat zajlik le a színházban is. A színházban a térnek és a mozgásnak eleve szerepe van, de az utóbbi évtizedekben – látszólag itt is a „képesség”, a színházi látvány fontosság-növekedésének eszközeként, de megint csak a Gesamtkunst-jelleggel együtt – igen *hangsúlyossá vált a tér és mozgás tudatos használata*, az említett képi műfajokban tapasztaltakhoz hasonló eredménnyel. Az elmúlt évszázadokban kialakult „kukucsáló”, lényegében egyterű dobozszínházzal szemben egyrészt mind több kísérlet zajlott a színpadi tér tagolására, megmozdítására, s e folyamat elvezetett olyan előadásokig, mint Magyarországon a Katona József Színház Bodó Viktor rendezte „Ledarálnak, eltűntem” című produkciója, amelyben igen nagy szerephez jut a színpad mélységi tagolása, a terekkel való játék, s ezt csak fokozza az, hogy a közönséget a szünetben e tereken vezetik át. A másik tendencia éppen ez, a közönségnek a játéktérbe való bevonása, s ezáltal térélményekhez juttatása, amelyek mind fontosabbak a dramaturgiai eszközök között. (Magyarországon például a Krétakör Színház több produkciója is arra épül, hogy a közönséget ide-

oda mozgatják a különböző helyszínek között, de említhetjük Zsótér Sándor bravúros „K. mama” rendezését is a Színház- és Filmművészeti Egyetem Uránia-épületi világitóudvarán, ahol a közönségnek a cselekmény terébe való behelyezése igen intenzív élményerővel teremti meg a harmincéves háború hangulatát, pontosabban az átélhető kapcsolatot a harmincéves háború hadszíntere és az ezredfordulós Budapest között). Nagyságrenddel megnőtt a színházban a mozgás szerepe is. Míg évtizedeken át a deklamáló – Cserhalmi György kifejezésével: a „leszúrt lábú” – színészet dominált, az utóbbi évtizedekben a test mozgása igen hangsúlyos eleme lett a színházi produkciónak; jelrendszere, amely sokáig a szöveg üzenetének alárendelten működött, a szöveggel egyenértékű, külön üzenetté emelkedett. Nem tekinthető véletlennek, hogy a színházakban felszaporodtak a mozgásművészeti elemek, egyre több ilyen társulat alakult, de a hagyományos színházakba is beépült a kortárs mozgásművészet, (s a televízió tehetségkutató műsoraiban is látványosan megnőtt a különböző mozgás-műfajokkal próbálkozóak száma). Ma már az is önmagában megálló előadás, amikor egy színház művészei nem tesznek egyebet, mint hogy műhelymunkájuk feltárásaként mozgásgyakorlataikat mutatják be a közönségnek. Mindennek eredményeként pedig a színházban is csökken a daraboknak a cselekmény lineáris folyamatában kibomló szellemi tartalom-közvetítése – a mozgás-, és térélmények kiváltotta oszcilláló szellemi mozgások javára.

A *számítógépes kultúra* „képességére” fokozottan érvényesek a bemutatott változások. Itt is igen nagy szerepe van az állóképeknek, ráadásul itt aztán tényleg nagyon nagy mértékben ikon jellegűek is a képek. (Habár a *mozgóképes* jellegű játékok a számítógépes kultúra történetében is előbb jelentek meg, mint az állóképes illusztrációk, és a mozgásélmény itt is az egyik elsődleges motiváló tényező volt). Ám még ha eltekintünk is attól, hogy (a gépek kapacitásnövekedésével mind nagyobb mértékben) az interneten és a számítógép-használat egyéb területein is egyre nagyobb tért hódít a mozgókép, az állóképek sem olyan szerepet játszanak, mint például egy hagyományos könyv illusztrációiként. A könyvhasználat linearitása a betűírás linearitását követte, s a képek (bár természetesen vissza lehetett lapozni rájuk) maguk is mintegy képirásos betűként (szóként, mondatként) illeszkedtek a lineárisan haladó szövegbe. Az Internet használata nem lineáris, hanem elágazós; a képeken keresztül sok esetben alkönyvtárak külön vilá-

gába lehet belépni. A számítógép-használat *állandó ide-oda mozgás* (jellegét jól jelzi a „szörfözés” kifejezés), melynek során az egyes képek folytonosan hatnak egymásra, s az állandó mozgásban lévő képi közeg – maga ez a mozgás – átalakítja, átértelmezi az eredeti ikonikus célzatú képi üzeneteket is. Bár a számítógépes hálózatokon rengeteg információ, szellemi tartalom közvetítődik, e médium hatásának nem ezek az egyes információ-csomagok alkotják a lényegét, hanem az a szellemi tartalom, ami az összehatásból, illetve az egyes elemek egymásra hatásából létrejön. Ebben a közegben is érvényes, hogy *számos érzékleti csatorna* igénybevételére épül (bár persze a vizualitás dominál), és itt is érvényes, hogy nagyon nagy a szerepe a *térnek*: az elágazásos rendszer állandó „térugrást”, újabb és újabb terekbe való belépést illetve rálátást biztosít. (Megint csak nem véletlen, sőt, nagyon is jól tükrözi a lényegét a számítógépes nyelv „ablak” kifejezése...). A számítógépeken létrehozott virtuális tér nemcsak a számítógépes játékokban vagy modellező programokban kerül a középpontba, hanem az egész számítógépes kapcsolatrendszer lényege is a térélmény (cyber-tér), amely ráadásul feloldja azt a kettősséget, ami az ember valóságos térélményére jellemző. (Azt ugyanis, hogy hagyományosan egyfelől megéljük benne-létünket egy valóságos térben – amely lényegében látómezőnk határaiig terjed, jelentse ezt a határt egy szoba vagy barlang fala, de legfeljebb a horizont –, másfelől tudjuk, hogy létezik a „nagyvilág” tere, amelynek az élményterünk csak része, de ezt a „nagyvilágot” vagy csak mint a hozánk, saját élményterünkhöz képest külsőt tudjuk elképzelni, vagy az egész körülöttünk lévő világot egy gömb héjaiként, mely gömbnek a belső magja az élményterünk, és a „nagyvilág” olyan halmaz, mely a maga nagy gömbhalmazában tartalmazza a mi halmazunkat is. A számítógépes virtuális tér a „nagyvilág”-ot teszi *közvetlen* élményterünké – beleértve a valóságosan nem létező, képelt tereket is –, amelyben mintegy „térugrásokkal”, „teleportálással” tudunk közlekedni, s a számítógép képi világa nem egyéb, mint ennek a térélménynek az elem-rendszere). Nagyon termékeny lehet ebből a szempontból a számítógépes kultúra különböző képi műfajainak (a Youtube, az Iwiw típusú netvorkók képanyaga, galériák, honlapok, stb.) vizsgálata: milyen ikonikus üzeneteket továbbítanak, s mindez milyen tér- és mozgásélményekbe illeszkedik.

A fordulatot még számos területen ki lehet mutatni. Itt még csak egyetlen példát említenék. A

politika mediatizációját évtizedek óta emlegetik. E folyamat kulcsmozzanatának szokás tekinteni John F. Kennedy választási kampányát, amelyben először vált döntő fontosságú tényezővé a politikus médiában megjelenő *képe*. A fordulat valóban itt kezdődött, de ennek sem maga a képiség, és nem is az ikonikus jelleg a lényege. Hagyományosan a politika ikonja volt a politikus, s a politikus ikonja a politikus külső megjelenése, képe. (Hagyományosan is számított a külső – vonzó vagy éppen taszító – megjelenés, de úgy számított, hogy egy személyiség fenomenologikus megnyilvánulásának tartották, a személyiséget pedig az általa képviselt értékek – politika – megtestesítőjének. A „karizmáról” alkotott képzetek mind ezen az ikonikus összefüggés-soron alapulnak). A mediatizált politika világában azonban mindez megfordul. A **mozgásos látvány** lesz a döntő (ha már elnökválasztási kampányokról van szó: hogy mennyire lényeges a mozgás, s ezen belül konkrétan a politikus testmozgásai, az legutóbb Obama kampányában volt megfigyelhető, de például Putyinnál és Sárközynél is kimutatható). Egyáltalán nem az állóképes hatás, hanem a mozgásos látvány, a bekapcsolt terek mennyisége és jellege, (s megint csak a Gesamtkunst hatás is, hangokkal, zenével és egyéb érzékleti befolyásoló elemekkel). A mozgásos látvány alakítja ki a képet a politikusról (már nem egy eleve meglévő személyiség, hanem a fizikai és szellemi mozgások eredőjében létrejött szimbolikus sűrítmény a politikus, s nem ő egy politika (az általa képviselt politikai célok) megtestesítője, (a feltételezett célok alapján nem is mindig lehet a politikusokat megkülönböztetni), hanem a politika az ő (virtuális, az említett mozgásokból összeálló) „személyiségének” a függvénye. (Ezt a fordulatot a Reagan-jelenséghez szokták kötni: megint csak jelképes, hogy személyében éppen egy színészből lett elnök, hiszen a színészi munka az, amelynek során az embernek különböző fizikai és szellemi mozgásokból kell felépítenie, azok sűrítményeként, egy virtuális személyiséget)¹¹.

Gondolatmenetünk hátralévő részében végezetül néhány konkrét példán keresztül¹² az **utcakép**, és különösen a reklámképek közegében szeretnénk megvizsgálni, hogy ikonikus fordulatról, vagy valami másról van-e szó?

¹¹ Az más kérdés, hogy a színészi munkában többnyire a másik irány is érvényesül: a saját személyiség kivetülése.

¹² A képi illusztrációk Debreczeni Péternek, a MOME építész hallgatójának köszönhetőek.

Tér, mozgás, reklám

A város tele van ikonikus jelekkel. A szemiotika hagyományosan is szívesen merít ebből a közegből, amikor az ikon példáit keresi. Bevett szófordulattá vált (Pilinszky János verskötete nyomán) a „nagyvárosi ikonok” kifejezés is. Az tehát vitathatatlan, hogy az ikonikus jelleg e közegben határozottan jelen van. Mint ahogy számos esetben egyértelmű az ikonikus **szándék** is: a huszadik században és a huszonegyedik században is jellemző, hogy az egyes cégek éppúgy, mint az egyes politikai tényezők ikonokat akarnak maguknak, hiszen ezekben sűrítetten igen hangsúlyossá tudják tenni jelenlétüket az információk tömegét áramoltató, örvényeltető nagyvárosi közegben. Igen ám, hanem amikor a képi jelek, információk túlburjánzásáról beszélünk a nagyvárosi közegben, ezzel az jár együtt, hogy az egyes ikonok már csak korlátozottan képesek hatni: sokkal erősebb lesz itt is az **összhatás**; a szem állandó mozgásra van kényszerítve, és ez a mozgás-élmény is meghatározó lesz, s mindez visszahat az egyes képi elemek jelentésére is.

Vannak egyértelműen **ikonikus hatású látvány-elemek** (1., 2. és 3. ábra), (hiszen a modern nagyvárosi látványegyüttesben igencsak meghatározóak a reklámok, s a reklámozó cégeknek, mint említettük, nagyon fontos, hogy önmagukat, illetve termékeiket ikonikus, sűrített módon megjelenítsék, hogy megkülönböztető módon váljanak ki a többi látványelem kaotikus közegéből), de ikonikus fordulatról nem beszélhetünk: éppen ami ikonikus volt az elmúlt évszázad(ok)ban, az változik át valami mássá. (Ráadásul a képnek a szöveg kárára való terjedése sem egyértelmű: a szöveg továbbra is – és a városképben is – nagyon lényeges eleme a látványnak.) (4., 5. és 6. ábra). Eredetileg a reklámkép, a cégér, a kirakat stb. állókép: funkciója is az, hogy megállítsa a járókelőt. Csakhogy a képek nem csupán önmagukban sugároznak valamilyen jelentést, montázshatásuk is van: egymásra hatnak, összeadódnak, stb. s minthogy a járókelő mozgásban van közöttük, ez a mozgás az állókép-szerű látványelemeket is „megmozdítja”, mintegy diaképből mozgóképes filmkockává teszi őket. Fokozottan így van ez, ha járművekből szemléljük őket, márpedig a képi reklámozás is mind inkább igazodik ahhoz, hogy az emberek többsége gyors közlekedési eszközök ablakából vet egy-egy pillantást az egyes képekre: többek között ezért is lettek a plakátok egyre nagyobbak, sebesen suhanó autókból is ész-

lelhetőek. (7. ábra). De az állandó mozgó-örvénylő városi közegben **mag a reklám is megmozdul**; a többségében állóképes jellegű reklámok háttéréből éppen mozgásával próbál kiválni egy-egy üzenet (már nem is annyira a kép, mint maga a mozgás próbál figyelemfelhívó lenni). Ez a huszadik században kedvelt eszközzé vált (a futó fénybetűktől a különböző mozgó reklámfelületeken át (8. ábra) a mozgó babákkal és műsorokat ontó képernyőkkel teli kirakatokig).

Az utcaépben is regisztrálhatjuk tehát a mozgás megnőtt és egyre növekvő jelentőségét. De érvényesül a másik, más területekkel kapcsolatban már több ízben említett sajátosság, a **térélmény** jelentősége is. A városban gyalog vagy járművön haladó természetesen állandóan különböző térélményeket él át, s az őt célba vevő látványhatások maguk is egyre nagyobb mértékben éppen térélményekre igyekeznek építeni. Az utóbbi időben divatba jött, a tatarozás alatt álló házak állványzatát betakaró, **a házzal azonos méretű reklámképek** egyértelműen virtuális térélményre alapoznak: az első ilyen reklámokon magának az adott háznak az ideális képe jelent meg („ilyen volt” vagy „ilyen lesz”); ezekben az esetekben a kép jele, sőt, ikonja a háznak, de minthogy nem azonos vele, a térélményt éppen az adja, hogy egy kétdimenziós ábrázolás, és az ez által keltett térillúzió áll a háromdimenziós valóság helyett. Felfedezve az ebben rejlő hatást, a reklámozó cégek mindinkább megpróbálták kihasználni ezt az új lehetőséget, s a minden korábbinál nagyobb méretű látványelemekkel kitakarva az adott térdarab valóságos „tartalmát”, az adott helyen létrehozta egy-egy virtuális teret: a ház helyett a reklámozni kívánt termék vagy szolgáltatás, illetve az ahhoz kapcsolódó életérzés „világát”. (9., 10., 11., 12. és 13. ábra). Ezek a virtuális terek viszonyba lépnek a város valóságos tereivel, és hatásuk nagy részét éppen az azoktól való különözés, **egy másik világba, egy más térbe való átlépés** érzése képezi. Ezt a hatást kisebb méretekben is létre lehet hozni: különösen alkalmasak erre a nyílászárók, amelyek eleve magukban hordják egy-egy „másik világba” való átlépés vagy átkukucsálás lehetőségét. (14. és 15. ábra).

A reklámtervezés ma már nagyon tudatosan épít a városi terek illeten használatára, s nem ritka már az a törekvés sem, hogy az összhatást is megkomponálják, figyelembe véve (és a reklámhatás részévé téve) a térhatásokat, illetve a térben való

mozgásokat is, (mind a szemlélők, mind pedig a reklámhordozók mozgását tekintve). (16. ábra). A reklámhordozók is mind **nagyobb arányban mozognak** a városi térben (17. és 18. ábra), és azok a képek is, amelyek megmaradnak állóképeknek, igyekeznek legalább a szemlélő tekintetének mozgásélményt nyújtani, a mozgást leképezni (19. ábra); ha más nem, legalább **mozgásokat** (lehetőleg minél intenzívebb, a mozgásélményt minél szuggesztívebben hordozó mozgásokat) **ábrázolni**. (20. ábra). Olyan témákat is mindinkább mozgásokkal jelenítenek meg, amelyek ezt nem feltétlenül követelnék meg. (21. ábra).

A tér és mozgás szerepének előtérbe kerülésének talán legjobb példái azok, amikor a cél a **szellemi mozgás, az oszcilláció** kiváltása valamilyen **térhatás** által. Amikor a szemlélőnek egy térillúzió vagy az ábrázolás meghökkenítő jellege folytán némi időre és gondolati tevékenységre, (a látvány különböző olvasatai közti ide-oda mozgásra) van szüksége annak beazonosításához, hogy mit is lát. (Például hogy síkbeli vagy térbeli ábrázolással áll-e szemben?). (22. ábra)¹³ És éppen ez a kiváltott szellemi tevékenység, oszcilláció fokozza a figyelemfelkeltő hatást, emeli ki a reklámozni kívánt terméket vagy szolgáltatót versenytársai háttéréből.

De még ha eltekintünk is attól a közegtől, attól a háttértől, amelybe az egyes látványelemek kerülnek, a mozgás és a tér növekvő szerepe akkor is megfigyelhető. Az alábbi példa lehetne éppen egyes közismert személyek, sztárok („ikonok”) ikonikus ábrázolása is, (s persze ez is benne van a képben). De a hatás elsősorban megint egy hangsúlyozottan **térbeli cselekvésre** épül, arra utal, (s a felkínált szolgáltatást – reklámfelületek biztosítását – is térbeli cselekvésként helyezi előtérbe). (23. ábra). Bemutatunk néhány példát, amelyek mindegyike **különböző terekkel való játékra**, a különböző terek egymással viszonyba-léptetésére, és a mindezek által kikényszerített szellemi mozgásra épít. (24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 31. és 32. ábra).

Az **összhatás** mindig lényegesebb, mint a felhasznált egyes jelek (33. ábra). Ez az összhatás hol általa jön létre, hogy a képek (miként a mozgófilm

¹³ Ez a példa egyszersmind példa a mozgásban lévő reklámhordozóra is, sőt a virtuális tér létrehozására is, hiszen azt a hatást kelti, mintha a villamos belső tere olyan mesebeli világnak adna otthont, amelyben ilyen lények tartózkodnak.

kockái) **folyamattá állnak össze** (mint a képregény-szerű ábrázolásban), (lásd 34. ábra), hol pedig azon alapszik, hogy a befogadónak a „csináld magad” elve alapján **magának kell összeraknia** (ez ugyebár megint csak hangsúlyozott mozgásos aktivitást jelent, amire mintegy fel is szólítják a szemlélőt) az egyes elemekből a kép egészének üzenetét. (35. ábra). Van, amikor az váltja ki ezt az aktivitást, hogy a képben el van rejtve valamilyen „hiba”, meg nem-felelés, (különböző terekből, látványvilágokból származó elemek keverése) és ezt a szemlélőnek fel kell ismernie. (36. és 37. ábra). Az alábbi képen pedig a mozgás azáltal jön létre, hogy a befogadónak a „telefonzsinór” kanyargását követve ki kell olvasnia a szöveget (megint a térrel való játék, hogy pusztán az elhelyezés következtében telefonzsinórnak látunk egy egyszerű betűsort, s így a *szöveg*ből **kép** lesz, de a hangsúly ugyanúgy a folyamaton van, mint például a 19. ábra esetében). (38. ábra)¹⁴. Következő példánk éppen arra is vonatkozhatnék, hogy világunkban mind több az ikonikus jel, s a számítógépes kultúra egyik legjellegzőbb cselekvése a kis ikonokra való rákattintással belépni az ikon-jelzete alkönyvtár világába. De itt éppen az ikonikus jelleg nem kap hangsúlyt (a színes gombok nem jelentenek semmit, nem utalnak semmire), a lényeg magának a kattintásnak (a virtuális térbe, egy-egy világba való belépésnek, a mozgásnak) a ténye. (39. ábra). Végül utolsó képünk annak példája, hogy azok az üzenetek, amelyek állóképek maradnak is, (s ráadásul ez még csak nem is kép, hanem szöveges üzenet), az őket körüláramló, állandó mozgásban lévő világ és saját térbehelyeztettségük következtében ki vannak téve szándékolatlan hatások következményeinek, amelyek üzenetüket módosítják, lerombolják és egészen más összefüggésekbe ágyazzák.

Summázat és kitekintés

Összefoglalva a fentieket, tehát a huszadik-huszonegyedik században zajló szemiotikai fordulatra jellemző az ikonikusság is, a képiség előnyomulása is; (de ehhez mindig hozzá kell tennünk: bizonyos szempontból és más módon, de az ikonikusság is, a képiség is jellemző volt a korábbi korokban is); ám a lényeg nem ez, hanem az, hogy a vizuális hatás egészen más formában történik, mint korábban, s ebben a képi jellegen kívül döntő

a) a **térélmény** és

¹⁴ Itt mellesleg azt is láthatjuk, hogy a szöveg, a verbális hatás sem veszíti el a jelentőségét

- b) a **mozgásosság**,
- c) fontos a több érzékleti csatornát is megcélzó **Gesamtkunst**-jelleg,
- d) és az is, hogy az irány megfordul, és az **összhatás visszahat a közlőre**;
- e) valamint az is, hogy a mozgás **szellemi** tartalommal kapcsolódik össze, illetve hogy a szellemi tartalom nem csak kiindulópont, hanem főleg a (mozgó) látványhatások **eredménye**.

A fordulat lényege nem ikonikussága, hanem a **dinamikus és térszerű látványhatás** megnövekedett szerepe a kommunikációban, mind a tudatos jel-készítésben, mind pedig a jel-észlelés és -értelmezés folyamatában.

Kétségtelen, hogy az írásos kultúra absztrakciójával szemben fokozott **érzékettség**, a konkrét érzékleti hatások nagyobb szerepe jellemzi a kor jelhasználatát, ez azonban egyértelműen ráépül a korábbi absztrakciós folyamatokra, (magának az írásnak a szerepe sem vész el, továbbra is jelen van a vizuális hatások között), az érzékleti elemek mintegy magukba szívják az absztrakciókat, és kialakulóban van egy olyan jelnyelv, amelyben megszűnik a konkrét-érzéketli és az absztrakt-fogalmi síkok különváltsága, (s az absztrakt-fogalmi jelleg fokozott mértékben beköltözik a konkrét-érzéketli hatásokba is). Hasonló zajlik le e tekintetben is, mint az anyagi termelés síkján, ahol a számítógépesítés felszabadítja az emberi gondolkodást az olyan műveletek alól, amelyeket számítógéppel is el lehet végezni, s ez hosszú távon nyilván az emberi gondolkodás nem-gépesíthető sajátosságainak, a kreativitásnak, a szimbolizációnak, különböző **kvalitatív** pszichikai képességek használatának nyújt a korábbiaknál sokkal nagyobb teret. A jelhasználatban ez azt jelenti, hogy az absztrakt fogalmi gondolkodás, amelyet a modernizmus embere az emberi tudatfejlődés csúcsára helyezett, (és ezáltal céllá emelt), egy komplex, érzékleti-szimbolikus gondolkodás egyik (eszközértékkel használt) összetevőjeként él tovább. Az emberi tudatműködésben mindig jelen volt mindez: ha egyáltalán van értelme fordulatról beszélni, akkor a fordulat a különböző gondolkodási mechanizmusoknak ebben az említett **arányátrendeződésében** ragadható meg.

Az újfajta jelhasználat kétségkívül jelentős szemléleti átalakulások sorozatával jár, melyek – mint minden változás – pozitív és negatív, építő és romboló fejleményeket egyaránt magukkal hoznak.

Megváltozik a **percepció jellege**, felgyorsul az észlelés, növekszik a hatások **komplexitása**, és **csökken az ingerküszöb**. A gyorsulás és komplexitás növekedése, mint képességfejlődés egyértelműen pozitív, mint ahogy nyereség a **vizuális és a mozgás-kultúra fejlődése**, a vizuális és kinetikus jelek használatának növekvő tudatossága; s az új jelhasználat feltétlenül jótékonyan hat a **kreativitásra**, a kép- (és egyéb) **alkotási képességek** fejlődésére is (a passzív befogadó pozíciójából mind többeket vezet át az aktív alkotó helyzetébe). Az is gazdagító tényező, hogy az új jeltovábbító eszközök **intenzív figyelmet** kívánnak meg, s a pozitív hatások közé sorolhatjuk az **individuais olvasatok lehetőségeinek megnövekedését** is. (Ennek van ugyan negatív eleme is: az olvasatok sokasága ezek tűnékenységét is növeli, ám a hozadék – a lehetséges továbbgondolás, a felhasználási kombinációk számának növekedése –, jóval nagyobb). A fejlemények elősegítik egy (a verbális nyelvi határokon átlépő) **egyetemes jelnyelv** kialakulását, a különböző **kommunikációs gátak csökkenését**, s mindezzel új, az emberi lehetőségeket növelő életformák kialakulását is.

Ugyanakkor a látványok és térbeli mozgások szerepének növekedése (a verbális jeltartomány rovására) fokozhatja a **manipuláció** veszélyét, (az egyes ember ellenálló képességének csökkenése ezt a veszélyt tovább fokozza); hajlamosít a **külsődleges, formális**, (“kifelé látszó”) megoldásokra, nehezebbé teszi a pillanatnyi-**efemer és a lényegibb jelenségek közötti különbségtételt**, gyengítheti az **analitikus** gondolkodás és az **absztrakció** szerepét, s ezzel a világban ható törvényszerűségek felismerését. Az állandó mozgás, változás nagyon megnöveli az igényt is az állandó mozgásra, fenntart egyfajta permanens **nyugtalanságot**, s jellemzővé teheti az egyes ember hányódását a hiperaktivitás és az energiavesztett depresszió között. A számítógépes kultúra által megkívánt intenzívebb figyelem egyúttal **osztott, töredékes figyelem** is, s ez az elmélyedés helyett szintén a felületesség irányába terelhet. A valós és virtuális valóságok közti határok oldódása pedig (ha lehetőséget ad is az egyes embernek különböző társadalmi frusztrációi hatékonyabb kezelésére) a **társadalomban való reális tájékozódás** (és főként a társadalmi folyamatok aktív alakítása) szempontjából sok esetben nem igazán kedvező hatású, (bár persze a társadalmi folyamatok aktív alakításához a számítógépes kultúra – gyors és gazdag információ-áramlásával – igen hatékony segítséget is nyújthat).

Bár nem jósolhatjuk meg, hogy a folyamatok pontosan milyen irányba tartanak, (s lehet, hogy ebben újabb jelentős fordulatok várhatók), mindenesetre jelenleg annak is tanúi vagyunk, hogy a valóságos tér-, és mozgás-élmény mind nagyobb arányban a számítógépes **virtualitásnak** adja át a helyét; (az érzékletiség jelentőségének említett növekedése igen nagy mértékben virtuális világokban zajlik, amelyekkel az emberiség képernyőkre tapadó tekintettel kerül kapcsolatba), s hogy viszakanyarodjunk a kiinduló gondolathoz, **ebben az értelemben** viszont valóban **ikonizálódásról** beszélhetünk, (ebben az értelemben beszélhetünk a leginkább „ikonizálódásról”): **a virtuális valóságok formájában ugyanis a valóságos tér és a mozgás maga ikonizálódik.**

2008.

Rezümé

Ikonikus fordulat, vagy valami más?

A szerzők megkérdőjelezzik G. Boehm „ikonikus fordulat” kategóriáját. Elismerve a vizualitás térnyerését, felvetik a kérdést, hogy valóban új jelenségről, vagy egy régi jelenségre fordított újfajta figyelemről van-e szó? Valóban a vizualitás a kulcs, vagy valami más? Elemzik az „ikonikus” kategóriát, majd kimutatják a tér és a mozgás megnövekedett szerepét a huszadik században (filmes példákon és az élet egyéb területein). Úgy látják, hogy az úgynevezett „ikonikus fordulatnak” a lényegét a tér és a mozgás és a vizualitással kapcsolatba kerülő szellemi tartalmak adják. A cikk végén reklámok sorával illusztrálják állításait.

Summary

Iconical turn... or something else...

The authors criticise the term of Gottfried Boehm: „iconical turn”. They don't deny the growing importance of visuality, but they ask: is this a new phenomenon, or a new role of an old one? Is the visuality the most important component in the world of today? Or something else? They analyse the term „iconical”; then they show the growing role of the *space* and the *motion* in the twentieth century, (in the films, and on the other territories of the modern life). In their opinion the new role of space, the motion, and spiritual contents of the visuality are the main components of the so-called „iconical turn”. At the end of their article, they present a

collection of advertisements, which illustrates their main statements.

Irodalom

Balogh István 1979

A társadalmi információ.
Gondolat, Budapest.

Benczik Vilmos 2004

Az elsődleges szóbeliségtől az írásbeliségig.
www.tufk.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2004/benczik.htm

Boehm, Gottfried 1994

Was ist ein Bild?
Wilhelm Fink Verlag, München.

Debord, Guy 1995

The Society of the Spectacle.
Zone Books, New York
magyarul: *A spektakulum társadalma.*
Budapest, 2006.

Eisenstein, Szergej 1998

Válogatott tanulmányok.
Áron kiadó, Budapest.

Horányi Özséb – Szépe György szerk. 1975

A jel tudománya.
Gondolat, Budapest.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2000

Az utca beszéde és viszonya a legitimitáshoz.
In: Balázs Géza – Voigt Vilmos szerk.
Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok.
Magyar Szemiotikai Társaság,
Budapest, 73-118.

Mitchell, W. J. T. 1994

Picture Theory.
Essays on Verbal and Visual Representation.
University of Chicago Press, Chicago.

Nyíri Kristóf 1996

Bölcsészettudományok az írásbeliség után.
Világosság, 6:3-16.

Nyíri Kristóf:

Multimédia és új bölcsészettudomány.
www.hunfi.hu/nyiri/termtud.htm

1. ábra

2. ábra

3. ábra

4. ábra

5. ábra

6. ábra

7. ábra

8. ábra

9. ábra

10. ábra

11. ábra

12. ábra

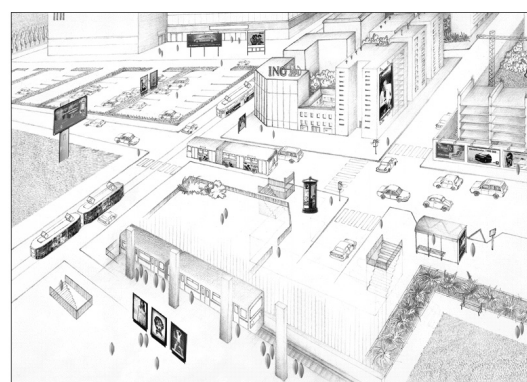
13. ábra

14. ábra

15. ábra

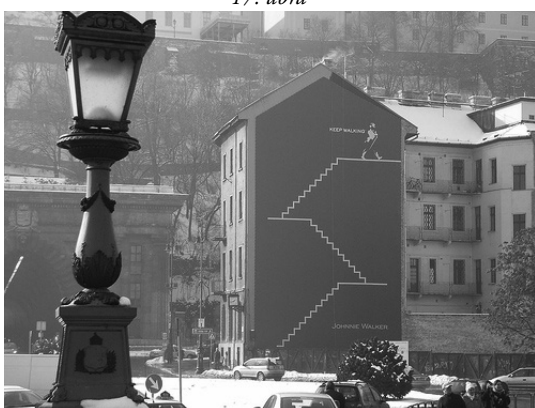
16. ábra

17. ábra

18. ábra

19. ábra

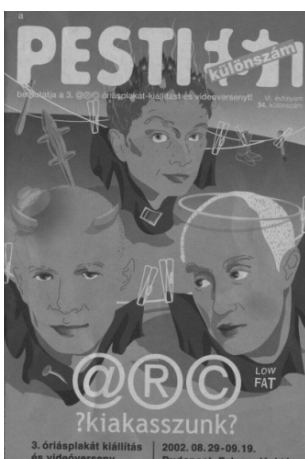
20. ábra

21. ábra

22. ábra

23. ábra

24. ábra

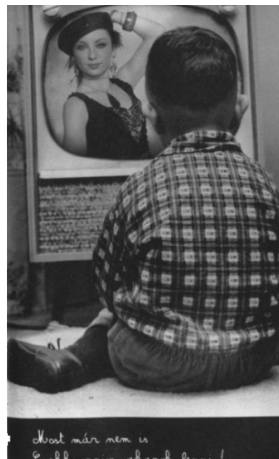
25. ábra

26. ábra

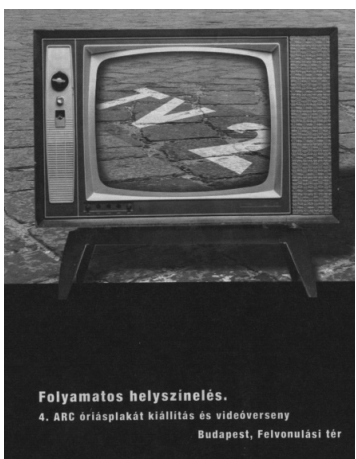
27. ábra

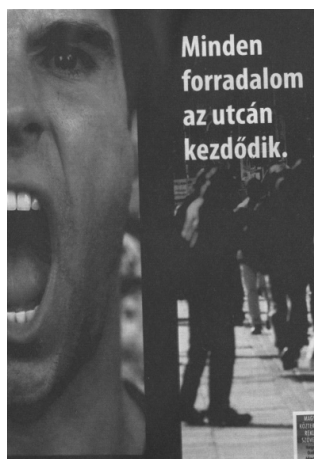
28. ábra

29. ábra

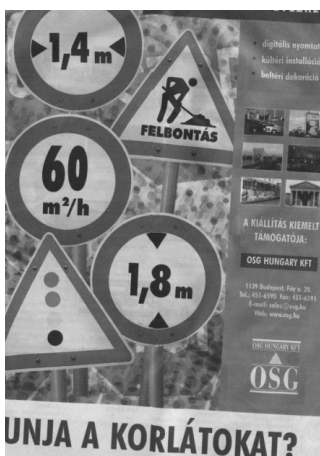
30. ábra

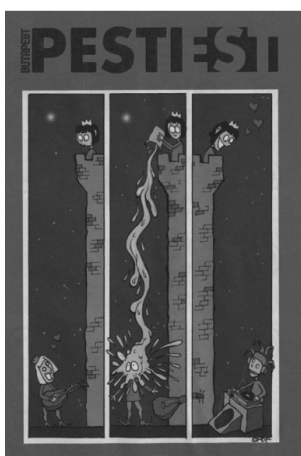
31. ábra

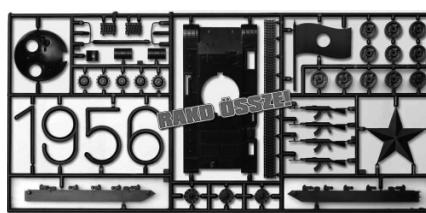
32. ábra

33. ábra

34. ábra

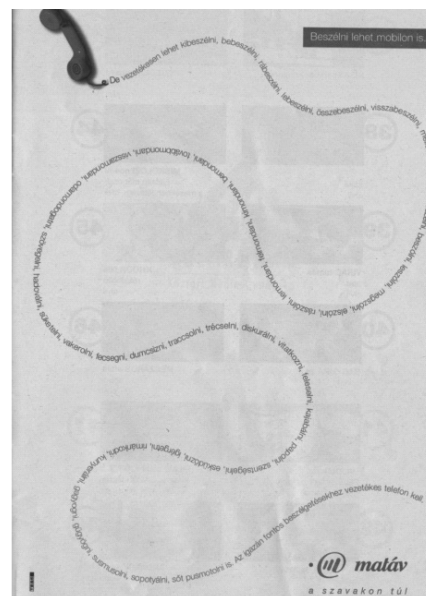
35. ábra

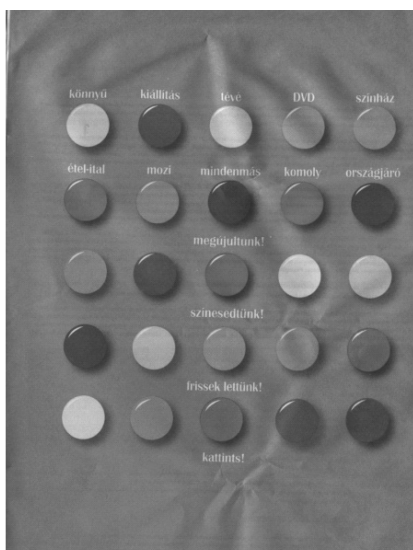
36. ábra

37. ábra

38. ábra

39. ábra

40. ábra

Mezey Eszter

INTERNET ÉS POLITIKA

Bevezetés

Írásom politikai antropológiai témájú, azaz *politika és kultúra kapcsolatrendszerét* vizsgálja. Kultúra alatt itt „azt az alapszövetet értjük, amely minden egyes társadalomban magában foglalja az alapvető normákat, gondolkodás- és viselkedésformákat”.¹ A politikai kultúra pedig „rögzített vagy gyakran kimondatlan megállapodások, szokások, eljárások olyan együttese, amely a politikai élet szereplőinek gondolkodását, értékrendjét, mentalitását köti össze egy adott korban, politikai arénában”.²

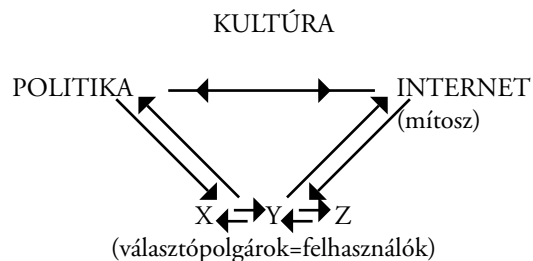
A politika és a kultúra kölcsönhatására jellemző, hogy az előbbi használja az utóbbi formáit, azonban ez nem egy egyirányú kapcsolatot jelent: a politika ugyanis nemcsak használja, de folyton-folyvást újrateregeti, újrastrukturálja a kultúra egyes alakzatait.³ Kutatásom egyik célja tehát annak a vizsgálata, *hogyan használja és teremti újra a politika a kultúra kifejező eszközeit* (jelen esetben az internetben rejlő lehetőségeket).

Dolgozatomban az internetet mint mitikus rendszert vizsgálom majd meg, s bemutatom, hogy mint ilyen, miért alkalmas a politika szolgálatába állítására. A politika világa ugyanis előszeretettel használ mítoszokat céljai eléréséhez és a szavazópolgárok meggyőzésére, mivel a mítosz abszolút tényként mutat be történeteket, s képes irracionális, képzeletbeli világok megjelenítésére. Lévi-Strauss szerint a mítosz elősegíti a külvilág megértését, mert annak átláthatatlan komplexitását felfogható egységekbe rendezi. **A mítosz tehát nem megjeleníti, hanem teremti a világot.**⁴

A politika világában az **egyéni és a kollektív összekapcsolódik**, mégpedig az identitás különféle alakzataiban, amelyek folyamatosan a politika befolyásolása alatt állnak. Egyéni identitás alatt többféle dolgot is érthetünk: (1) alapját képezheti a koherens és autonóm belső lényeggel rendelkező individuum öntudata; (2) azt a kölcsönhatást, mely az egyén és környezete között fennáll; (3) az individuum szer-

teázó kapcsolatait. A kollektív identitás egyik interpretációja pedig olyan közösségek kialakítása, amelyek alkalmazkodnak a modern világra jellemző kulturális heterogenitáshoz és kommunikációs eszközökhöz, valamint az egyén és a társadalom új értelmet nyert szabadságához és kötöttségéhez. A kollektív identitás, megnyilvánulásában külső és belső mindig szigorúan elkülönül, ezért nemcsak a kollektív identitás nemcsak a belső értékek kidomborításával, hanem a másiktól elválasztó határ meghúzása által is erősödik.⁵

Összefoglalva azt mondhatnánk, hogy a politika kultúrája egyben használja és újjáteremti a kultúra kifejező eszközeit, azaz az internetet, az internet mint mítosz pedig ugyanígy teremti a világot, amely mind a politikusoké, mind a választópolgároké (akik egyben felhasználók is). Az pedig természetes, hogy a hatalmon levők közvetlenül és közvetetten is hatnak polgáraikra, a polgárok magatartása pedig befolyásolja mind a politikusokét, mind az internet világát és az abban résztvevő társaságát. Ezeket a kölcsönhatásokat a következő ábra szemlélteti:

Az emberek akkor fordulnak mítoszok felé, amikor kritikus vagy bizonytalan kimenetelű pillanatokat élnek át, mivel a mítosz „a megtestesült kollektív vágy”. Az új politikai mítoszok nem szabadon fejlődnek ki, hanem mesterséges dolgok, melyek teljesen átalakították társadalmi életünket.

Módszereimet tekintve előbb mint aktív felhasználó látogattam el hazánk két legnagyobb

¹ Zentai Violetta (1997): Politikai antropológia: a politika antropológiája. in: Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia. Osiris Kiadó, Budapest, 9. o.

² i. m. 9. o.

³ i. m. 11. o.

⁴ i. m. 22. o.

⁵ Zentai Violetta (1997): Politikai antropológia: a politika antropológiája. In: Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia. Osiris Kiadó, Budapest, 25. o.

politikai pártjának, a Fidesznek és az MSZP-nek a honlapjára, azaz regisztráltam, bejelentkeztem, meglátogattam a fórumokat, majd a két *site* elemző összehasonlításával próbáltam következtetéseket levonni a fent említett témában, azaz a politika és az internet kapcsolatában kulturális vonatkozásban. Ezzel párhuzamosan résztvevő megfigyelést végeztem egy katolikus felsőoktatási intézményben, ahol tizenkét fiatalal készítettem interjút arról, hogy milyen csatornákon keresztül tájékozódik a politikai eseményekről, az internet ezeken belül hol foglal helyet, és milyen a hozzáállásuk, mi a véleményük az interneten hozzáférhető politikához.

Dolgozatom felépítését tekintve az első egyharmad rész egy elméleti bevezető az internetről mint tömegkommunikációs csatornáról, mely a politika szolgálatában áll, és amit úgy is nevezhetnénk, hogy „az internet mítosza”; a második rész egy önálló, összehasonlító elemzés a két vezető politikai párt honlapjáról; a harmadik rész pedig részleteket tartalmaz az interjúkból, és ezekből próbál következtetéseket levonni a fiatalok gondolkodásmódjára, viselkedésére vonatkozóan.

AZ INTERNET MINT TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS CSATORNA A POLITIKA VILÁGÁBAN. AZ INTERNET MÍTOSZA

A tömegkommunikációs eszközök a politikai befolyásolásban

A politika közvetítésében már több mint húsz éve egyértelműen a tömegkommunikációs eszközök játsszák a legintenzívebb szerepet, mivel képesek befolyásolni az emberek véleményét közvetlenül, otthonukba behatolva. A tömegkommunikációs eszközöket tehát bátran sorolhatjuk a **politikai szocializáció elsődleges intézményei** közé, melyek alkalmasak arra, hogy a politikai hatalmat közvetlenül megjelenítsék.⁶

Ez a megállapítás természetesen a 21. század elején méginkább helytálló, mint az 1980-as évek közepén, a különbség csupán annyi, hogy amíg akkor a televízió ez a legfőbb eszköz, addig mára az internet és a mobiltelefon kezdi átvenni ezt a szerepet. Írásomban csak az előbbivel foglalkoznék, mivel e dolgozat keretei nem teszik lehetővé két ilyen átfogó téma részletes tárgyalását.

⁶ Szabó Ildikó (1985): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon*. Tekintet, Budapest, 76. o.

Arra a kérdésre, hogy az internet hogyan és miért vált a 2006-os országgyűlési választások főszereplőjévé (és várhatóan marad ebben a szerepben még jóideig), a választ érdemes azokban az eseményekben keresnünk, amik a 2002-es és a 2006-os parlamenti választások között eltelt időben zajlottak le mind az információtechnológiai, mind a politikai szférában. Magyarország lakossága szavazott egyrészt az Európai Unióhoz való csatlakozásról és az Európai parlamentbe küldött pártokról. Ezen népszavazások során azonban nagyarányú passzivitás volt érzékelhető a választópolgárok részéről, s ez mindkét vezető párt számára egyértelművé tette, hogy a politikai kampányra nagy hangsúlyt kell fektetni. Másrészt az is evidens lett, hogy mivel a kampánynak tömegeket kell majd meggyőznie, új tömegkommunikációs csatornák bevetésére lesz szükség, amely gyorsan fejleszhető és könnyen elérhető sokak (főként fiatalok) számára.⁷ Ez az *új és dinamikus fejlődő kommunikációs csatorna* természetesen az *internet* volt.

A továbbiakban azt kívánom megvizsgálni, hogyan működik az internet mint a politikai kommunikáció eszköze a gyakorlatban, összevetve a két vezető párt honlapját és elemezve az azok nyújtotta témákat, szolgáltatásokat. Mindehhez azonban elengedhetetlen, hogy előbb megismerkedjünk az internet mítoszával.

Az internet mítosza

Ennek a dolgozatnak a keretei nem engedik meg és nem is célom a különböző diszciplínák és kutatók mítosz-definícióinak összevetése, azt azonban fontos tartom megmagyarázni, hogy az internetet azért tekinthetjük magát is egyfajta mítosznak, méghozzá **klasszikus mítosznak**, mert az hordozza azokat a kulturális elemeket, melyet egy klasszikus mítosznak hordoznia kell, így megjelennek benne tabuk (pl. számítógépes bűnözők), rítusok (pl. beavatási rítusként tekinthetjük a rendszerbe való belépést). Szerkezetét tekintve **komplex** mitológia, hiszen saját mitikus rendszerének megalakításához több kisebb-nagyobb mítoszt is felhasznál (kapcsolódik például a Technika, a Tudomány vagy a Modernitás mítoszaihoz); forrását tekintve pedig egyszerre **külső**, vagyis amit azok terjesztenek, akiknek nincs közvetlen internet-tapasztalatuk,

⁷ Csepeli György (2006): *Permanens kampány. Mozgó világ*, <http://www.mozgovilag.hu/2006/01/12csepeli.htm>, 2006. április 24.

illetve **belső**, melyet az aktív felhasználók terjesztenek. További alkategóriákra érdekindukált és nem érdekindukált, valamint negatív és pozitív mítoszokat különböztethetünk meg aszerint, hogy az adott mítosz terjesztését a politika illetve a felhasználók akadályozták vagy elősegítették.⁸ Az internet mítosznak lényegét a következő ábra jól mutatja:

	Pozitív
ÉRDEKINDUKÁLT	
KÜLSŐ	Negatív
Nem Érdekindukált	Pozitív
INTERNET MÍTOSZ	Negatív
	Pozitív
ÉRDEKINDUKÁLT	
BELSŐ	Negatív
Nem Érdekindukált	Pozitív
	Negatív

Forrás: <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>

Ezen az ábrán a **politika kettős helyét az internet mítoszában** kiemeléssel jelöltem: egyrészt sorolhatjuk a külső-érdekindukált-pozitív kategóriákba, vagyis külső, mert uralmi érdekrendszer által terjesztett, érdekindukált, mert bizonyos emberek vagy csoportok érdekeit szolgálja, és pozitív, hiszen elősegíti a mítosz továbbélését, másrészt a belső-érdekindukált-pozitív kategóriába, mert aktív felhasználói terjesztik (pl. fórumok), érdekindukált, mert a felhasználók abban a hitben élnek, hogy ezeken a fórumokon való részvétellel egy jobb világ megteremtésében játszanak közre, és pozitív, mert ez is a rendszer fennmaradását segíti elő.

Az internet tehát már a politikától függetlenül kreált önmaga köré mítoszt, azt pedig tudjuk, hogy a politika nagyon is hajlamos mítoszírásra, amelyek segítségével nagyobb tömeget győzhet meg, üzenete hatásosabban jut el az emberekhez. Ebből is látszik, hogy az internet nagy tömegek számára való hozzáférhetővé válásával egyértelmű volt, hogy a politika saját szolgálatába állítja majd. A következőben azt fogom közelebbről megvizsgálni, miért alkalmas az internet arra, hogy a politika szolgálatába álljon.

⁸ Tarr Dániel (1996): *Az internet mítosz* <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>, 2006. április 23.

Az internet és a politika összekapcsolódása

De miért annyira alkalmas az internet mítosza arra, hogy a politika szolgálatába álljon? Véleményem szerint ahhoz, hogy bármilyen két dolog hatékonyan együttműködhessen egymással, s egyik a másikat erősítse, az kell, hogy mindkét fél (jelen esetben az internet és a politika) alkalmas legyen az „együttműködésre”, s az érdekében is álljon. (Olyan ez, mintha valaki A-ból B városba szeretne eljutni, amit a leggyorsabban nyilván úgy tehet, ha repülőgépre száll. Ennek a repülőgépnek azonban alkalmasnak kell lennie az utasszállításra, gyors hajtóművekkel kell rendelkeznie, stb..).

A továbbiakban azt fogom bővebben kifejteni, hogy egyrészt az internet miért alkalmas erre a feladatra (mik a gyors hajtóművek), s miért éri meg számára a politikai célokat használni, másrészt a politikai célokat hogyan szolgálják a mítoszok, a politika miért nyúl szívesen a mítoszteremtés eszközeihez (azaz miért miért jó XY-nak, hogy repülőgéppel utazhat). Ezután konkrét példákon végighaladva fogom bemutatni, a 2006-os választásokban mekkora szerepet játszott a két vezető párt honlapja, s azokon keresztül megnyilvánuló internet mítosz.

Új jövő, új világrend

Az Internet-mítosz azt sugallja, hogy töltsön minél több időt a neten való szörfözéssel, váljon minél inkább a rendszer tagjává, lépjen előre a hierarchiában, vagyis az internet egyre intenzívebben próbálja a felhasználó figyelmét önmagára fordítani, s így „behálózni”, s ezzel egy új világrend képét próbálja előre vetíteni, ami majd akkor valósul meg, ha mindenki a rendszer tagjává válik.⁹ A boldog kor eljövételének megjósolását, azaz a képzelet segítségével való irányítást a politikai életben is előszeretettel alkalmazzák.¹⁰ Erre játszik rá például az MSZP a honlapján megtalálható *Gyorsítunk Budapestben* vagy a Fidesz honlapján is olvasható *A jövő szövetsége* szlogen.

⁹ Tarr Dániel (1996): *Az internet mítosz* <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>, 2006. április 23.

¹⁰ Cassirer, Ernst (1997): A modern politikai mítoszok technikája. in: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris, Budapest, 45. o.

Valósítsd meg önmagad!

Láttuk tehát, hogy az internet mítoszának pszichológiai funkciója, hogy mind az egyéni, mind a kollektív tudatra olyan hatást gyakorol, mely a régi életforma teljes megváltoztatását eredményezheti: ha az ember átesett a beavatási rítuson és a rendszer aktív felhasználójává vált, lehetősége nyílik teljes személyiségének megváltoztatására. Ez azért van így, mert egy ilyen világban nem lehet arctalan felhasználóként létezni, hanem valakivé válni kell, ezáltal pedig lassacskán egy hierarchia épül fel, mely úgy nyilvánul meg, hogy egy adott felhasználó milyen jellegzetességekkel képes felhívni magára a figyelmet, milyen plusszal rendelkezik, amivel társai nem.¹¹ A modern társadalom az **egyéniségről**, eredetiségről szóló elvárása rajzolódik itt ki az egyén felé, amire a politika is rájátszik: a fórumokon az ember az általa választott felhasználónévvel fejtheti csak ki egyedi véleményét (lásd később) és az MSZP által nyújtott saját honlap kialakításával saját profilt hozhat létre, a hierarchiában feljebb lépve.

Társadalmi összetartozás és hatalom

Az internetnek klasszikus mítosz jellegéből fakadóan azonban nemcsak a jövő világrendjére vonatkozóan, hanem a fent említett kollektív identitás kialakításával a jelen pillanatában is konkrét **társadalmi szervezőereje** van, mivel különféle eszközökkel kisebb-nagyobb csoportosulásokat hoz létre.¹² Az egyik ilyen eszköz mind a Fidesz, mind az MSZP támogatói számára a regisztráció lehetősége a honlapon, amely értelmezhető egy olyan párbeszédként, amiben az egyik fél, adatai megadásával kifejezi szándékát, hogy a rendszer tagjává kíván válni, mire a másik fél a megadott emailcímrre jelszót küld, amivel kifejezi, hogy ő is fel kívánja venni az új tagot. Ennek az új jelszónak a segítségével pedig immáron először be is jelentkezhetünk, s ekkor **hatalmunk nyílik** nekünk is változtatni, hozzászólni, alkotni (**beavató rítus**). Ebből egyértelműen következik, hogy azok között, akik regisztráltak, megnyílik a lehetőség szorosabb kötelék kialakítására is, természetesen az internet segítségével, például a fórumon való részvétellel (ez

csak az MSZP oldalán létezik), ahol csak és kizárólag akkor szólhatunk az adott témához vagy javasolhatunk új témát, ha regisztrációval a rendszer tagjává váltunk, vagy akár saját profil, saját honlap kialakításával.

A hatalom legitimitációja és megkérdőjelezhetetlensége

Az előbbi pontból adódik, hogy ha egy mítosznak társadalmi szervezőereje van, akkor az adott mitikus hatalmat ez az erő abszolút értékre emeli,¹³ hiszen az aktív felhasználók közül senki sem fogja megkérdőjelezni az internet hasznosságát. Ha tehát az MSZP honlapján olyan szolgáltatást nyújt (saját profil kialakítása), amit más politikai párt nem, akkor az ő hatalmát a felhasználó sem fogja kétségbe vonni.

A mítosz léte: az illúzió

Az Internet-mítosz létezését annak a különbségnek köszönheti, amely a **tartalmi és a formai sík között** rejlik. Ennek lényege ugyanis, hogy az áramló információ olyan formában jelenik meg, mely tökéletes illúzió.¹⁴ Ez szintén rokon vonást mutat a politika világával, amikor is a tartalmat sokszor fel kell cicomázni, olyan formában tálalni, hogy az minél több szavazót vonzzon.

Tabuk és rítusok

Ákárcsak az internet világában létező **tabuk**, a politika világában is vannak tiltások, rossz szemmel nézett tettek, ilyen például az, ha a fórumon valaki a szemben álló pártot dicséri, hiszen erre a magatartásra válaszként kirekesztésre utaló reakciók érik az embert.

A **rítusok** alkalmazása nagyon gyakori a politikai életben, mivel monotonitásuk megfosztja az embert a személyiség és az egyéni felelősség érzésétől.¹⁵ Az interneten elvégezhető, politikai tartalmú rítusokra példa nemcsak a már többször említett beavatási rítus, azaz regisztráció a két vezető párt honlapján, de ilyenné válhat az egyén számára a

¹¹ Tarr Dániel (1996): *Az internet mítosz* <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>, 2006. április 23.

¹² Tarr Dániel (1996): *Az internet mítosz* <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>, 2006. április 23.

¹³ i. m., <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>

¹⁴ i. m., <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>

¹⁵ Cassirer, Ernst (1997): A modern politikai mítoszok technikája. in: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris, Budapest, 45. o.

napi hírek adott honlapon való olvasása vagy a fórumokon való részvétel.

Centrális és megváltás-mítosz

„Az Internet-mítosz saját mitologikus világában központi helyet foglal el – a világ összes jelenségét saját fontosságának tükrében értékeli és osztályozza. Mi több, abszolút mítosz, mert mitológiáját azonosítja az abszolút valósággal – **a világ összes jelenségét a saját rendszerén belül értelmezi** és rendeli maga alá.”¹⁶ Erre jó példa, hogy mindkét párt összefoglalja az aktuális híreket (ráadásul azt a főoldalon teszi), azonban azokat olyan színben tünteti fel, hogy számukra kedvezők legyenek, azaz saját világukban, saját értékrendszerük alapján osztályozzák, értékelik őket.

Ezzel összefüggésben az internet mitológiája arra irányul, hogy **a világot a saját elképzelése szerinti legjobbnak alakítsa át**, melyet abszolút üdvöztetőnek (megváltásnak) gondol. Ez értelem szerűen összekapcsolódik a pozitív mítosz fogalmával, mely önmagát tartja fenn és jellemző nemcsak az internet, de a politika világára is: az adott párt saját ideológiáját véli az egyetlen üdvöztető ideológiának. Ezt erősítik az egyes pártok szlogenjei.

Varázsszó

A politikai mítoszok gyakran építenek a varázsszóra avagy mágikus beszédre, mely abban különbözik a szavak szemantikai használatától, hogy az utóbbiak bizonyos dolgokat vagy azok egymáshoz való viszonyait fogják meg, írják le, míg a varázsszó teremt, ugyanis úgy működik, hogy a dolgok természetes menetébe beavatkozva próbál valamit előidézni, ami addig nem volt, mégpedig úgy, hogy ezek érzelmeket ébresztenek a nézőkben vagy a hallgatóság körében.¹⁷

Az internet és a politika kapcsolatrendszerében kétfajta varázsszóról beszélhetünk: egyrészt az interneten is megtalálható politikai szavakról, beszédekről, szlogenekről és egyéb nyelvi megnyilvánulásokról, másrészt az internet sajátos szókincséről, amit ebben az esetben a politika szolgálatába állít. Régóta kutatott téma a számítógép és az internet ál-

tal kialakított külön nyelvezet, amit úgy lehet egyre jobban megérteni és „beszélni”, ha az ember járta-sabbá válik a témában. Azt gondolom, hogy nemcsak az internetnek, de azon belül a honlapoknak is külön nyelvezete van, tehát vannak szavak, amiket szinte csak honlapokkal kapcsolatban olvashatunk, és amik ezáltal varázsszóvá is válnak, hiszen jelentésük csak azok számára lesz nyilvánvaló, akik az internet mítoszában valamennyire jártasak. Ilyenek például a pártok honlapjain megtalálható következő szavak: regisztráció, RSS, Magunkról, Főoldal, Hírportál, Linkek, Hírlevelek (Fidesz) vagy Portrétár, Képgaléria, e-Belépés, e-Párt, Linkajánló, Letöltések – multimédia (MSZP).

A FIDESZ ÉS AZ MSZP HONLAPJÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

A két honlap konkrét leírása a mellékletben található weblapokon látható, itt csak a különbségekre, hasonlóságokra hívom fel az olvasó figyelmét. A következő szempontokat vettem figyelembe: betölthetőség egyszerűsége illetve gyorsasága, átláthatóság, színek, szolgáltatások mennyisége és minősége, reklámok és flashek.

Betölthetőség egyszerűsége illetve gyorsasága

Mivel az MSZP honlapja tele van flashekkel, reklámokkal, nehezebben, lassabban jön be, mint a Fideszé. Ezzel előnyök és hátrányok is járnak: az MSZP honlapja bár színesebb, mozgalmassabb, dinamikusabb, de csak a jobb gépekről tölthető be, ahonnan viszont bejön, ott tényleg egy „gondozott”, modern, haladó képet sugall. A Fideszéről ez kevésbé mondható el, ez a honlap sokkal egyszerűbb, kevesebb mozgó, felvillanó képpel és ablakkal; előnye viszont, hogy rosszabb teljesítményű számítógépekről is könnyen elérhető. Ebből az összevetésből is látszik, hogy a két párt mennyire más társadalmi réteget céloz meg.

Átláthatóság

Az előbbi elemzésből adódóan a Fidesz honlapja tűnik átláthatóbbnak, egyszerűbbnek, és az ő honlapjukon található webtérkép is, ami segít eligazodni azoknak, akik nem tudják, mit hol keressenek. Webtérképet az MSZP honlapján nem találtam, ez bonyolultabbnak bizonyult, ami azt az érzést kelti

¹⁶ Tarr Dániel (1996): *Az internet mítosz* <http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>, 2006. április 23.

¹⁷ Cassirer, Ernst (1997): A modern politikai mítoszok technikája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris, Budapest, 41-42.

a felhasználóban, hogy az MSZP sokrétű, modern, látóhatára sokmindenre kiterjed, sokat nyújt az embereknek.

Színek

Mint már említettem, mindkét párt honlapja alapszíneiben pompázik, a Fidesz fehér-narancs, ami az ifúságot szólítja meg, az MSZP-é pedig piros-fehér-szürke színekben, amivel egyértelműen Magyarországra és szociális beállítottságára utal.

Szolgáltatások

Mint azt a mellékelt táblázat mutatja, az MSZP messze több és az internet világában fejlettebbnek mondható szolgáltatást ajánl a felhasználónak, köztük sokat az internet mítoszából már jól ismertek közül, így például személyreszóló, MSZP-hez tartozó külön honlap szerkesztését, de létezik e-Párt és e-Belépés is, az MSZP honlapját megtehetjük kezdőlapnak, stb.

Reklámok

Reklámok terén nem tapasztalható nagy különbség: mindkét párt szlogenekkel, színekkel, jelmondataikra utaló képekkel, vezető politikusaival, azok honlapjával és a pártokhoz kapcsolódó szervezetekkel reklámozta magát.

Flashbek

Mint azt már egy fentebbi szempontban említettem, felvillanó, mozgó-dinamikus elemekből egyértelműen többet találunk az MSZP honlapján.

POLITIKAI ANTROPOLÓGIA A GYAKORLATBAN AVAGY VÉLEMÉNYEK AZ INTERNETEN MEGJELENŐ POLITIKÁRÓL

Kutatásomról és az adatgyűjtésről általánosságban

A politika és internet kapcsolatáról egy katolikus egyházhoz kapcsolódó felsőoktatási intézményben végeztem kutatást, azaz olyan, 18 és 25 év közötti, az intézmény belső szabályzata alapján „keresztény értelmiséginek” tartott fiatalok körében, akik nagyobb részéről ez alapján feltételezhetjük, mely

politikai pártot preferálják. Hangsúlyozom azonban, hogy ez csak nagy részükre igaz, hiszen kutatásom folyamán kiderült, vannak közülük olyanok is, akik – saját bevallásuk szerint – épp a katolikus egyház értékeit általánosságban képviselő FIDESZ-szel szembenálló pártra szavaztak. **Kutatásom célja azonban nem a fiatalok pártpolitikai nézeteinek, hanem az internet mint politikai kommunikációs csatorna használata, ahhoz való viszonyuk feltérképezése volt.**

Résztevő megfigyelésem az egész, 2006-os kampány idejére illetve az azt követő hónapokra tehető, interjúmat pedig a második forduló előtti hetekre időzítettem. Ezt az időpontot azért véltem ideálisnak politikai jellegű kutatásra, mert első forduló utáni időpontról lévén szó, már konkrét politikai cselekedetek álltak a fiatalok mögött, azaz ki-ki leadta voksát egyik vagy másik pártra, és arról is döntött, hogy egyáltalán elmegy-e szavazni. Ebben a felfokozott politikai hangulatban pedig feltételezhetjük, hogy többen, többször folyamodtak politikai témájú cikkek olvasásához, műsorok megtekintéséhez mint politikai kommunikációs csatornákhöz. Ezt a feltételezést kutatásom igazolta.

Tizenkét fiatalal készítettem tehát interjút, amelyben a következő kérdésekre kerestem a választ:

- *Milyen csatornákon keresztül tájékozódnak a fiatalok a politikai eseményekről, és az egyéb, őket érdeklő politikai kérdésekről?*
- *A fiatalok véleménye az egyes politikai pártok honlapjáról*
- *www.amoba.hu avagy Gyurcsány Ferenc elektronikus naplójának megítélése*
- *Következtetések: milyen értékek közvetítését várják el a fiatalok ezen csatornáktól, különösen az internettől mint a politikai kommunikáció egyik csatornájától?*

A következőkben álljon tehát itt a fenti kérdések elemzése a tizenkét, hosszabb-rövidebb terjedelmű interjú alapján. Az interjúalanyok anonimitásának tiszteletben tartása végett kitalált keresztnevet használtam.

Az interjúk elemzése

Milyen csatornákon keresztül tájékozódnak a fiatalok a politikai eseményekről, és az egyéb, őket érdeklő politikai kérdésekről?

Az interjúk és megfigyeléseim alapján a fiatalok elméjében sorrend alakult ki arra vonatkozóan,

hogy milyen forrásokból tájékozódnak a politikai eseményekről, és melyek azok a források, amik alapján arról döntenek, a szavazások alatt mely pártra adják voksukat, illetve általánosságban melyik párt nézeteivel értenek egyet. Bár nem kértem mind-egyikőjüktől, hogy állítsák sorrendbe e csatornákat, felsorolásuk úgy vélem, mégis önmagáért beszél.

A tizenkét megkérdezettet e probléma kapcsán három csoportba sorolhatjuk:

- azok, akik első és legfontosabb forrásnak az internetet neveztek meg,
- azok, akik az internetet a többi politikai csatornával körülbelül egyenlő mértékben használják,
- végül azok, akik az internetet politikai célra csak nagyon ritkán, szinte sosem használják.

Most pedig álljon itt néhány konkrét vélemény, az állítottak igazolására! Idézőjelbe tettem azokat a mondatokat, tagmondatokat, amik úgy hangzottak el a megkérdezettek szájából, ahogy azokat leírtam.

Azok, akik számára az első és legfontosabb forrás az internet

Számszerűleg négyen vannak, akik egyértelműen az internetet használják a politikai információszerezés eszközéül, ám megoszlanak az alapján, hogy az egyes napi- vagy hetilapok oldalait preferálják, illetőleg aszerint, hogy kifejezetten internetes hírcsatornákat olvasnak-e.

Andrea például a következő oldalakat használja a fenti célra, az általa felállított sorrendben: www.index.hu, www.origo.hu és www.hvg.hu. Saját bevallása szerint főként a munkahelyén olvas híreket, és azért nem keres rá direkt módon az egyes pártok honlapjára, mert, mivel munkahelyén ellenőrzik, esetleges hatással lenne az ott betöltött pozíciójára.

Árpád is az internetet tekinti a legfőbb politikai információs csatornának, bár ő csak feltételes módon beszél, mert „nem tervezte, hogy elmegy választani, mivel eddig nem volt érdekelt a témában, és nem tartja magát ehhez elég kompetensnek. Azaz nincs itt az ideje.” Viszont tervezi, hogy a jövőben mélyebben megismerkedik a politikával, és akkor valószínűleg az Origót és „újságok netes változatait” fogja használni.

József szinte kizárólag az internetről szerez tudást a politikáról, ehhez pedig főként az Indexet használja, mivel az a véleménye róla, hogy – bár szerinte alapvetően liberális oldal, amely értékrenddel ő maga nem azonosul – viszonylag objektív: érdekes cikkek vannak benne, és nem utolsósorban olyan tudásanyag, amivel érdemes foglalkozni.

Dániel szintén az internetet részesíti egyértelmű előnyben a többi információs csatornával szemben, ezen belül is mindkét vezető párt tevékenységéhez kapcsolódó két újság (Népszabadság és Magyar Nemzet) honlapjai és az Origó a fő forrása.

Fiatalok, akik az internetet a többi politikai csatornával körülbelül egyenlő mértékben használják

Három fiatalról állapítottam meg, hogy az internetet a többi hírforrással körülbelül egyező mértékben használja.

Emese például a televízióból, újságokból, internetről tájékozódik a politikai történésekről, de nyilvános politikai intézményeket is meglátogat e célból. Többször járt már mind a FIDESZ, mind az MSZP honlapján, kedveli az index.hu-t, a Külügyminisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal, valamint egyéb kormányzati szervek honlapját. Ezekon kívül újságok honlapjáról, az Indexről és az Origóról is szerez híreket.

Az előbbiektől nagyban eltér *Borbála* hozzáállása, aki például első helyen a nagygyűléseket nevezte meg mint politikai információforrást, majd az újságokat, plakátokat, televíziót, internetet és a röplapokat. Az interneten belül elsősorban a Népszabadságét és a Magyar Nemzetét, de az index.hu-t és a FIDESZ honlapját is néha betölti.

Sarolta az előbb említett két újság nyomtatott verzióját olvassa, de használja a netet, a rádiót is politikai célú tájékozódásra, valamint ismerősöket és előadásokat is meghallgat. A neten felment az egyes pártok honlapjaira, mégpedig azért, hogy megnézze a pártprogramot.

Azok, akik az internetet politikai célra csak nagyon ritkán, szinte sohasem használják

A tizenkettőből öt embert soroltam abba a kategóriába, akik a politikáról legkevésbé az interneten keresztül tájékozódnak.

Orsolya például szkeptikus a politikával szemben, és „nem nézi egyik párt honlapját sem, mert úgy érzi, a politika kéretlenül is túlságosan betolakodik az emberek magánéletébe. Az aktuális dolgokat úgyis halljuk a környezetünkben – nem hiszem, hogy az interneten ennél több van.”

Krisztián szinte kizárólag a televízióból tájékozódik a politikai eseményekről, néha újságokból, és nagyon ritkán a rádióból; internetről szinte sohasem, „mert a netet értelmes dolgokra használja,

olyanokra, ami kell vagy ami érdeklí.” Ha mégis ez történik, az Észak-Magyarország illetve a HVG honlapját keresi meg, a választások előtt pedig az MDF honlapját is megtekintette.

Attila a választások alatt elsősorban plakátokról tájékozódott, de újságokból is, internetről viszonylag keveset. Fontosnak tartja szűkebb környezetét (családtagja, lakóhelye) véleményét a politikáról, de a televíziós vitákat is megnézi. Az interneten a kampányparódiát követi nagy lelkesedéssel, illetve linkekre kattint, ha érdeklí, „véletlenszerűen” (orgo.hu, startlap.hu).

Antónia főként a metrón olvas újságokat, és mások beszélgetését hallgatja; ezek alapján alakítja ki saját véleményét. Az internetet erre a célra félfévente egyszer-kétszer használja, azon belül is az egyes újságok honlapjait.

Pál „jobban hisz a nyomtatott sajtóban”, mint az internetesben, ez utóbbiról az a véleménye, hogy „ki tudja, honnan származik”. Néz híradót, olvas Magyar Nemzetet és Népszabadságot, HVG-t; az internetet körülbelül heti egyszer nézi meg (Origó), de volt a választás.hu-n illetve szülővárosa honlapján is.

A fiatalok véleménye az egyes politikai pártok honlapjáról

A fentiekből már kiderült, hogy a fiatalok közül kevesen vannak, akik rendszeresen nézik az egyes politikai pártok honlapját. Többen vannak azok, akik ritkán nézik vagy már legalább egyszer jártak azokon, de voltak olyanok is, akiket én kértem meg, hogy menjenek fel a FIDESZ és az MSZP, illetőleg ha van kedvük, az SZDSZ és/vagy a MIÉP honlapjára, és így formáljanak azokról véleményt.

Az alábbiakban egyéni állásfoglalásuk alapján négy csoportot különböztethetünk meg:

- az MSZP honlapját preferálók
- a FIDESZ honlapját preferálók
- az SZDSZ honlapját preferálók
- semlegesek, vagyis azok, akik körülbelül ugyanolyan arányban találják jónak az MSZP illetve a FIDESZ honlapját

Érdekes megfigyelés, hogy azok közül, akik e témában nyilatkoztak, az MSZP honlapját hárman, a FIDESZ-ét ketten, az SZDSZ-ét szintén ketten preferálják, míg három azok száma, akiket semlegesnek nevezhetünk e tekintetben. „Preferálás” alatt itt nem azt értem, hogy ezek a fiatalok mely pártokra szavaznak, hanem azt, hogy konkrétan az

egyes honlapokról pozitív illetve negatív kritikát fogalmaznak-e meg.

Az MSZP honlapját preferáló fiatalok

Emese egyértelműen arról beszél, hogy az MSZP honlapja jobb, mint a FIDESZ-é, mert igényesebb, és ezért jobban szolgál (reklám)kampány-célokat. Ezt azzal magyarázza, hogy a honlap „dizájnosabb”, erőteljesebb és meggyőzőbb a színhasználat, mivel a vörös jobban kiemeli a lényegét; ezen a honlapon található hangos- illetve reklámfilmeket, akárcsak külföldi pártok honlapjain, de humorosabbnak és színesebbnek is véli, mint a FIDESZ-ét.

Pálnak mindkét vezető párt honlapjáról az a véleménye, hogy „jól meg vannak csinálva, szépen meg vannak szerkesztve (van rá pénz), és amit az ember keres, azt könnyen megtalálja. Szerintem mindkét honlap úgy van felépítve, hogy meggyőzőek legyenek, még a struktúrájuk is ugyanolyan, csak éppen az elvek, a beállítottság mások.” Az MSZP-é azonban egyszerűbbnek, ezért jobbnak tűnik számára, mint a FIDESZ-é.

Borbála szerint a politikai igazságot úgy kapjuk, hogy összeadjuk a Népszabadságban és a Magyar Nemzetben leírtakat, és elosztjuk kettővel. Kérésre véleményt nyilvánított mind a négy párt honlapjáról: a FIDESZ honlapját hiányosnak tartja, nem elég frissnek. Általánosságban szerinte „nem rossz, de nem is extra”, viszont igénytelenebbnek tartja, mint az MSZP-ét, sőt, szerinte a Munka–Otthon–Család jelszavak egyértelműen szocialista jellegűek. Az MSZP-én a fejléceket találja szellemesnek, szebbnek, a honlap szerinte jobban néz ki.

A FIDESZ honlapját preferáló fiatalok

Attila nem járt az MSZP honlapján, viszont a FIDESZ-én igen, amiről az a véleménye, hogy nagyon színes, sokrétű, elágazó. Az SZDSZ honlapján egyszer egy „vicces tesztet” töltött csak ki.

József főként azért preferálja a FIDESZ honlapját, mert az könnyebben betölthető, „kevesebb rajta a csili-vili, mindenféle reklám és flash”. Azaz rosszabb minőségű számítógépekről is kényelmesen betölthető, nem olyan lassú, bár az MSZP-ét kétségtelenül szebbnek véli, viszont túl bonyolultnak: szerinte felhasználóbarát akar lenni, de mivel minden oldalról tele van véve menürendszerekkel, nehéz átlátni, rajta kiigazodni. A FIDESZ-ét nem tartja olyan dizájnosnak, de szerinte ez is be akar süríteni rengeteg információt egy helyre, rossz el-

osztásban, viszont kisebb teljesítményű számítógépekről is könnyen elérhető. Az SZDSZ honlapjáról pedig az a véleménye, hogy dizájnos, de nem felhasználóbarát, olyan, mintha csak szlogenekkel és reklámokkal lenne tele, a lényeg elveszni látszik. Neki ez tetszik a legkevésbé.

Az SZDSZ honlapját preferáló fiatalok

Krisztián az egyik, aki egyértelműen az SZDSZ honlapja mellett voksolt, és ezt azzal magyarázta, hogy ez a legfejlettebb és a leghitelesebb, mert ez az, amelyik „éppen azt tükrözi, amit a párt amúgy is képvisel, és összhangban van azzal, amit egyéb médiafelületekről a pártól hallunk.” Szerinte ez a legjobb, ezen a legegyszerűbb kiigazodni. Jól szerkesztett, jól funkcionál, pszichológiailag is kifinomult. Kovács Pistihez hozzászokhattunk, már ismerős, s jó ötletnek tartja a saját arculat, egyéniség, Pistihez fűződő kapcsolat kialakítását. Ezzel a honlappal szembeállítja a másik hármat, akárcsak a „szinoptikus evangélikusokat”. Ez utóbbiakat hagyományosnak tekinti, nehezebben átláthatóknak, míg az SZDSZ-én kevés az információ és sok a kép, s ezáltal vonzóbb. Szerinte az MSZP illetve a FIDESZ honlapja szinte ugyanarra a sablonra épül, hiszen ugyanott található rajta a hírek, képek, a menürendszer, beosztásukban és színeikben is hasonlóak. Ő ezt úgy interpretálja, hogy az utóbbi két párt fél eredetinek mutatkozni, félnek kockázatot vállalni, ám az SZDSZ ezt meg meri tenni, és ez a honlapon is meglatátszik.

Sarolta szintén az eredetiség miatt, hasonló érvek alapján találja az SZDSZ honlapját a legkiemelkedőbbnek.

Semlegesek, vagyis azok, akik körülbelül ugyanolyan arányban találják jónak az MSZP illetve a FIDESZ honlapját

Dániel nem nézte meg egyik párt honlapját sem, Antóniának pedig „ez eszébe sem jutott”. Orsolya sem látogatja egyik párt honlapját sem, mivel úgy érzi, „a politika kéretlenül is betolakodik az emberek magánéletébe. Mész az utcán, és jobb kezében narancssárga hűtőmágnes, bal kezében piros toll. A hírektől elvárod, hogy semlegesek legyenek, párttól hírt kapni pedig éppen ezért illúzió”.

Ebbe a csoportba tehát azokat soroltam, akik azért semlegesek, mert egyik párt honlapján sem jártak még, véleményt ezért nem tudnának nyilvánítani. Azok is ide tartoznának, akik mindkét párt

honlapját ismerik és mindkettő tetszik vagy nem tetszik nekik, ám ilyen eset nem volt; aki mindkét honlapot ismeri, állást is foglal indirekt módon valamelyik mellett.

www.amoba.hu avagy Gyurcsány Ferenc blogja

Ezt a kérdést azért tartottam fontosnak megvizsgálni, mert a miniszterelnök blogja újkeletű, politikai célokra használt internetes eszköz, amivel akapcsolatban a fiatalok véleménye sokkal egyezőbb, mint az egyes pártok honlapjának tekintetében.

Emesének alapvetően nem tetszik Gyurcsány Ferenc blogja, mert egyrészt maga a „dizájn” idegesíti (nem szereti a sárga-piros színeket), másrészt stílusát igénytelennek, közönségesnek találja, és szerinte „hülyeségeket” ír.

Antónia a blogot beilleszti elméletébe, vagyis abba a tendenciába, hogy manapság divat a politika és a politikus kettéválasztása. Szerinte „a blogról egyértelműen az jön le, hogy Gyurcsány bratizós, olyan, aki könnyen megtalálja a fiatalokkal a hangot, és aki úgy politizál, hogy közben nem politikus. Ezért kampányszempontból jó ötletnek véli a blogot, mivel véleménye alapján pozitív benyomást gyakorol azokra, akik olvassák, azáltal, hogy olyan hatást kelt, mintha Gyurcsány Ferenc olyan lenne, akár te vagy én, és nem olyan, mint azok, akik politizálnak.”

Andrea bevallotta, hogy előítéletekkel közelít Gyurcsány Ferenc blogja felé, mert nem tartja szimpatikusnak, de elismeri, hogy a blog előnye, hogy emberközelivé teszi a miniszterelnököt. Kétségbe vonja viszont eredetiségét, azaz, hogy tényleg ő maga írja-e, s mivel valószínűnek tartja, hogy nem, az egészet értelmetlennek tartja.

Borbála a blogot egyenesen szánalmasnak tartja, mert nem hiszi őszintének, hanem azt gondolja róla, hogy valaki írja Gyurcsány helyett; abban az esetben viszont, ha ő maga írja, „megvan a véleménye, ha erre van ideje egy miniszterelnöknek”. Kritizálja őszintétlenségét, mert szerinte, ha őszinte akarna lenni, leírná, hogy például izgult.

Pálnak nem tetszett Gyurcsány Ferenc blogja, bár azt jó kampányötletnek gondolja, de túlságos egyoldalúságát felrója neki.

Józsefszerint a blog jó ötlet kampánycélra, mert sok ember számára teszi lehetővé, hogy úgy érezze, belenéz a miniszterelnök mindennapjaiba, gondolataiba, őt emberközelivé teszi. De József is azon a véleményen van, hogy nem ő írja, hanem az egyik

embere, és tudja róla, hogy mindez csak reklám.

Az amoba.hu-ról tehát általánosságban az a véleményük a fiataloknak, hogy nem maga a miniszterelnök írja, így nem tartják azt hitelesnek, viszont – természeténél fogva, mivel az divatos a fiatalok körében – elismerik róla, hogy hatékony kampányeszköz.

Milyen értékek közvetítését várják el a fiatalok az internettől mint a politikai kommunikáció csatornájától?

Ez a kérdés egyben összegzésül is szolgál a fentiekben elmondottakhoz, ugyanis itt arra kérdésre keresem a választ, milyen értékek alapján döntenek a fiatalok arról, hogy melyik információs forrást részesítik előnyben.

Elérhetőség – a hozzáférés egyszerűsége

Az első és legfontosabb érték, ami alapján a fiatalok válogatnak a politikai információs csatornákról, az az, hogy milyen könnyű hozzájuk férni. Emlékezzünk *Dánielre*, aki az interjúban nyíltan ki is mondta, hogy „azért az internetet részesíti előnyben a többi információs csatornával szemben, mert ahhoz fér hozzá a legkönnyebben, a saját szobájában”. A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a fiatalok számára az internet a könnyen hozzáférhető csatornáknak egyike, különösen ebben a felsőoktatási intézményben, ahol adott a napi huszonnégy órás, szélessávú internet.

A kampány alatt a plakátok, szórólapok is ebbe a kategóriába tartoznak, ezeket a megkérdezett fiatalok többsége azonban mégsem említi. Feltevésem – amiket az alábbiak pontosabban meg fognak világítani – az, hogy ezeket túlságosan szubjektíveknek és/vagy rövideknek tartják.

Többen megnevezték a családot, barátokat, ismerősöket, akik szintén az egyik legkönnyebben hozzáférhető, bár egyértelműen szubjektív politikai információs csatornát jelentik.

Hitelesség és objektivitás

Ami nagy arányban megfigyelhető a kapott válaszokból, az az, hogy a fiatalok tudatosan keresik az objektív politikai forrásokat, bár jórészt tisztában vannak vele, hogy ezek objektivitása is csak viszonylagos, és maguknak kell róluk kiszűrni azt, ami reklám, kampány. *Dánielt* például az egyes pártok oldala különösképpen nem érdekli, mert

„a nézőpontra kíváncsi, nem a pártra”, a honlapok túl szubjektívek. Az ő elgondolása szerint az újságok objektívebbek, azon belül is a Népszabadságot tartja hitelesebbnek, kevésbé részrehajlónak, racionálisabbnak, amin könnyebb eligazodni. A Magyar Nemzetről ezzel szemben az a véleménye, hogy provokatívabb, szubjektívebb, érzelmibb beállítottságú. Az *Origó* viszont szerinte a kettő között van, ez a leghitelesebb, nem részrehajló, bár néhány részletet hajlamos kihagyni. *József* szintén a részben viszonylagos objektivitással magyarázta, hogy miért az index.hu-t részesíti előnyben.

Orsolya ki is mondja, hogy „a hírektől elvárod, hogy semlegesek legyenek – párttól hírt kapni tehát illúzió, mert a saját szűrőjén keresztül adja elő az eseményeket”.

Ellenpélda viszont *Pál*, aki szkepticizmusát fejezte ki az internetes forrásokkal kapcsolatban, és a nyomtatott újságok forrásának nagyobb megbízhatóságát emelte ki.

Többen beszéltek arról is, hogy az egyes pártok honlapját azért nem látogatják, mert azokat túl szubjektíveknek ítélik, a sajtót tehát – még ha egyértelműen egy-egy párt értékrendjéhez köthetők is – egy fokkal objektívebbnek tekintik, ezért inkább ezt részesítik előnyben.

Tudatosság, távolságtartás

Már az előző pontban előkerült a fiatalok részéről megnyilvánuló tudatosság, és az ehhez kapcsolódó, politikai intézmények és események felé irányuló távolságtartás. Távolságtartás alatt itt nem az érdektelenséget értem, hanem a kritikát, az „igazság” keresését, ami a reklámokon, szlogeneken túl van. Nevezhetjük azonban ezt egyszerűen gondolkodásnak is, s véleményem szerint ez az értelmiség mércéje (nem pedig a megszerzett diplomák száma).

E tudatosság, illetve a tudatosság és az objektivitás kapcsolata nyilvánul meg például abban, amiket *József* mond, akinek „alapállása a politikától való távolságtartás: nem akar belefolyni, mert úgy nem lehet objektíven átgondolni a dolgokat. Szerinte az egyes honlapok reklámról szólnak, azaz a párt minél szebb és jobb becsomagolásáról, az ő célja pedig nem az, hogy ezt vagy azt a pártot megvegye, hanem az, hogy értékrend mentén gondolkodjon, és politikai eseményeket ez alapján ítéljen meg”.

Tudatosság nyilvánul meg akkor is, amikor valaki egyéni véleményt fogalmaz meg (ez alatt olyan,

saját szavakkal megfogalmazott véleményt értek, amit másoktól nem vagy ritkán hall az ember). Ezek az egyéni vélemények egyben kritikaként is felfoghatók, például *Antóniáé*, aki szerint a mai magyar politikai életben az a tendencia, hogy a politikát és a politikust elválasztjuk egymástól, a politikus így kiemelkedik az átlagból, és különbbé válik a többiekétől, akik politizálnak”.

Egyszerűség

Az, hogy az információs csatornák közül a fiatalok melyeket részesítik előnyben, nagy mértékben függ attól, hogy az egyes pártok honlapja milyen könnyen tölthető be illetve tekinthető át, mennyire könnyű rajta a keresés. Ezzel kapcsolatban megoszlanak vélemények. Van, aki az MSZP-ét, de van, aki a FIDESZ illetve az SZDSZ honlapját tartja egyszerűbbnek, más-más szempontok alapján. Itt felidézném, amiket *Krisztián* mondott az SZDSZ honlapjával kapcsolatban („ismerősebb, egyszerűbb), *Józsefet*, aki a sok szép, de nehezen betölthető flash-ek miatt a FIDESZ honlapját preferálja, és Pál véleményét, aki viszont az MSZP honlapját tartja áttekinthetőbbnek, egyszerűbbnek.

Esztétika

Egy másik szempont, ami alapján a fiatalok kifejtették véleményüket az egyes pártok honlapjáról, hogy esztétikailag milyen a megjelenésük, milyen színeket használnak, stb.

Voltak, akik ezt pozitívan élték meg (például *Emese* és *Pál*, akiknek tetszett az MSZP honlapjának dinamikája, összeállítása), de voltak olyanok is, akik ezt éppen felrötták az egyes pártoknak, hiszen ez a fajta megoldás magas fokú technikát igényel, s ilyen teljesítményű számítógépekhez az internetfelhasználók szegényebb csoportja nem juthat hozzá (lásd *József* véleménye).

Eredetiség

Az eredetiség követelése jelent meg több fiatal részéről, amikor az egyes honlapokat elemezték. *Sarolta* és *Krisztián*, az a két ember, aki az SZDSZ honlapját tekintette a legjobbnak, egyértelműen ezzel érveltek.

Összegzés

Összegzésképp tehát megállapíthatjuk, hogy ahány ember, annyiféle olvasat az egyes internetes oldalakról. Általánosításokat nehéz tenni, csak tendenciákat figyelhetünk meg, embereket, akik véleménye egymáshoz hasonló vagy egymástól éppen nagyon különböző, ám nem egyszerű kategóriákba sorolni őket, hiszen azokon belül is nagy átfedések lehetnek. Azzal kapcsolatban pedig, hogy ki mit tart fontosnak, szépnek, jónak, megintcsak nem általánosíthatunk.

Kutatásomban tehát beleütköztem a kulturális antropológia egyik alappilléreibe, mégpedig a relativitásba. E kutatásból egyértelműen kiderül, hogy minden relatív és szubjektív a politika megítélésében. Dolgozatom utolsó fejezetét azzal a céllal írtam, hogy átadjam azt a kritikát, amit néhány mai fiatal a politikáról, és különösen az interneten hozzáférhető politikáról alkot, ám nem számítottam rá, hogy ennyiféle olvasattal találkozom majd, pedig azok, akiktől ez a sokfajta információ származik, bizonyos szempontból egy társadalmi csoportba tartoznak. Ezzel is nyilvánvalóvá vált tehát, hogy politikusként valóban nem lehet mindenkinek tetszeni, mindenkit egyszerre megnyerni.

Az interjúkból az is kiderült, hogy a fiatalok – még ha nem is használják konkrétan az internetet politikai tájékozódás végett – jórészt foglalkoznak a politikával, általában meg tudják fogalmazni saját véleményüket. És bár nagyrésztük elment szavazni, saját, preferált pártjukkal szemben sem túlságosan elfogultak, hiszen kritikát fogalmaztak meg. Véleményem szerint ez az, ami igazán fontos hazánk politikai jövőjének alakításában: hogy legyenek fiatalok, akik képesek önállóan gondolkodni és kritikát megfogalmazni rendszerekkel szemben.

A politikai kommunikációs eszközökről pedig megállapíthatjuk, hogy a gyakorlat tükrözi az elméletet: a fiatalok körében már most nagy teret nyer az internetről való tájékozódás a politikai életben, a pártok célja lehet tehát ennek finomítása, és elérhetőbbé tétele, hiszen a felnövekvő ifjúság már ebbe szocializálódik.

Végezetül pedig álljon itt egy, a fentebb elmondottak velejéhez kapcsolódó idézet!

„Semmiféle magatartás nem jogosult, mely az emberi renden kívül akar felépíteni egyfajta értékrendet és napirendet. Az ember számára a világ dolgainak és a cselekedeteknek addig van csak értelmük, amíg hatni akarnak az emberekre, s együttműködnek az emberi

világgal. Ez az együttműködés lehet közvetlen és lehet közvetett. De saját érdekből senkinek sincs joga élni, igen, még alkotni sincs joga.”
/Márai Sándor/

Szakirodalom

Cassirer, Ernst 1997

A modern politikai mítoszok technikája. In: Zentai Violetta szerk. Politikai antropológia.
Budapest, Osiris.

Csepeli György 2006

Permanens kampány.
Mozgó Világ, 2006/1.

Szabó Ildikó 1985

Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.
Budapest, Tekintet.

Tarr Dániel 1996

Az internet mítosz.
<http://tarrdaniel.freeweb.hu/documents/Transzhumanizmus/internetmitosz.htm>
letöltés dátuma: 2006. április 23.

Zentai Violetta 1997

Politikai antropológia: a politika antropológiája. In Zentai Violetta szerk.
Politikai antropológia.
Budapest, Osiris.

Internetes források

<http://www.fidesz.hu>
<http://www.mszp.hu>

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: A FIDESZ és az MSZP honlapjának összehasonlító elemzéstáblázat formájában

2. számú melléklet: A FIDESZ nyitóoldala (www.fidesz.hu, 2006. június 19.)

3. számú melléklet: Az MSZP nyitóoldala (www.mszp.hu, 2006. június 19.)

4. számú melléklet: Az SZDSZ nyitóoldala (www.szdsz.hu, 2006. június 19.)

1. számú melléklet: A FIDESZ és az MSZP honlapjának összehasonlító elemzése

Szempontok	FIDESZ	MSZP
1. honlapcím	www.fidesz.hu	www.mszp.hu
2. nyitó oldal	meghívás nagygyűlésre, innen léphetünk tovább a párt honlapjának főoldalára	maga a főoldal jön be
3. alapszín	narancssárga, DE: a meghívó vörös alapszínnel jelenik meg	vörös
4. logó	narancssárga kör, benne fehér FIDESZ felirattal	piros páva, fehér alapon, zöld MSZP felirattal
5. szlogen	FIDESZ, a jövő szövetsége; Hajrá, Magyarország! - A Cselekvő Nemzet Programja	IGEN - Köszönjük, Magyarország!, Gyorsítunk Budapesten, Közös értékeink, Biztonság, Igen-igen
6. főoldal:		
- fejléc	logó, szlogen, fotó, meghívó egy sorban	üdvözlés, logó, szlogen, témák, szolgáltatások (mindez több sorban, tagolva)
- bal margó	kereső, témák felsorolása, RSS, elérhetőség, bejelentkezés / regisztráció, hirdetések (szlogen, jobboldali szervezetek, Orbán Viktor honlapja)	témák, MSZP Otthon, interaktív szavazás, belépés / regisztráció, hirdetések (több politikai honlapja, szlogenek, baloldali szervezetek és Gyurcsány Ferenc blogja)
- jobb margó	friss hírek, választókerületek (egymásrataláló), SMS-hírszolgálat	az MSZP letölthető kampánydala, eseménynaptár, fórumok, képgaléria
- középen	hírösszefoglalók, egyéb kiemelt hírek, meghívó	főbb hírek, további hírek, interjúk
- lent	honlaptérkép, webmester	impresszum, webmester, elérhetőség, egyéb információk, RSS
- a főoldalról elérhető témák és szolgáltatások összesítése	Főoldal, Hírportál, Sajtószoza, A Fideszről, Médiatár, Közösség, Hírlevelek, Linkek, RSS, Választókerületek, SMS-hírszolgálat	Főoldal, Magunkról, Frakció, Sajtószoza, Portrétár, e-Belépés, Fórum, Képgaléria, e-Párt, BÖK, Linkajánló, Készítsen saját portréoldalt!, Rendelje meg hírlevelüket!, Legyen az MSZP a kezdőlapján!, Az MSZP választási programja, Letöltések – multimédia, Új Magyarország Program, Itthon, EU, Külföld, Gazdaság, Egészség és környezet, Távközlés, Internet, Család, Oktatás, kultúra, Magazin, Tagkártya, MSZP Otthon, Szavazás, Eseménynaptár, Fórumok, Képgaléria, RSS
7. képek	vezető politikusok, hírek, nagygyűlés, család, idősek, Magyarország, mobiltelefon, jobboldali szervezetek	vezető politikusok, hírek, Magyarország, baloldali szervezetek, DE: külön képgaléria!
8. blog	a pártelnöknek nincs blogja	www.amoba.hu
9. regisztráció után elérhető információk	a regisztrációval semmilyen többletinformációhoz vagy -szolgáltatáshoz nem jut hozzá a felhasználó a honlapon, de emailcímjére kaphat heti vagy napi hírlevelet az általa kiválasztott témákról	a honlapról közvetlenül elérhető saját profil, saját honlap kialakítására csak regisztráció után kerülhet sor; a felhasználó napi vagy heti hírek közül választhat az általa preferált témákban, amiket postafiókjára kap, valamint értesítőt kaphat rendezvényekről
10. interaktivitás, fejlettség	viszonylag szegényes, fotók, webtérkép egyszerű és átlátható, kevés mozgó-dinamikus elemmel	egyértelműen fejlettebb, fotók, zene, sokrétűbb, kiterjedtebb, tele interaktív szolgáltatásokkal, fórumokkal

2. számú melléklet: A FIDESZ nyitóoldala (www.fidesz.hu, 2006. június 19.)

A JÖVŐ SZÜZETSÉGE

Munka Otthon Család

Legyen a fidesz.hu a kezdőlapom

Kereső

Főoldal

Híportál

Sajtószoba

A Fideszről

Médiatár

Közösség

Hírfelvelek

Linkek

RSS

fidesz@fidesz.hu
Fidesz Központi Hivatal
1088 Budapest,
Szentkirályi u. 18.
Tel.: (06-1) 327-6100

Bejelentkezés

Név:

Jelszó:

Belépés

Regisztráció

Szavazás

Gyurcsány Ferenc az Országos Érdekegyeztető Tanács ülésén kijelentette: "ki lehet menni Magyarországról". Ön hova megy?

Gabonba, esetleg az ébredő Maliba.

Kalandúró vagyok, maradok.

Tünkre.

Mohet

A legutóbb szavaztál 22 óra 26:15

Szavazás FAQ

A politikai bátorság véget ért a kampányban. Gyurcsány Ferenc megszeppent kisdíkiént viselkedik, nem őszinte, és a hibák beismerése helyett azt próbálja belesulykolni az emberekbe, hogy ezért a helyzetért az elmúlt 16 év felelős.

Kiemelt hírek

- Bush tisztelleg az 1956-os magyar forradalom előtt június 16. 09:07
- A fiatalok lehetőségei minden szinten romlottak június 18. 11:18
- Brüsszelt meglepte Gyurcsány - mélypontra került Magyarország június 15. 19:26
- Költségvetési Tanács, kormánytagok anyagi felelőssége június 19. 13:44
- Orbán Viktor a jövő héten tárgyal Tarlós Istvánnal június 16. 12:45
- Kódos kártalanítási tervek június 16. 12:02

Fiatalok a Változás

2006. június 19., hétfő | Gyűlés napja

A fosztogatás programja június 19. 15:24
Navracsics Tibor, a Fidesz által kezdeményezett parlamenti vitánapon értékelte az Új Egység programot.

Kormányparti beismerés: megszorítások lesznek június 19. 17:55
A Fidesz azt javasolja a kormánynak, hogy adóemelés helyett adócsökkentéssel dinamizálja a gazdaságot, és kezdjen konzultációt a gazdasági szereplőkkel.

A családok megélhetését kockáztatják június 19. 17:47
"A Gyurcsány-csomag megszorító intézkedései drasztikusan hátrá vetik a gazdaságot, súlyos terheket raknak a vállalkozók, a vállalatok nyakába. Ezzel munkahelyek tűzrejt, és családok megélhetését kockáztatják" - jelentette ki Szijjártó Péter az országgyűlési vitánapiján.

A Fidesz törvénytörvénymódosító javaslatát június 19. 11:09
Javaslatokat nyújt be a Fidesz az Országgyűlés elé, hogy ne pusztán rögtönzés és kapkodás jellemezze a költségvetési politikát, és hogy Magyarország legközelebb elkerülje az utóbbi napokban napvilágot látott megszorító intézkedéseket.

Németh Zoltán gratulált Bugár Bélának június 19. 14:59
Levélben gratulált Németh Zoltán, az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának elnöke Bugár Bélának, a Magyar Koalíció Pártja elnökének a szlovákiai magyar párt sikeres választási szereplése alkalmából.

Friss

19:25 A cigányság jövője előtt becsapták az ajtót

18:52 A szerb titkosszolgálat vajdasági szeparatizmust lát

18:45 Nem kívánunk új honfoglalást!

18:38 Bush szankciókkal fenyegette meg Iránt

18:35 Fico alakíthat kormányt

24 óra

Belépés

Már online is jelentkezhet a Fideszbel! A részletekért kattintson ide!

Médiánaptár

Szjijártó Péter az ATV-n június 19. 19:30

Navracsics Tibor a HírTV-n június 19. 19:35

Kóvér László a Duna TV-n június 20. 06:30

Mátolcsi György a Mokka-ban június 20. 07:00

Cser-Palkovics András a Nap-keltében június 20. 08:00

Több

Legolvasottabbak

Brüsszelt meglepte Gyurcsány - mélypontra

Szavazás

Gyurcsány Ferenc az Országos Érdekegyeztető Tanács ülésén kijelentette: "ki lehet menni Magyarországról". Ön hova megy?

Gabonba, esetleg az ébredő Maliba.

Kalandúró vagyok, maradok.

Tünkre.

Mohet

A legutóbb szavaztál 22 óra 26:15

Szavazás FAQ

A politikai bátorság véget ért a kampányban. Gyurcsány Ferenc megszeppent kisdíkiént viselkedik, nem őszinte, és a hibák beismerése helyett azt próbálja belesulykolni az emberekbe, hogy ezért a helyzetért az elmúlt 16 év felelős.

Kiemelt hírek

- Bush tisztelleg az 1956-os magyar forradalom előtt június 16. 09:07
- A fiatalok lehetőségei minden szinten romlottak június 18. 11:18
- Brüsszelt meglepte Gyurcsány - mélypontra került Magyarország június 15. 19:26
- Költségvetési Tanács, kormánytagok anyagi felelőssége június 19. 13:44
- Orbán Viktor a jövő héten tárgyal Tarlós Istvánnal június 16. 12:45
- Kódos kártalanítási tervek június 16. 12:02

Fiatalok a Változás

A családok megélhetését kockáztatják június 19. 17:47
"A Gyurcsány-csomag megszorító intézkedései drasztikusan hátrá vetik a gazdaságot, súlyos terheket raknak a vállalkozók, a vállalatok nyakába. Ezzel munkahelyek tűzrejt, és családok megélhetését kockáztatják" - jelentette ki Szijjártó Péter az országgyűlési vitánapiján.

Nagy a baj - interjú Varga Mihállyal június 19. 14:21
A politikai bátorság véget ért a kampányban. Gyurcsány Ferenc megszeppent kisdíkiént viselkedik, nem őszinte, és a hibák beismerése helyett azt próbálja belesulykolni az emberekbe, hogy ezért a helyzetért az elmúlt 16 év felelős.

Németh Zoltán gratulált Bugár Bélának június 19. 14:59
Levélben gratulált Németh Zoltán, az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának elnöke Bugár Bélának, a Magyar Koalíció Pártja elnökének a szlovákiai magyar párt sikeres választási szereplése alkalmából.

Árnyék-kormány alakulhat június 17. 10:30
Egy árnyékkormányval kézzelfoghatóbbá válna az ellenzék alternatívája, és így világosabbá lehetne tenni a felelősséget is.

Június 19. 19:30 Navracsics Tibor a HírTV-n

Június 19. 19:35 Kóvér László a Duna TV-n

Június 20. 06:30 Mátolcsi György a Mokka-ban

Június 20. 07:00 Cser-Palkovics András a Nap-keltében

Június 20. 08:00

Több

Legolvasottabbak

Brüsszelt meglepte Gyurcsány - mélypontra került Magyarország

A Fidesz törvénytörvénymódosító javaslatát

MDF: Íme, Gyurcsány igazi arca!

Árnyékkormány alakulhat Gyurcsány elvesztette az onuralmát

Választókerületek

Találjunk egymással! Keresse meg a lakhelye szerinti választókerületét és vegyük fel a kapcsolatot.

SMS hírszolgálat

06 90 624 544

Küldjön egy SMS-t és megkapja tőlünk a legfrissebb híreket!

Honlapképek

Webmaster

34

Kultúra és Közösség

3. számú melléklet: Az MSZP nyitóoldala (www.mszp.hu, 2006. június 19.)

Üdvözlünk a Magyar Szocialista Párt honlapján!

GEN Köszönjük, Magyarország!

Főoldal | Magunkról | Frakció | Sajtószoza | Portréár | e-Belépés | Fórum | Képgaléria | Keresés

e-Part | BÖK | Linkajánló | Készítsen saját portréoldalt! | Rendelje meg hírlevelünket! | Legyen az MSZP a kezdőlapom!

Hírek

A SZOCIALISTA PÁRT FELTÉTELENT SZÜKSÉGESNEK TARTJA AZ ADÓEMELÉSEKET
Simon Gábor zalaegerszegi tájékoztatóján megértést kért az adócsökkentési program halasztásához
 Az MSZP országos választmányának elnöke kifejtette, hogy Magyarország sikerességének és versenyképességének megteremtéséhez erre szükség van.

MILLIÁRDOKBAN MÉRHETŐ A MEGTAKARÍTÁS A KÉPVISELŐK DÍJZÁSÁNAK ÁTALAKÍTÁSÁVAL
Szili Katalin a Magyar Televízió Nap-kele című műsorában beszélt erről
 Van olyan képviselő, aki havonta 150 ezer forinttal kevesebb juttatást, költségterítést kap, mint az előző ciklusban, s milliárdokban mérhető a megtakarítás a képviselők díjazásának átalakításával – mondta az Országgyűlés elnöke.

ÚJRA TOLLER LÁSZLÓ A JELÖLT
Ezt a párt helyi sajtóírója közölte az MTI-vel
 Az MSZP Toller László jelenlegi polgármestert jelöli újra Pécs első emberének az őszi önkormányzati választáson.

Témák

- Koalíciókötés és kormányzás – Kongresszus 2006
- Új Magyarország program
- Az MSZP választási programja
- Itthon
- Letöltések – multimédia
- Európai Unió
- Külföld
- Gazdaság
- Egészség és környezet
- Távközlés, internet
- Család
- Oktatás, kultúra
- Magazin
- Tagkártya

MSZP Otthon

Válasszon helyi oldaltaink közül a térképre kattintva, vagy a település irányítószámának megadásával!

Eseménynaptár

Fórumok

- Moderálással kapcsolatos kérdések, javaslatok, észrevételek
2006-06-19 19:25
- Navracsics Tibor topik
2006-06-19 19:23
- Sziasztok!
2006-06-19 19:17
- Beszélgessünk!
2006-06-19 19:14
- Mit szól egy átlag MSZP-s a megszorításokhoz?
2006-06-19 19:12

Képgaléria

Baloldali Tömrőlés - Hogyan tovább? Új helyzet, új feladatok

www.hiller.hu

Gyurcsány Ferenc

Szekeres Imre
MSZP elnökhelyettes

Juhász Ferenc
az MSZP alelnöke

fiatal baloldal Akció Kaland Tendőlet

baloldali társasjáték baloldali hírportál

TÁNCSICS ALAPÍTVÁNY

Eligazít a választások univerzumában

www.vokscentrum.hu

További hírek

A KÖZIGAZGATÁSI REFORM KÖZÉPPONTJÁBAN A KISTÉRSÉGEK ÉS A RÉGIÓK
 A közigazgatás átalakítására vonatkozó törvényjavaslat két fő területre fókuszál: a kistérségekre és a régiókra – mondta Lampert Mónika a Községek, Kistételepülések és Kistérségek Országos Önkormányzati Szövetsége közgyűlésén.

AZ ŐÉT SEGÍTSE AZ ÚJ EGYENSÚLY PROGRAM KIALAKÍTÁSÁT
 Az új egyensúly program keretében az idén 350 milliárd forint, 2007-2008-ban évenként 1000 milliárdot meghaladó egyensúlyjavításra van szükség ahhoz, hogy Magyarország teljesíteni tudja a maastrichti kritériumokat - mondta a miniszterelnök.

KÖZÉPTÁVON A FORINT VÁRHATÓAN ERŐSÖDIK
 A miniszterelnök szerint a legnagyobb Magyarország előtt álló kihívás az euró bevezetése előtt az államháztartási hiány csökkentése.

FELGYORSULHAT A KISTÉRSÉGEK FEJLŐDÉSE
 Ha az ellenzék is támogatja a közigazgatás reformját, felgyorsulhat a kistérségek fejlődése; a megalakult kistérségek többsége bizonyította, hogy ezen az úton kell haladni – mondta Kiss Péter szociális és munkaügyi miniszter.

A BALOLDALI ÖNKORMÁNYZATI KÖZÖSSÉG KÖZLEMÉNYE
 A kormányzati reformtervek megvalósíthatóságát jelzi, hogy azokat valamennyi önkormányzati érdekszövetség támogatja.

Interjú

EGYETLEN LEHETŐSÉG

A választási program arról szólt, hogy új beruházások százezrel új Magyarországot fognak teremteni. Ez meglesz. Ugyanígy a nyugdíjkorrekció, a minimálbér-emelés is – hangsúlyozta egy lévéinterjúban a kormányfő.

ÚJ STRUKTÚRÁRA VAN SZÜKSÉG

Eljött a történelmi pillanat, hogy a kormányfő legyen a pártelnök is – véli Juhász Ferenc, aki mátol veszi át az MSZP ügyvezetői feladatait.

NEM TUDOM AZT MONDANI, HOGY SEMMI PROBLÉMA NINCS

Jövő év végéig eltart majd az egyensúly helyreállításához szükséges döntések hatása, de 2008-tól fokozatosan megkezdődhet az életshívnál emelkedése – mondta az MSZP frakcióvezetője.

A RENDTEREMTÉS FONTOSÁGÁRÓL

Azt szeretnénk, hogy fontos várospolitikai kérdéseket ne köztisztviselők döntsenek el, hanem választott várospolitikusok, akikre a döntések tartoznak - mondta Molnár Gyula a 168 Óra c. lapban.

Impresszum
 © 2001-2005 Magyar Szocialista Párt
 Webszerkesztő: wsb@mszp.hu

Várjuk levelét, hívását!
 Magyar Szocialista Párt Országos Központja
 info@mszp.hu | (1) 459-7100
 1081 Budapest, Köztársaság tér 26.

Az oldal megtekintéséhez Mozilla Firefox és 1024x768 felbontás ajánlott.
 Szerkesztőségi - segédprogramok
 RSS

4. számú melléklet: Az SZDSZ nyitóoldala (www.szdsz.hu, 2006. június 19.)

2006. június 19., Hétfő 19:33:44

FŐOLDAL | HÍREK | BLOG | KI-KICSODA | SAJTÓSZEMLE | FÓRUM | ÜG|DEMSZKY.HU

keresés OK

INTERAKTÍV INTERJÚK

- Az első sorozat
- A második sorozat

HÍREK

Kuncze: a politika mindig a könnyebb ellenállás irányába megy

Molnár: szabálytalanságok a szervkültetések körül

A kegyetlen kényszervágások miatt kérdezik az agrárminisztert

Közös lista helyett: munkacsoportokat javasol Demszky

A reform szándékával látnak munkához a liberális államtörvények

POLITBÜRO

Mit mondunk mi

Molnár Lajos tudatná a betegekkel, hol érdemes kezeltetni magukat >>

Nagyobb nyilvánosságot akar teremteni az új egészségügyi miniszter, Molnár Lajos közétenné szokat az adatokat, amelyek alapján a betegek is összehasonlíthatják, melyik kórházban végeznek jobb ellátást. A Népszavának adott interjújában beszélt arról is, hogy nem akarnak intézményeket bezárni, de a kicsiknek olyan ellátást kell nyújtaniuk, amire biztonságosan képesek, míg lesznek mindent tudó, "szuperkórházak" is.

Marci elment... >>

Tardos Márton a Szabad Demokraták Szövetségének alapító tagja, 1990-től országgyűlési képviselője, néhány évig frakcióvezetője 77 éves korában csendesen, hosszú, súlyos betegség után elhunyt. A hivatalos közlemények ez lenne a szövege, ha Marci tényleg volna és ma is túrné a "hivatalos szövegeket".

(Csillag István megemlékező írása a Népszabadságban)

53 milliárdot spórolhatunk az EP-n >>

Nem csak a magyar bürokrácián, hanem brüsszelin is lehet spórolni: ha

VIGYAZAT PÁRTRÁDIÓ!

KI KICSODA?

John Emese

ESEMÉNYEK

június 24. szombat 12:00
A NéPárt születésnap bulija

SZAVAZÁS

Elkezdődött a fori-vb, lehet drukkolni a Libházban is. Kinek fog szorítani?

- A braziloknak
- Az angoloknak
- A hollandoknak
- A németeknek
- Az argentinoknak
- Csehországnak
- A franciáknak
- Az olaszoknak

például az Európai Parlamentnek csak egy székhelye lenne, azaz évente 53 milliárd forintot lehetne megtakarítani. Egy közös európai petíció indult ennek érdekében, amelyet nem csak a liberális, hanem konzervatív, szocialdemokrata és zöld EP-képviselők is aláírtak már, és a kezdeményezést az SZDSZ is támogatja. *Írja alá Ön is!*

163 pont az oktatásért

Noha az oktatási tércia szocialista vezetésű lett, a koalíciós egyeztetések eredményeképpen Magyar Bálint leköszönt miniszter liberális programját kell megvalósítania az új miniszternek.

TÖBB TUDÁS

Tovább >> Kapcsolódó fórum

Utolsó komment:

Pistike [09:31]
Ötvenezer forintból kirándul ma egy spórolós alsó tagozatos osztály. Csepelről a Margit-

Kampány '06

Több szavazatot kapott a mostani választásokon az SZDSZ, mint négy, illetve nyolc éve. Ez (többek között) a kiváló kampánytejesítménynek köszönhető. Összefoglaló a liberális kampányról.

VÁLASZTÁS 2006

Tovább >> Kapcsolódó fórum

Utolsó komment:

név [11:57]
HOL A belgárt ADÓCSÖKKENTÉS????!!
Ezekbe az új adóemelési terveikbe

Álljunk ki a nyeregből!

Több teret és figyelmet a bicikliseknek a célunk az, hogy minél többen használják ezt a nagyszerű közlekedési eszközt a mindennapokban. És az is, hogy Budapestről induljon 2009-ben a Tour de France.

TÖBB BRINGÁS

A liberális külpolitika

A liberális demokrácia értékeit kell következetesen képviselnünk külkapcsolatainkban is: tartós jólétünk és biztonságunk csak olyan világban valósulhat meg, amelyik az emberi jogok tiszteletén alapul.

EURÓPAIBB MAGYARORSZÁG

Menyhárt Krisztina

A MAGYARORSZÁGI BOLGÁR KÖZÖSSÉG NYELVI HELYZETE

Bevezetés

A magyarországi bolgár közösség alkotja az egyik legkisebb létszámú etnikai csoportot Magyarországon (vö. 1. táblázat). A közösség alapját a bevándorló vendégmunkások (bolgárkertészek) és leszármazottaik képezik, akik az 1720-as évektől egészen a II. világháború utáni időszakig folyamatosan települtek be Magyarországra. A jelenlegi közösség gerincét tehát azok a bolgárkertész családok adják, akik 1947 és 1956 között választották Magyarországot lakhelyükké. Kisebb, de nem elhanyagolható része az itt élő bolgároknak a házasság útján vagy tanulmányai révén idekerült személyek. Így, amikor „magyarországi bolgárokról” beszélünk, egy kulturális és nyelvileg heterogén, általában nagyvárosi életmódot folytató közösséget kell elképzelnünk, amelyet közös nyelve, eredete, kultúrája és ünnepei kötnek össze.

Nyelvi szempontból vizsgálva a közösséget, több réteget fedezhetünk fel. A legidősebb bolgárok nemzedéke még őrzi a faluról hozott különböző bolgár dialektusokat, magyar ismereteik pedig igen hiányosak, beszédüket erős akcentus jellemzi. Az ő gyermekeik közül sokan már jártasak mind a bolgár, mind a magyar irodalmi nyelvben, hiszen tanulmányaikat bolgár, illetve magyar oktatási intézményekben végezték. E nemzedék tagjainak többségét lehet stabil kétnyelvűnek nevezni, hiszen mindkét nyelvet viszonylag magas szinten tudják, és használják is. A bolgár közösség legfiatalabb tag-

jainál (harmadik és negyedik generáció) már egyértelműen a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg, beindult a nyelvvésztes folyamat (a fogalommal kapcsolatban vö. Bartha 1995).

A jelen tanulmányban a rendelkezésre álló különböző adatok tükrében mutatjuk be a magyarországi bolgár közösség nyelvi helyzetét, a már befejezett vagy még folyamatban lévő nyelvészeti kutatásokat, illetve választ keresünk arra a kérdésre, megőrizhető-e a bolgár nyelv Magyarországon.

I. A magyarországi bolgárok nyelvi helyzete a népszámlálási adatok tükrében

A 2000-ben lefolytatott népszámlálás adatai azt mutatják, hogy a 10 évvel korábbi helyzethez képest a bolgár közösség létszáma nem változott jelentősen – 1990-ben 1370 személy vallotta magát bolgárnak, 2000-ben ez a szám 1358 fő (1. táblázat).

A népszámlálás adatai arra is lehetőséget adnak, hogy pontos információkat kapjunk a bolgárok területi eloszlásáról, így megállapíthatjuk, hogy mintegy 300 településen laknak, a közösség 70,4%-a Budapesten és annak vonzáskörzetében él, 12% a vidéki nagyvárosokban, míg a kisebb településeken 17,6% található. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a magyarországi bolgárok zömmel nagyvárosi életet folytatnak, tömbben élő közösségük jóformán nincsen.

Település	A bolgár nemzetiséghez tartozók száma	Kultúrához, hagyományokhoz kötődők száma	Bolgár anyanyelvűek száma	Bolgár nyelvet használók száma
országosan	1358	1693	1299	1118
A fővárosban és környékén, illetve a nagyobb városokban				
Budapest	784	961	755	667
Pest megye	187	231	202	146
Debrecen	15	66	12	18
Miskolc	34	44	28	15
Pécs	36	42	29	17
Szeged	26	31	27	24

1. táblázat A magyarországi bolgárok népességi adatai 2000-ben (forrás: *Nemzetiségi kötődés – a nemzeti, etnikai kisebbségek adatai c. kötet*)

A nyelvi helyzetre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a magukat bolgár nemzetiségűnek vallók 95,7%-ban bolgár anyanyelvűek is, míg a mindennapokban a kisebbségi nyelvet közülük 82,3% használja. Ez az arány a bolgár kultúrához kötődő személyeknél 76,7%, illetve 66%, vagyis viszonylag magas a nyelvet használók száma. Természetesen a népszámlálási adatokból nem lehet következtetni a nyelvi jártasság szintjére vagy a nyelvhasználat tényleges gyakoriságára, de azért ezek az eredmények jelzik, hogy a bolgár közösség tagjai fontosnak tartják kiemelni, hogy a bolgár nyelvet tartják anyanyelvüknek.

II. A bolgárok körében végzett nyelvészeti vizsgálatok

A magyarországi bolgárok között végzett kutatások egészen a 90-es évek elejéig elsősorban a gazdaságtörténet szemszögéből vizsgálták a bolgárkertészek tevékenységét (vö. Menyhártné Csangova 1989; Boross 1973; Czibulya 1987). Ennek legfőbb oka, hogy a Magyarországon található bolgár közösség nem volt a bulgáriai dialektológiai kutatások tipikus alanya (Szotirov 2000), hiszen nem származtak egyazon területről, illetve nem alkottak nyelvi szigetet a befogadó országban (ellentétben például a Romániában élő bánáti bolgárokkal). A magyarországi bolgárok nyelvhasználatát mindenekelőtt a kétnyelvűség szemszögéből lehet vizsgálni, az erre irányuló kutatások a 90-es években kezdődtek el. Az első munkák Roszica Penkova (1994) nevéhez fűződnek, aki a kétnyelvű gyermekek iskolai nyelvi problémáival foglalkozott. A Bulgarisztikai Kutatóintézet megalakulásával 1996-tól a kutatások is szervezettebbé váltak.

1. Szociolingvisztikai és nyelvhasználati felmérések

Az első, a magyarországi bolgárokkal foglalkozó, nyelvészeti témájú monográfiát Petar Szotirov, a Debreceni Egyetem bolgár lektora készítette 2000-ben. Munkája első részében azt a kérdést vizsgálja, kik is valójában a magyarországi bolgárok, milyen a közösség létszáma, illetve milyen kritériumok alapján számít valaki bolgárnak. A második részben részletesen foglalkozik a bolgár nyelvi helyzettel, a bolgár nyelv szerepével a kisebbségi közösségen belül, a bolgár és a magyar nyelv „versengésével”, az anyanyelvi jártasság szintjével, illetve azokkal a

tendenciákkal és tényezőkkel, amelyek a bolgárok nyelvi helyzetét befolyásolják. A szerző saját megfigyelései és 25 családra kiterjedő kérdőíves felmérése alapján elemzi a bolgár közösség nyelvi állapotát és nyelvhasználati sajátosságait (főleg debreceni és miskolci résztvevőkkel). Eredményeit a 2. és a 3. táblázatban foglaltuk össze.

Szintér	Nyelvválasztás
otthon	inkább magyarul
barátokkal	inkább magyarul
oktatás	inkább magyarul
kereskedelem	csak magyarul
munka	csak magyarul
adminisztráció	csak magyarul
kisebbségi szervezetek	inkább magyarul
vallás	csak bolgáru

2. táblázat A társadalmi kommunikáció nyelvválasztása a magyarországi bolgárok egy csoportjában

A 2. táblázat adatai jól mutatják a bolgár közösségen belül megfigyelhető nyelvi folyamatokat. A bolgár nyelv szinte minden nyelvhasználati színtéren – a családtól a kisebbségi önkormányzatokig – háttérbe szorult, a felmérésben résztvevők inkább magyarul folytatják kommunikációjukat. Az egyedüli hely, hol a bolgár nyelv dominál, a templom, vallási életüket a bolgárok (ugyanúgy, mint más nemzetiségek – vö. Borbély 2000) szinte kizárólag anyanyelvükön élik.

A 3. táblázatban látható a családon belüli interakciók nyelvválasztásának százalékos megoszlása. A kapott adatok alapján Szotirov megállapítja, hogy a bolgár nyelv visszaszorulása leginkább a vegyes (magyar–bolgár) családoknál figyelhető meg. Ezeknél az interakciók döntő többsége (2/3-a) zajlik magyarul. A szerző eredményei azt is mutatják, hogy a bolgár nyelvet a legfiatalabb generáció főleg a (bolgár) nagyszüleivel folytatott kommunikációban használja – ennek aránya a bolgár szülők gyermekeinél 95%, a bolgár anya/magyar apa esetében 60%, míg a bolgár apa/magyar anya esetében 67%.

Nyelvhasználat a családban	Csak magyarul	Főleg magyarul	Mindkét nyelven	Főleg bolgárul	Csak bolgárul
bolgár anya és apa	0	1,7%	8,4%	10,1%	79,8%
bolgár anya magyar apa	60%	13,3%	13,3%	0	13,4%
magyar anya bolgár apa	50%	17%	15,5%	1,7%	15,8%

3. táblázat *Interakciók nyelve a családon belül*

A nyelvmegőrzést, illetve nyelvvesztést befolyásoló jelenségek közül a szerző leginkább a személyes tényezőket emeli ki, mint az életút alakulása, szakmai érvényesülés vagy a szűkebb és tágabb környezet hatásai. Szotirov a nyelvi és etnikai asszimiláció kérdésével is foglalkozik, amely szerint a magyarországi bolgároknál önkéntes és objektív folyamat, és inkább az akkulturáció fogalmával jellemezhető. Mindenesetre a demográfiai mutatók, hosszabb időszakot tekintve, élesen bizonyítják a bolgárok létszámának csökkenését: 1925-ben 25-28 000 bolgárt tartottak számon, 2000-re már csak kb. 1700-at.

Az eddig ismertetett adatokkal korrelálnak Menyhart (2002b) felmérésének eredményei is, amelyek budapesti bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek családon belüli és társadalmi nyelvhasználatát térképezték fel (4. táblázat). A vizsgálatban húsz, 9 és 13 év közötti gyermek vett részt, közülük 12-en a budapesti bolgár iskola, míg 8-an magyar általános iskolák diákjai voltak.

Az adatok alapján megállapítottuk, hogy a szűk család nyelvi környezete 15 gyermeknél gyakorlatilag egynyelvű (magyar vagy bolgár), és csupán 5 résztvevő családjában használják rendszeresen mind a két nyelvet, holott a szülők 78%-a mindkét nyelvet beszéli. A gyermekek főként a testvéreikkel és szintén kétnyelvű barátaikkal folytatott kommunikációik során használják párhuzamosan mind a bolgár, mind a magyar nyelvet. Azok a gyermekek, akik magyar iskolába járnak, szinte csak magyar anyanyelvű barátokra tesznek szert, akikkel értelemszerűen magyarul beszélnek. A kisebbségi nyelv őrzői egyértelműen a nagyszülők: a gyermekek 55%-a csak bolgárul társalog velük.

4. táblázat *A bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek nyelvhasználati sajátosságai*

Nyelvhasználat	Bolgárul (főleg)	Mindkét nyelven	Magyarul (főleg)
Szülőkkel	7 gyermek	5 gyermek	8 gyermek
nagyszülőkkel*	11 gyermek	5 gyermek	2 gyermek
testvéreikkel*	3 gyermek	8 gyermek	3 gyermek
Barátokkal	–	12 gyermek	8 gyermek

* *nem mindegyik gyermeknek élnek a nagyszülei, illetve némelyiknek nincs testvére.*

A felmérés során arra is megkértük a gyermekeket, hogy értékeljék a bolgár és a magyar nyelvtudásuk szintjét. A résztvevők 55%-a úgy gondolja, hogy a magyar nyelvet tudja jobban, a bolgár esetben ez csak 15%. A gyermekek 30%-a saját benyomása szerint egyformán jártas mindkét nyelvben. Ezek a tények is azt igazolják, hogy a legfiatalabb nemzedéknél megindult a nyelvvesztés folyamata.

2000/2001-ben a Szlovák Tudományos Akadémiával közösen készült több magyarországi kisebbség (köztük a bolgárok is) identitásának és emellett nyelvi helyzetének kérdőíves felmérése, amiben a Bolgár Országos Önkormányzat Bulgarisztikai Kutatóintézete is szerepet vállalt. A célcsoportok a következők voltak: városi fiatal/idős család, illetve vidéki fiatal/idős család (összesen négy csoport), a kutatásban 50 család vett részt. A kapott adatok feldolgozása még folyamatban van, így az eredményekről ebben a tanulmányban nem tudunk beszámolni.

2. Pszicholingvisztikai és fonetikai vizsgálatok

A magyarországi bolgárok nyelvét az elmúlt évtizedben nemcsak szociolingvisztikai, hanem pszicholingvisztikai és fonetikai szempontokból is elemezték, tekintettel a kétnyelvűség időszerű kérdéseire. A kutatások kiterjedtek mind a gyermekek, mind pedig a felnőttek beszédprodukciónak és beszédészlelésének/megértésének vizsgálatára.

A bolgár, illetve magyar nyelvű beszéd időviszonyait vizsgálja Menyhárt (2000) tanulmánya, három korcsoport – gyermekek, felnőttek és idősek

szükség lenne arra, hogy a kétnyelvű gyermekek speciális nyelvtankönyvből sajátítsák el a bolgár grammatikát.

A bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek beszédprodukciónak és beszédmegértésének összefüggéseit kutatja több munkájában is Menyhárt (1998; 2001; 2002b). Vizsgálatai a kétnyelvű gyermekek (továbbá a bolgár és a magyar egy nyelvű kontrollcsoportok) beszédtempójára, szókincsére, a szóaktíválási képességére, illetőleg mondat- és szövegértésre terjednek ki. A kapott átlageredményeket az 5. táblázat mutatja.

Nyelv	Beszédprodukciónak		Mentális lexikon		Beszédmegértés	
	beszédtempó	összes szó	szavak száma	reakcióidő	mondatértés	szövegértés
magyar	7,6 hang/mp	38 db	22,7 db	3,4 mp	92,2%	84,3%
bolgár	7 hang/mp	33,5 db	19,3 db	3,2 mp	92,5%	67,5%

5. táblázat A vizsgált készségek személyenkénti átlagai magyar és bolgár nyelven

(átlagéletkoruk 10, 32 és 73 év) – adatai alapján. A kutatás beszédük artikulációs és beszédtempóját elemzi, és megállapítja, hogy (a) az életkori tényező a beszédben független az egy- vagy kétnyelvűség tényétől, illetve (b) a kétnyelvűek domináns nyelve a beszéd időszerkezetéből is kimutatható.

A kétnyelvűség és az akcentus összefüggéseit a magyarországi bolgárok beszédében akusztikai-fonetikai szempontból elemzi egy másik tanulmányában Menyhárt (2002a). Megállapítja, hogy a kétnyelvű állapot még akkor is hat a beszélő kiejtésére, amikor akcentust sem szubjektíven, sem objektíven nem lehet kimutatni.

A kutatások másik csoportja a bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek nyelvi sajátosságait tárja fel. A legelső ezzel kapcsolatos munka Penkova (1994) rövid tanulmánya, amely a bolgár iskolába járó gyermekek nyelvtani hibáit elemzi, különös tekintettel a magyar és a bolgár nyelv kölcsönhatásaira. Kjucsukov (1998; 1999) a bolgár–magyar kétnyelvű iskolások szóbeli narratív képességeit vizsgálja bolgár nyelven, összehasonlítva török–bolgár hasonló korú résztvevők bolgár beszédével. A szerző megállapítja, hogy mindkét gyermekcsoport hasonló hibákat követ el a történetek megformálásakor, például elmulasztják a nem szerinti egyeztetést, helytelen szavakat használnak vagy szabálytalan a mondatszerkesztésük. Nézetei szerint igen nagy

Ez a kísérletsorozat egyértelműen kimutatta a domináns magyar nyelvi környezet hatását (a táblázatban félkövérrel jelöltük azt a mutatót, amelyben a gyermekek jobb teljesítményt nyújtottak). A résztvevők beszédtempója gyorsabb volt magyar nyelven, magyar szókincsük gazdagabb volt, a megadott kezdőhangokkal több szót aktiváltak magyarul, illetve a magyar összefüggő szöveget is jobban értették. A kétnyelvűség kognitív előnyeit bizonyította az a tény, hogy a kétnyelvű gyermekek mindkét nyelven jól dokumentálható fejlődést mutattak az életkor növekedésével. Ez a tendencia nem volt ennyire egyértelműen megfigyelhető az egy nyelvű kontrollcsoportok esetében.

Az elvégzett felmérések és vizsgálatok alapján megállapíthatjuk, hogy a bolgár nyelv visszaszorult a legtöbb használati szintérből, a nyelvvesztés folyamatának jelei is mutatkoznak, különösen a legfiatalabb nemzedék tagjai között, annak ellenére, hogy a magas szintű, balansz kétnyelvűség kognitív előnyei egyértelműen bizonyíthatók. Sajnálatos módon a közösség tagjai gyakran csak elméletben tartják fontosnak a bolgár nyelv fenntartását, ez a budapesti bolgár iskola diáklétszámának folyamatos csökkenésén is lemérhető.

III. A magyarországi bolgár közösség nyelvi jogai és a kisebbségi nyelv megőrzése

A magyarországi bolgárok kisebbségi jogait, ebbe beleértve nyelvi jogait is, a Magyar Köztársaság Alkotmánya, illetve az 1993-as kisebbségi törvény garantálja. A magyarországi bolgár közösség létszámához mérten igen sokszínű intézményrendszerrel rendelkezik, amely intézmények mind a bolgár identitás és nyelv megőrzését hivatottak szolgálni. 2002-ben 30 bolgár kisebbségi települési önkormányzat alakult meg összesen 150 képviselővel, míg 2003. februárban megválasztották a Fővárosi és az Országos Bolgár Kisebbségi Önkormányzatot is. Mint több magyarországi kisebbségnél, ez a folyamat a bolgároknál sem zajlott viták nélkül, a kisebbségi törvény rendelkezései folytán több helyen is előfordult, hogy a kisebbséghez nem tartozó személyeket választottak be a bolgár önkormányzati testületekbe. Ezek a jelenségek gyengítik a kisebbségi identitást és az összetartozás érzését, illetve hozzájárulnak a bolgár közösség további bomlásához és az akkulturáció (asszimiláció) folyamatához.

A kisebbségi nyelv megőrzésére tett erőfeszítések és intézkedések is az utóbbi időben mintha veszítettek volna lendületükből. Már említettük, hogy a budapesti bolgár iskola diákjainak létszáma évről-évre csökken, így az iskolában összevont osztályok működnek, ami viszont csökkenti az oktatás színvonalát és visszatartja a szülőket attól, hogy gyermekeiket beírassák az iskolába. Kérdéses, hogy a bolgár iskola, amely idén ünnepelte 85. évfordulóját, képes lesz-e túljutni ezen a mélypontra. Bár jelenleg a magyarországi bolgárok egyetlen oktatási intézményének bezárása nincsen napirenden, ha a közösség hozzáállása nem változik meg, akár ez is megtörténhet. Jelenleg az iskola 12 osztályában, illetve az alapozó osztályban összesen 64 gyermek tanul.

A '90-es évek közepétől az iskola mellett ún. szombati iskola is működik, ahová azok a bolgár gyermekek járhatnak, akik egyébként magyar iskolában tanulnak, de szüleik fontosnak tartják a kisebbségi nyelv megőrzését. A résztvevőknek lehetőségük nyílik megtanulni írni-olvasni bolgárul, illetve megismerkedhetnek bolgár kultúrával, történelemmel, földrajzzal stb. Szombati iskolák vagy legalábbis bolgár nyelvtanfolyamok indultak Mis-

kolcon, illetve Halásztelken, továbbá a Magyarországi Bolgárok Kulturális Egyesületében is, azonban ezek a kezdeti lelkesedés elmúltával lassan elsorvadtak és befejezték tevékenységüket.

A bolgár kisebbség legsikeresebb kezdeményezése a néptáncsoportok megalakítása, amely számos fiatal számára biztosítja a bolgár népzenevel és táncsal való megismerkedést, illetve a kapcsolatot a bolgár népi kultúrához és az anyaországhoz, ami áttételesen a kisebbségi nyelv megőrzéséhez is hozzájárul.

Összefoglalás

A magyarországi bolgárok szórványban élő, nagyvárosi életmódot folytató közösségének nyelvi jogait a hatályos magyar törvények biztosítják, a hozzáadó kétnyelvűség fenntartásának lehetősége tehát elvben adott. A közösség kis létszáma és az a tény, hogy a bolgárok mintegy kétharmada Budapesten és környékén él, azonban igencsak megnehezíti a bolgár nyelv fenntartását, hiszen a közösség nyelvre jóformán csak a bolgár kisebbségi intézményeken belül használható. A kapott adatok azonban azt mutatják, hogy egyedül az egyházi élet az a színtér, ahol a bolgár nyelv dominál, minden egyéb helyen, a kisebbségi önkormányzatokat is beleértve, a magyar kerül előtérbe.

Egyértelmű, hogy a bolgár közösség (is) előbb-utóbb a nyelvi asszimiláció sorsára jut, ezért azonban nem feltétlenül a magyar állam kisebbségi politikáját kell okolni. Igaz, hogy a kisebbségek jogállásáról szóló törvény szerint a kisebbségi képviselőket nem az adott etnikai csoport tagjai választják, hanem az összes magyar szavazó, továbbá az önkormányzatok tevékenységének ellenőrzése sincs a kisebbségi közösségek kezében. Ennek ellenére a magyarországi bolgárok esetében erősen fennáll az egyéni döntés és felelősség kérdése is, hiszen a szétszórtan élő bolgár családok tagjainak is tudatosan és következetesen tenniük kell a bolgár nyelv fenntartásáért és megőzésért. Bár a kétnyelvű állapot fenntartása igen sok erőfeszítést igényel az adott nemzetiséghez tartozóktól, a hozzáadó kétnyelvűségnek tagadhatatlan előnyei vannak. Az adott és nyelv és kultúra megőrzése azonban elsősorban e kultúra hordozóinak kötelessége és felelőssége.

Irodalom

- Bartha Csilla 1995
Nyelvcseré, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 37-47.
- Borbély Anna 2000
A kisebbségi nyelv megőrzését elősegítő faktori Méhkeréken. In: Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 45-53.
- Boross Marietta 1973
Bolgár és bolgár rendszerű kertészetek Magyarországon 1870-1945. *Ethnográfia* 1-2:29-52.
- Czibulya Ferenc 1987
Bolgárkertészet magyar földön. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest.
- [Kjucsukov] Кючуков, Христо 1998
Билингвизъм сред българските деца в Унгария. [A magyarországi bolgár gyermekek kétnyelvűsége.] *Haemus*. Melléklet. 33-36.
- [Kjucsukov] Кючуков, Христо 1999
Съвременни идеи за обучаване на деца билингви. [A kétnyelvű gyermekek oktatásának modern irányzatai.] IPKU. Várna.
- Menyhárt Krisztina 1998
Mondatértés és szóaktiválás magyar–bolgár kétnyelvű gyermekeknél. In: Lengyel Zsolt – Navracsecs Judit szerk. *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok. II.* Veszprémi Egyetem. Veszprém, 137-146.
- Menyhárt Krisztina 2001
Szövegértés egy- és kétnyelvű gyermekeknél. Alkalmazott Nyelvtudomány. I/1. 87-99.
- Menyhárt Krisztina 2000
A beszéd temporális sajátosságai kétnyelvűeknél. In: Gósy Mária szerk. *Beszéd kutatás 2000*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 51-63.
- Menyhárt Krisztina 2002a
Az akcentus a magánhangzók tükrében. In: Gósy Mária szerk. *Beszéd kutatás 2000*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 38-52.
- Menyhárt Krisztina 2002b
A beszédprodukción és a beszédpercepción sajátosságai magyar–bolgár kétnyelvű gyermekeknél. PhD-disszertáció. ELTE – BTK. Budapest.
- [Menyhátrné Csangova] Чангова-Менихарт, Пенка 1989
Под слънцето на Унгария. [Magyar napfény alatt.] Земиздат. София.
- [Penkova] Пенкова, Росица 1994
За изучаването на български език в унгарска среда. [A bolgár nyelv magyarországi tanításáról.] *Haemus* 2-3:38-40.
- [Szotirov] Сотиров, Петър 2000
Език и живот. [Nyelv és élet.] Bolgár Országos Önkormányzat. Budapest.

József N. Szabó

EUROPEAN CULTURE – HUNGARIAN CULTURE / 1945–2000/*

Hungarian Culture and Hungary's Accession into the European Union

In the introductory study József N. Szabó demonstrates that after Hungary's accession into the European Union the country will not only belong to an economic and political community, but also to a colourful, still coherent European culture. Throughout the centuries Hungary has been involved in a cultural exchange with Europe: enriching the culture of the continent and continually adapting the eternal values of European culture. The author of the study analyses various aspects of Hungarian culture prior to the country's accession into the Union. József N. Szabó identifies some of the challenges the Hungarian cultural and professional elite shall face with the act of the country's accession. The author provides a view into Hungary's cultural connections to the individual cultures of other European nations, discussing Hungary's relations with the politically and culturally dominant countries of the Union as well as those with the smaller nations.¹

I. Hungarian-French Cultural Connections

In the study the authors deal with the post-war Hungarian-French cultural connections, the role of France in Hungarian cultural diplomatic endeavours. It is clear that past events influenced and determined the relationship of the two cultures, the image of the two nations in each other's countries. It is therefore important to improve the image of Hungary and the Hungarians in France, in the cultural conscience of France. France became an important target country of Hungarian cultural diplomatic efforts after 1945. Hungarian-French scientific connections flourished during the brief period of post-war Hungarian democracy. A Department of Hungarian Language and Literature.² The paper is a concise summary of a research led by the author. The essays were published formerly in periodicals and in a book. This article is the English collection of them.

¹ N. Szabó József 2006 Az Európai Unió és a magyar kultúra. *Kultúra és Közösség*, 2:69-73.

ture was established at Sorbonne University, and an intensive cooperation between Hungarian and French artists began. The Hungarian-French and French-Hungarian Associations played an important role in shaping the cultural connections of the two countries.

During the cold war the multilateral and highly efficient Hungarian-French cultural connections had declined, and it was only after 1956 that the conditions of a new type of cooperation were created. Since the 1960s Hungarian-French cultural connections have developed to an exemplary level again. The cooperation between the two cultures in the period before the change of the political system in Hungary served the purpose of the detente and the unification of Europe.²

II. The Relationship Between Hungarian and British Cultures

In the study the authors present the historic preliminaries of the connections between the two countries and describe the way the two countries entered into new connections after the Second World War. The authors explore the fields of scientific cooperation, the connections between the two nations in the fields of literature and arts. In addition to this, the authors pay attention to the role of NGOs in bringing the two cultures closer to each other.

The reader is given an insight into the work of the British Council in Hungary and that of the Hungarian Institute in London. An extensive description of the life and activities of the late professor Laszlo Ország is provided. His role in introducing the British and American Studies in Hungary can hardly be overestimated. The two authors also deal with the effects of the cold war on the bilateral cultural connections as well as the general diplomatic background of Hungarian-British cultural diplomatic relations.³

² N. Szabó József 1995 Magyar-francia kulturális és tudományos kapcsolatok. *Századok*, 6.

³ N. Szabó József – Pálffy István 1994 Magyar-angol kulturális és tudományos kapcsolatok a II. világháború után. *Világtörténet*, tavasz-nyár, 82-90.

III. Cultural and Scientific Cooperation with the Scandinavian Countries

József N. Szabó reveals and analyses the type and significance of Hungary's cultural connections with Sweden. The author describes the research opportunities opened up for Hungarian scientists in Sweden after World War II and the efforts of the institutes and department of Hungarian at the Swedish universities aimed at introducing Hungarian science and culture into Sweden.

In the essay the results of cooperation in music and inter-library connections between Hungary and Sweden. N. Szabó analyses the adverse effects of cold war on the bilateral connections.

Hungarian-Finnish cultural connections only began in the 19th century, but they have become very intensive and multilateral during the past hundred and fifty years. So much so, that these connections are now better than Hungary's connections with countries with which our relations look back on a much longer past. The fact that the two languages belong to the same family, and the common origin of the two nations, have had greatly contributed to the rapid development of the bilateral connections. There was a pause in these connections after the Second World War, because the western powers chose to isolate themselves from Hungary, but it was Finland with which Hungary signed the first cultural cooperation agreement in 1959. As a result, joint scientific and cultural projects were resurrected. In the frameworks of twin town connections, cultural, educational and scientific connections, and the bilateral relations of the churches in the two countries, not only high-level Hungarian delegations had the opportunity of visiting Finland. The way also opened up for a number of Hungarian citizens to cross the iron curtain and visit a „western country” In this case the western country was in the north. Many Hungarian people got acquainted with the culture, traditions and social structure of Finland. Hungary's so-called „people's diplomacy” was a unique initiative in the socialist block. As part of this project, 300 Hungarian and Finnish people had the opportunity of visiting each other's country every third year between 1967 and 1988. Each time they spent a week in the other country. In the meanwhile cultural exchanges gradually expanded, and today scientific cooperation is just as important as learning about each other's music or fine arts. Scientific institutions and cultural associations in the two countries entered into bilateral agreements

in which they themselves determined the contents of their cooperation.

The Finnish-Hungarian Association played a decisive role in the intensification of the connections. Similarly important was the role of the network of twin towns. The first twin town agreements were signed in the 50s. Before 1989 there was a system of clubs in Hungary, with the purpose of making the culture of Finland better known and more popular in Hungary. Although it was not a fully independent organization, as it worked under the aegis of the National Patriotic Front, it was the only organization devoted to the culture and civilization of a western country in Hungary before the change of the political system in Hungary.

Since Finland has been a member of the European Union, the cooperation between Hungary and Finland has been enriched with new elements. Government officials, professionals and local governments in Finland do a lot for promoting the cause of Hungary's accession into the Union. Their traditionally positive attitude to Hungary is rooted in the common origin and cultural-linguistic relationship. The extremely rich cultural cooperation between the two nations, that now looks back on decades of traditions, has made it possible to know and understand each other, to build up a mutual confidence that now often leads to a mutually beneficial, and formerly not too significant economic cooperation.⁴

IV. Type and Significance of the Italian-Hungarian Cultural Relations

The work of József N. Szabó and József Pankovics describes the connections between the cultures of the two nations. These connections were just as excellent in the past as they are today. The authors reveal the Italian-Hungarian cultural connections in the period following World War II. In those days the relations were relatively good, considering the circumstances. N. Szabó and Pankovics survey the possibilities used by the professional and cultural elite in Hungary to establish new connections with foreign universities and other educational and cultural institutions. The role of the cultural institutions in both countries are the subject of a thorough analysis of the two authors. They also analyse

⁴ N. Szabó József 1995 Magyar-svéd kulturális és tudományos kapcsolatok /1945–1948/. *Világtörténet*, tavasznyár, 66-72.

the reactions of the Vatican to the official politics of the socialist Hungarian Government related to the Church.

The paper also deals with the results of the multilateral cooperation in music, literature and arts. The authors discuss the adverse effects of the cold war on the bilateral cultural and professional connections of the two nations. The essay pays great attention to the thousand-year old ecclesiastic connections between Hungary and Italy.⁵

V. The Special Relationship Between the German and Hungarian Cultures

The analysis shows that the relationship between the Hungarian and German cultures is a special one. Hungary has belonged to the German cultural sphere for hundreds of years. During this period, our nation has adapted the outstanding values of the German culture, trying to keep any discrepancies away from Hungary. After World War II, Hungary had to find a new cultural orientation, preserving the eternal values acquired from the German culture in the centuries before. Austria had a decisive role in keeping Hungary's connections with the German culture alive in the post-war period. The author deals with the process of building up cultural connections between Hungary and Austria after the war, the role of Vienna in the German and European culture. N. Szabó also pays attention to Switzerland, a country that was also an important target country of Hungarian cultural diplomacy, and that also contributed to reinforcing Hungary's international positions after the lost war.

Hungarian-German cultural and scientific relations look back on long and great traditions. From time to time new focal points and new fields of cooperation emerged under the effect of the changing circumstances. In the period after 1948 the connections, in a sense, doubled as the German Federal Republic and the German Democratic Republic were established. The traditional cultural, scientific and economic connections became extremely complicated. After 1989-1990 the situation became somewhat easier as the Democratic Republic merged into the Federal. Hungary had a new

German partner, and also as a result of the change of the political system in Hungary, the bilateral connections began to flourish. New possibilities opened up for the Hungarian cultural and scientific „foreign policy”.

It is not possible to provide a complete list of government and non-governmental institutions, programmes, projects and events in one single essay. In the present article the author wishes to present the history of Goethe Institute, the cultural institute of the Federal German Republic in Hungary. The agreement between the two governments regarding the creation of the institute in Budapest was not free from any tension. It took place in 1987, when the East German Cultural and Information Centre in Budapest still functioned. In this paper an attempt is made to provide the history of the Institute, its effects on Hungarian cultural life since March 1988, when the Institute was opened. The author places his arguments in the broader context of European culture.⁶

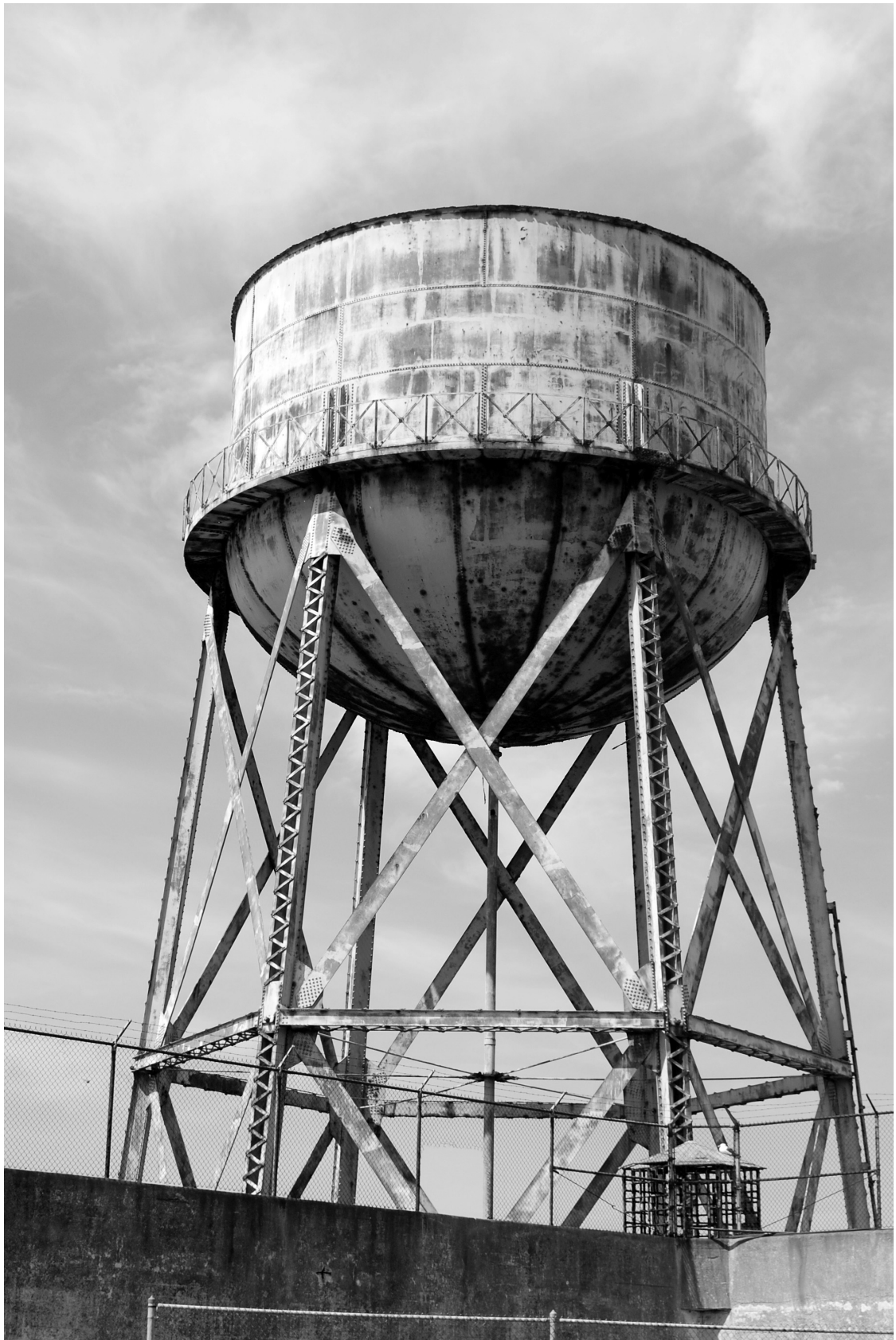
VI. The Philosophical Construction of the Romantic Europe-Concept in Central and Eastern Europe

The author undertakes the task of highlighting why it was Eastern European thinkers of Catholic orientation who most specifically called for a united Europe in the nineteenth century. This Europe-concept is assumed to spring from a sense of utopian compensation produced by the economic and social underdevelopment of the region. The author also intends to argue that, despite its utopianism, this romantic image can considerably contribute to contemporary arguments concerning Europe. Although the significance of establishing the legal and institutional framework of a united Europe cannot be denied, one must not overlook the spiritual-metaphysical aspects of the matter either. As Husserl explains, the spirit of Europe, in all its variations, contains an inherent entelechy that explains the constant urge to reach an ideal state of existence.⁷

⁵ N. Szabó József 1996 Magyar-olasz kulturális kapcsolatok /1945–1948/. *Világtörténet*, tavasz-nyár, 45-59; Pankovics József: *Magyar-olasz kulturális kapcsolatok 1948 után*. Studia Europaea Nyiregyháziensia... 121-132.

⁶ *Adalékok a magyar-német kulturális kapcsolatok történetéhez*. Studia Europaea Nyiregyháziensia... 152-162.

⁷ Kiss Lajos András: *Európa a filozófiai gondolkodásban*. Studia Europaea Nyiregyháziensia... 162-178.

Emőke Mihály

THE CONTRIBUTION OF NGOs IN REDUCING POVERTY

CASE STUDY OF THE NORTH-WEST DEVELOPMENT REGION IN ROMANIA

1. Introduction

Reducing and eliminating human poverty has become the urgent task in the world in this new century. In the past a few years, with the economic reform and globalization, the condition of the poverty in Romania has been changed, the problems caused by urban poverty are raising.

After the transformations of 1989–1991, Romania was in very different situation and developed very different strategies of adaptation to the new economical, social, political and legal environment. Romania was affected by the disintegration of the communist economic system and the collapse of the Eastern market. These led to a dramatic fall in the life standards and the aggravation of social problems. Since 1989, Romania has undergone a difficult transition to new political institutions and a new economic framework. Economic restructuring has led to social exclusion, and certain regions of the country, such as mono-industrial centers and rural areas, have been hit even harder. The transition increased poverty and the risk for larger categories of people to become marginalized (Zamfir 2001).

To know what helps to reduce poverty, what works and what does not, what changes over time, poverty has to be defined, measured, and studied. As poverty has many dimensions, it has to be looked at through a variety of indicators: levels of income and consumption, social indicators, and indicators of vulnerability. It is important to find out what the poverty really is and then to take programs accordingly. In related studies, when researchers talk about how to eliminate poverty, they usually refer to the role of the Government (Arpinte 2006, Preotesi 2006). The Government's anti-poverty action is more in line with aid discourse than any local knowledge as well as reality of particular people. This limitation of government strategy of poverty reduction gives space to the NGOs to work for poverty reduction.

Throughout the difficult transition period, Romanian NGOs have provided vital social services with the help of international funding. Over the last decade, civil society organizations have built,

developed and maintained a wide range of social services for vulnerable groups. This has been possible with the support of foreign donors and EU programs. It is generally recognized that the social services provided by non-governmental agencies offer higher quality, standards and responsiveness to community needs than public ones. State funding, however, is directed almost exclusively to public social services.

Nowadays in the context of rapid urbanization an urban NGO sector is emerging, but the nature of NGOs relationships with communities, and the real impact of their work, are little understood. In my research, I approached the subject of eliminating urban poverty from the roles of the NGOs in North-West Development Region,¹ Romania. Here, NGOs refer to the social organizations (associations and foundations) that are formal, non-profitable and involved in pro-poor.² I will try to find out what roles do the NGOs play in helping the urban poverties to meet their needs, to combat their poverty.

In Romania there are researches about poverty as well as poverty reduction, how far poverty is reduced, what are the causes of poverty, the role of government to reduce poverty etc. No research yet

¹ North-West Development Region (counties: Bihor, Bistrița-Năsăud, Cluj, Maramureș, Satu-Mare, Sălaj) in Romania was created in 1998. As other development regions, it does not have any administrative power, its main function being to co-ordinate regional development projects and manage funds from the European Union.

² Although, nonprofit or non-governmental organizations come under many different names in Romania, including associations, foundations, leagues, clubs, movements, committees, councils or societies, most formally constituted organizations take one of the four main legal forms prescribed by the Law No. 21 of 1924: association, foundation, union or federation. In addition, there are other legal forms, such as cooperatives, trade unions and political parties, which constitute the broader section of the Romanian nonprofit sector. These latter types of organizations are not usually associated with the term non-governmental organization, which is the term most commonly used in Romania. The fact that the law does not define the term „non-governmental” is because it was not used at the time the legal act was created (Epure – Saulean 1998).

to find how the NGOs in Romania perceive the term poverty and what are the factors influencing the NGOs to select poverty reduction programs. It is important to find out what the poverty really is and then to take programs accordingly, so that poverty can be reduced successfully. These studies emerge the question of what right to do the leaders of these NGOs' have to decide what is the best for these people. The NGOs are active actors to combat poverty in Romania, that is why their ways of perceiving poverty and selecting poverty reduction programs is highly significant in contemporary poverty situation. Poverty should be targeted directly on its roots by overcoming the constraints that gives rise to it rather than treating the symptoms of poverty through welfare transfers. It means listening to the poor and learning from them. Emphasis should be on understanding the needs of the poor and the poverty processes that create those needs.

Furthermore I will analyze the partnership between NGOs and Local Administration, cooperation, communication with public institutions and between NGOs, the intensity of partnership between NGOs and local administration, available human resources, financial resources

Main Research Questions

- How do the NGOs conceive the term poverty?
- How do NGOs select their programs?
- What role can NGOs really play in combating poverty?
- Are NGOs able to provide information, networks, empowerment, financing, skills, and other ingredients to local people in a way that will help create sustainable solution to poverty?
- How can NGOs ensure that their work does not impose inappropriate solutions on poor communities?

2. Theoretical background

2.1 Who are Romania's Poor?

Romania embarked on a transition to a market economy after a decade of harsh economic conditions and social distress. Two measures of poverty

are currently used in Romania: relative and absolute poverty. The relative poverty measure is based on the methodology endorsed by the Laeken European Council in December 2001. This methodology was developed to allow monitoring in a comparable way member states' progress towards the agreed EU objectives in the fight against poverty and social exclusion. The absolute poverty measure is based on a national methodology, developed in 2002 by a team including NIS and Government experts, researchers, and World Bank staff, and it is one of the national indicators included in the Poverty and Social Inclusion Monitoring System in Romania. However, while there has been significant progress in absolute poverty reduction, benefits of renewed growth have failed to reach all segments of the population (World Bank 2007).³

Poverty in Romania can be analyzed from a wide range of perspectives: macroeconomic, socio-demographic, governmental – through means of

Table 1. Measures of absolute poverty in Romania between 2000-2006.

Year	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
National Poverty Rate (%)	35,9	30.6	28.9	25.1	18.8	15.1	13.8

Source: World Bank 2007:9.

social policy –, and individual characteristics (Dan 2005). From *macroeconomic perspective* the main causes of poverty are the economic recession, the shadow economy and the black labor force market. The most important factor that causes poverty is the economic recession. Conceptually, there are two situations that may trigger poverty. On the one hand an income shock of sufficient strength to push a household into poverty. Income shock may impoverish the households temporary. In the poverty literature, such households are called the *transient (or temporary) poor* (Teşliuc at al 2001). They would escape poverty even without outside

³ For policy making purposes, the two poverty measures discussed in this report complement each other. The poverty profile built using the relative poverty line provides useful information about the relative position of various groups against the national standard of living in a society at a given point in time. Absolute poverty, on the other hand, measures the number of people who cannot afford a minimum consumption basket. The poverty profiles constructed using each of the two methods do not contradict each other. The vulnerable groups identified by the absolute poverty measure are consistent with the ones identified by the relative method (World Bank 2007).

help. In this category are included the unemployed who, in period of economic recession, lose their jobs. When economy recovers and employment increase, such individuals would reenter the labor force and may escape poverty. On the other hand, other household would not be able to escape poverty even when economy recovers, because the assets they own do not generate sufficient income to lift them over the poverty threshold. Such households are called permanent poor. Typically, in this category are included the disabled, or poor elderly unable to work, families with large number of children (four or above) (Teşliuc et al 2001).

Romanian specialists appreciate that more than two thirds out of poor are living in temporary poverty (Teşliuc et al 2003). Unemployment rates have only gradually increased to 8 percent in 1994, and remain amongst the lowest in Eastern Europe. The decline in employment consists mainly of lay-offs or retirement of (mostly female) blue-collar workers in large state-owned enterprises which were producing textiles, metal products, and machinery. Over one-third of the layoffs, plant closings, and firings have occurred in the Northeast region, which now has one of the highest unemployment rates in the country. The small drop in employment coupled with a sharp decline in output has reduced labor productivity and contributed to a fall in real wages. Romania experienced one of the steepest declines in real wages in Eastern Europe. In 1993, real wages were only 66 percent of their 1989 level (Zamfir 2001).

From *socio-demographic perspective*, poverty has been caused by a great deal of factors, among which: household dimension and the number of children, the head of the family's sex, ethnicity, educational level or professional status (Dan 2005). The *household size and the number of kept children* have an important influence on poverty. Earlier studies do not find statistically significant difference in the risk of being poor for families of one, two or three persons, while larger families (five members and more) faced higher risk of poverty. Poverty is further associated with *mono-parenting*. Families with one parent face higher poverty risk than families with two parents (Teşliuc et al 2003). Another important factor is the *age*. To the question who ends up being poorer, the children, the elderly or the adults, the answer is: by age, the highest risk of poverty is found among children, especially during the adolescent period (15-24 years old). Regarding the *gender*, female and female-headed households in particular face

higher risk of poverty compared to males, due to the higher share of mono-parental households and old widows living on low survivorship pensions that are found in this category. Earlier analyses show that the gender dimension is an important one when speaking about the vulnerability (Teşliuc et al 2001; Zamfir 2001). The human capital of a household or the *educational level* is another important factor in the analysis of poverty. The majority of the Romanian's poor are members of households whose heads are primary school graduates, secondary school graduates or vocational school graduates (Dan 2005). Another characteristics associated with the household's human capital is the *occupation* of the household head and participation in the formal or informal economy. The largest groups of poor are employee- and pensioner-headed households. Within the group of employees, households with a larger number of dependants, with only one wage-earner, or with low wages are facing higher poverty risk (Teşliuc et al 2003).

Poverty in Romania was also influenced by *improper measure of social policy*, such as early retirement (before the entire length of service or before legal age) and compensation payments. In order to create more jobs and to reduce unemployment, the Romanian authorities resorted to *retirement*. The number of taxpayers diminished and the degree of dependence between the inactive population and the active one increased. If in 1990, there were three taxpayers who supported a pensioner, in 1999 the proportion was 1:1. The *compensation payments* given to the dismissed person (especially miners) were another improper social measure taken by the Romanian authorities. Although it was strongly recommended that the money should be invested in private business ventures that would generate new jobs, their owners did not have the proper education level, the money was quickly spent and poverty could not be alleviated (Dan 2005).

From the *individualistic perspective*, the most common causes of poverty are: alcohol and drug dependence, physical or mental handicaps and diseases, socializing deficiencies (orphans, abandoned children, elder people), the extent to which the poor exert themselves to enter the labor market and are not discouraged from this by state.

As we could see, transition period generated not only welfare, but poverty as well, mainly because: the market economy could not fully absorb the existed labor force, which led to a high rate of unemployment; the high-qualified and well-paid labors

were backed up by low-qualified and low-paid jobs, which generated poverty; the poor categories (unemployed, old, handicapped person, unqualified laborers, single-parented or big families) are more and more ignored because of their lack of economic and political resources; the social assistance offered to those in need often creates a culture of dependence and by this reduces the individual effort for coming out of poverty (Zamfir 2001).

2. 2. Civil Society in Romania – Historical Background

In Romania, civil society developed historically at a later stage and to a lesser degree than in other East Central or Western European countries. The emergence of civil society in Romania, as in other post-communist countries in Central and Eastern Europe, is the result of a relatively recent social process. The space, created by the post-communist institutional upheaval since 1989, between the market and the state is being filled by this emerging civil society. Until the mid-nineteenth century, there were no significant civil society activities in Romania. Civil society traditions developed at a relatively late stage in the history of the country (CIVICUS 2005; Epure et al 1998).

In the context of the dramatic changes that Romanian society has undergone to cope with the dynamics of the complex transition process, it has become increasingly clear that the expansion of social and civic movements in general, and the development of nongovernmental organizations specifically, have become important factors in the post communist evolution of society (Epure – Saulean 1998). The fall of the Ceausescu regime triggered a growth process in the number of non-governmental organizations (the most commonly used term for nonprofit organizations in Romania), which are considered an essential part of civil society in Romania

Communism destroyed all traces of civil society and replaced it with party-controlled nationwide associations of all kind, from women's groups to professional and sport organizations (Pippidi 2002:147). A civil society began to develop in the 1970s and 1980s. In this period, civil society did not have the militant character that was beginning to develop in other Eastern European countries and mainly consisted of outdoor clubs (for hiking and caving), and environmental protection and cultural associations. In some cases, these NGOs had a sig-

nificant number of voluntary members and were mainly funded by the state or through communist organizations (CIVICUS 2005).

However, during communism there was no such thing as an independent civic movement. In its recent history, since 1989, two different stages of development of Romanian civil society can be identified. At the beginning, in the early 1990s, civil society had to liberate itself from the legacy of the totalitarian regime and fight to create an autonomous space, outside the state. In the second half of the 1990s the political environment improved and civil society began to have a better profile and play more diverse roles in Romanian society. There is a widespread recognition that the NGO sector has expanded hugely worldwide. Although according to Alan – Allen (2000:213) this increase is not likely to be the result of a sudden expansion of interest in charity work, or of an outbreak of solidarity with the poor. Furthermore this increase may be largely connected with the decline of the state as an institution.

In Romania after 1989 a large number of nonprofit organizations were settled in people's will to participate in social life and to influence social policies. They were addressed to different categories of beneficiaries, from those who couldn't satisfy their basic needs like food, clothes and shelter to those looking for professional fulfillment and self-actualization. In time, factors like foreign financial support, politics, economy, cultural and geographical particularities shaped the dimensions of the nonprofit sector. Even poverty alleviation is not declared as mission for many NGOs, the nonprofit organizations remain involved against poverty and for the observance of human rights. According to Pralong (2004:236) a new, distinctive, socioeconomic category is emerging in Romania: the NGO professional as a "private civil servant", whose livelihood is directly linked to the amount of international assistance destined to support local civil societies.

Many NGOs address poverty through market relationships, trying to improve local people's access to outside income. While recognizing that poverty is not just about money, they know that many resources, from education to housing, can be purchased in the cash economy (Eversole 2003). Thus, finding ways to increase poor people's access to cash is often a priority in antipoverty efforts. Other strategies for poverty reduction may not involve any income generating component whatever,

whether in cash or in kind. Rather, strategies may focus on building up a range of key nonmonetary resources. Thus, NGOs that work in areas such as the environment, education, literacy, health care and so forth may have an antipoverty focus as they seek to improve poor communities' access to resources, both in the short and long terms.

The changes that occurred in Romanian in 1989 attracted the attention of international donors, which helped to develop Romanian civil society and the third sector. Grants from foreign donors continue to be the major source of funding for NGOs, which have failed to make strides toward achieving financial sustainability or promoting their programs and public images. Not all NGOs represent grassroots concerns or have been created from the bottom up: the majority actually was not. Yet their very attachment to the West (via both funding and programming) is an asset, for in this way NGOs create local awareness of issues that may otherwise have taken years to bring forth (Pralong 2004:237). Neither the government nor the private sector has so far been able to direct significant financial resources to this sector. As a result, much of the recent growth has been fueled by private and public international support. While this opens the question as to what degree international support accounts for the re-emergence of the sector in Romania, it also leaves the nonprofit field relatively dependent on foreign assistance (Epure – Saulean, 1998).

Limited access to financial resources and the weak economic capacity of voluntary association rational bodies, governments or private foundations, is still extremely high. By contrast, domestic revenue sources, including membership fees, corporate giving, governmental subsidies and contracts, or the establishment of community foundations are not yet feasible financing options for most organizations.

3. Research methodology

In this research I selected urban NGOs providing social services in the mentioned five counties, having significant poverty alleviation programs. I involved any NGO which are officially registered and had begun operating in 2004 or later because a minimum of at least five years duration is viewed as necessary for significant impact on poverty to have been attained.

Empirical data was collected by various methods: the first-hand data was collected from field survey: a questionnaire consisting of both structured and open-ended questions was developed and administered both by mail and face-to-face, to gather detailed information, followed by participant observation, field visits, structural interviews with NGO representatives and target group people.

A number of 130 NGOs were contacted by telephone and e-mail to ask for their cooperation regarding the study. The total number of NGOs that filled the questionnaire and returned it by e-mail or by post was 34. Seven representatives from seven NGOs from the chief cities of counties, and a total of 30 beneficiaries were interviewed in person.

Table 2. Distribution of NGOs contacted, and those who filled the questionnaire in, by county.

County	No. NGOs contacted	No. respondent NGOs
Bihor	40	8
Bistrița-Năsăud	4	1
Cluj	47	14
Maramureș	20	6
Satu-Mare	10	3
Sălaj	9	2
Total	130	34

4. The contribution of NGOs in reducing poverty

4. 1. General features of NGOs surveyed

As response to the serious poverty problems, the Romanian civil society developed a strong social services sector. While this was recognized as an important contribution to the alleviation of poverty, very few organizations have initiated major projects against the roots of poverty. NGOs seem to be more effective than the state in meeting the needs of marginalized groups, because they are organizations essentially based on the free association in order to meet certain needs, which often are not offered by the state. They are also specialized organizations and they are better rooted within the

communities than state agencies usually are. So NGOs are considered to be in a better position to understand and respond to social needs than other social actors, such as state, private companies or foreign institutions.

In the six counties studied, a relatively small number of civil society activities can be detected in the area of poverty eradication. Even poverty alleviation is not declared as mission for many NGOs, the nonprofit organizations remain involved in poverty eradication. Based on the level of operation, the NGOs studied can be categorized into three types: purely foreign origin NGOs or international NGOs which programs and activities are influenced or guided by their respective countries' ideas and purpose (4 NGO in sample); national NGOs, which operate and have programs almost all over the country (1 NGO in sample); regional NGOs, which operate at regional level, or a part of the country (5 NGOs in sample) and local NGOs operating at local level (24 NGO in sample).

Human resources available to NGOs continue to remain limited. On average the NGOs operate with very small staff, just seven full-time and one part-time staff. Half of the NGOs employ less than 4 full-time staff, however in most cases the employed staff is a well-qualified and trained one. Difficulties in raising funds for salaries force NGOs to reduce permanent staff or to hire personnel on a project-by-project basis. Volunteers have become a very important resource for many NGOs, for some it is the only one available. Half of the NGOs operate with less than 10 volunteers. Many small organizations rely on the work of volunteers without having the necessary professional staff.

From the point of view of *financial support*, the actual context represents a difficult moment for NGOs. Almost all the NGOs, specially the small scale local NGOs have high range of resource shortfall. On average NGOs have inadequate financial resources to achieve their goals. The resource constrain is one of the important reasons why NGOs aim to secure the funds necessary to develop their activities from various sources without depending exclusively on one single source, whether it is public or private, foreign or local. The volume of foreign funding continues to decrease. There are cases of organizations which needed to cut their activities, as the foreign funding ended. Another significant aspect that influences organizations' financial viability is the limited domestic support for NGOs, as local fundraising efforts are not successful at gen-

erating significant income. The answers from 34 NGOs shows that for 8 (24%) of them financial resources represent a serious problem, for 6 (18%) is instable, the majority (17 NGO, 50%) described their financial resources as adequate, and only 3 are very satisfied with it.

The NGOs surveyed had an average income of 408 318 RON (\approx 11 3416 €) for 2008. The majority of this funding comes directly from international NGO donors. A factor limiting the performance of smaller NGOs was found to be the short-term cycle of funding which prevented them from taking a more long-term perspective. The majority of NGOs have multiple donors, main sources are: international, national, etc. donations, state support, EU grants.

In the studied counties only a very limited number of NGOs receive state support (see Appendix 1). Legal mechanisms for direct funding of NGO activities by the Romanian state are available only in several areas such as sports, assistance to the disabled, social assistance, and human rights. The provision of social services is the most common of all NGO activities in Romania and public funding for social services can be received by NGOs through Law 34/1998. The Government has clearly recognized the value of this mechanism to fund NGOs in the social field. NGO representatives consulted have stressed that access to public funding is complicated by the fact that the bureaucratic mechanisms applied to the beneficiaries of law 34, are even more difficult to than those imposed by the EU, which are generally considered as extremely strict.

Despite the high degree to which NGOs depend on foreign financing resources, provided either by international organizations, governments or private foundations, respondents consider that donors' policies play a less important role in determining the organizations' activities. The organizations are run by financial factors rather than personal or external ones. A worrying finding is that more than half of the NGOs surveyed admitted that they are just partially meeting their stated objectives.

The existence of *partnerships and networks* at the local, regional and international level can be detected. Almost every NGO studied has international linkages, is part of international networks. They are willing to form coalitions, I found successful form of cooperation in Oradea, where the STRONG Coalition founded in 2006 has 23 member.

Previous research identified a lack of shared information within the Romanian nongovernmental

sector due to the cultural aspects that are common to the whole of Romanian society, where suspicion, individualism and mistrust prevail, and the level of social capital is very low (Dakova et al 2000). However the level of communication, information-sharing and working relationship between NGOs studied seems to be relatively high mainly in local, regional and international level. Collaboration between NGOs commonly takes the form of common projects information sharing, membership networks, personal contacts. The joint implementation of projects was found to be relatively rare. This implies that co-operation between NGOs is low in intensity, but each city contains examples of innovative forms of NGO to NGO collaboration.

The majority of NGOs cooperate with each other occasionally on issue of common concern, but some of the NGOs cooperate with each other closely and constructively. The cooperation at the national level is limited, more than half of the NGOs have no cooperation with national organizations. Previous research shows, that the reason invoked for the poor cooperation is the competition for scarce resources and personal conflicts (Roditi-Rowlands 2000), which doesn't seem to be the case in my research. The dialog between NGOs and local administration seems to have improved. Half of the NGOs studied work occasionally with the municipal authorities in their city.

4. 2. NGOs actions to reduce poverty

It has been a vital question in literature that whether the NGOs are successful or not in poverty reduction (Taylor 2000, Belshaw – Coyle 2001; Dhakal 2002; Reuben 2002; Akhtar 2003; Saifuddin 2006; Sparr – Moser 2007; Suharko 2007; Werker – Ahmed 2007). The gap between real poverty and the strategy chosen by the NGOs is one of the important causes for NGOs' failure in poverty reduction. Based on preliminary studies I was predicated that an organization's definition of poverty influences the strategy or strategies employed to address it. This assumption itself carries with it two prior assumptions. First, that each organization working in field of poverty eradication has a clearly articulated, common definition of poverty. Secondly, that NGOs have one or more clearly articulated, common strategies for addressing poverty. Questionnaires and interviews revealed that not every NGO has a clear definition of poverty, but on average they have a clear strategy for ad-

ressing poverty. Poverty definitions are supposed to be applicable for the people and areas who are the target group people of the NGOs so that the poverty reduction programs can be realistic as well as pragmatic.

The NGOs' poverty perception was drawn from empirical data as well as information found during field visit. I found that there is not a much diversified perception of poverty among NGOs. The Romanian government has pointed what poverty is from the perspective of the country (see Chapter 2.1), but when NGOs are going to fight against poverty, they are to identify the causes of poverty of the people for whom they are going to work and thus define what poverty is.

More than half of the NGOs estimate the rate of poverty being 40% on local and regional level, and almost all of them argue that poverty is showing a growing tendency due to the growing unemployment rate, low incomes, low level of education and inappropriate governmental policies. According to them, those with low income and unemployed live in extreme poverty. So the NGOs perception of poverty do not varies largely, in spite of the fact that some of the NGOs do not have a well defined poverty definition.

The recognition that increasing people's options involves recognizing the diversity of needs and priorities within any low-income population, not only because of different incomes but also because of gender, age and ethnicity, helps to explain the different constraints and opportunities people face and therefore the differences in their priorities.⁴ Different priorities can be recognized using baseline studies. Only eight NGO use a baseline study to come to know the causes of poverty, to define poverty and the level of poverty in local and regional level. In rest the NGOs' poverty perception is influenced mainly by international NGOs, main donors, or they use the government's definition.

The poverty perception of the NGOs studied is influenced both by these external factors, however internal factors such as individual and group beliefs of the employed professional staff, or the opinions of beneficiaries have found to dictate poverty perception. Among the external forces international NGOs, donors as well as funding agencies and the NGOs' policy get influence most to define poverty. The internal forces are, in addition, the ideology of the NGOs, the vision which guides the NGOs

⁴ For example the low-income women's priorities are often different to those of men.

to get knowledge about poverty and thus to define poverty and select programs. The organizations determine poverty based on some of the criteria as: income, family size, age, number of unemployed in family, housing conditions, household utensils, access to basic needs, educational level, health conditions, etc.

To the beneficiaries their causes of poverty are: unemployment, low incomes, big family size, housing conditions, mono-parenting, low education, not having ability to work. Nowadays because of economic recession, more and more people become unemployed. As beneficiaries said, cumulative increase of unemployment, lack of jobs is the main cause of poverty in the regions, followed by difficult employment possibilities.

I found that 33 out of 34 NGOs has had a survey to determine the necessity of programs before initiating them, to know how much the programs are getting support from the local people or the beneficiaries. In terms of decision making and project planning it is not common to include the beneficiary groups, but visits and regular contact with the beneficiaries at the household or at personal level is in practice. The majority of the beneficiaries are satisfied with the NGOs' staff, they listen to them, to their personal problems, and they consider the beneficiaries' opinions as much as they can. On average the staffs of these NGOs talk with the beneficiaries weekly, monthly or a few times a year. The strategy is to get ideas from the beneficiaries as well as to get feedback from them. Through this the majority of NGOs can ensure that their work do or does not impose inappropriate solutions by evaluating the opinions of beneficiaries with more occasions.

As I noticed during non-participant observation the people working at NGOs do not try to impose their decision, rather they listen to the beneficiaries. These relationships are valuable resources for beneficiaries, experiencing the respect of NGO staff, with opportunities for self-expression and equal dialogue, and having the opportunity to build trust and friendship with outsiders. Previous research on NGOs has shown that among many of them there is a tendency to understand beneficiaries as recipients rather than as active participants (Dakova et al 2000). NGOs try to target poverty on its roots by listening to the beneficiaries and learning from them. However emphasis is on understanding the needs of the poor, the tendency that beneficiaries are recipients rather than active participants seems to remain unchanged in the case of studied NGOs.

Most of the activities of NGOs are directed to children, institutionalized children and young people. Some organizations undertake projects aimed at helping institutionalized children to escape social exclusion after they reach the age of 18 and have to leave the care institutions. Other organizations have as beneficiaries particularly vulnerable categories: physically or mentally disabled persons, elderly, women, unemployed, alcohol and drug dependents.

A very few organizations are also involved in helping them find an appropriate job. It is recognized, that successful employment creation for poor people faces a lot of difficulties (Anzorena et al 1998). While virtually all low-income urban households consider increased incomes or better paying jobs as a priority, this is often not easily achieved both because of the limited demand for the goods and services that new enterprises might provide and because of the competition they face. In the cities (mainly the bigger ones as Cluj-Napoca and Oradea) where a high proportion of the population has inadequate incomes, and a large informal economy exists, it is difficult to find niches for new micro-enterprises that could help to increase income or employment for low-income groups.

There are also a few NGOs (for example Prison Fellowship, Rescue Foundation in Cluj-Napoca) which are working for the reintegration of former detainees, by making people aware of their own capacities and resources, that can help increase the options available to them. There are NGOs that develop activities aimed at helping unemployed and socially vulnerable persons through the provision of vocational training (for example sewing and computer courses in Oradea through CASA Christian Association), education and job meditation (Rescue Foundation in Cluj-Napoca). Professional advice and support can increase the choices further, but successful professional intervention requires that the value of such intervention is recognized and accepted by low-income households. In general these increase income-earning capacities as well as useful skill.

Other NGOs are trying to improve housing, living conditions and basic services of the low-income groups. From the point of view of the promotion of self-help initiatives however, the impact is more limited. There have been many examples in the previous years of initiatives directing to meeting societal needs that ceased when the donors' financial involvement ended (Dakova et al. 2000).

Moreover, some interviewed NGO representatives have complained about the apathy of beneficiaries in helping themselves. A story of success has the Habitat for Humanity international NGO (Cluj-Napoca), which main activity is the improving housing conditions by constructing houses. The most important reason why they have given priority to improving housing and basic services is because the poor groups themselves had identified these as their priorities. A home of their own is important for providing low-income households with stability and security, especially important for households with children and for the person within the household who takes most responsibility for child-rearing and household management (usually the mother).

As we could see the NGOs' activities cover a large scale of social problems. Most common social service activities offered are: social canteens, temporary shelters for persons, leaving institutions, day care centers, home care services, temporary housing centers for counseling, training and education, package distribution (food, cloth and medications).

In many cases I understood that the organizations studied have launched their programs in response to available funding.⁵ The tendency that NGOs have been created simply in response to available Western funding (Pralong 2004:238), can be found in some extent in the case of the six counties studied. Local NGO executives acknowledge to this day that they design their programs to capture Western funds rather than to address local issues needed to be resolved. Even when NGO programs are geared toward addressing particular local issues, such process puts priorities upside down: local NGOs first identify the preferences of the likely donors, and only after that do they seek the local need that may be satisfied from such cooperation.

In other words, they tailor projects to fit Western concerns, rather than appeal to Western donors to respond to local needs. This sequence (first find the funds, than seek the need to be fulfilled) stands contrary to the expected logic of civil society development and representation. Normally associations derive their power and legitimacy from civil society rather than from Western sponsors. Western donors often have their own agendas that are clearly beneficial for social change, but not necessarily re-

flecting local needs. As Anzerona et al (1998) states, each initiative for reducing poverty has different funding requirements and different patterns largely because people's poverty is rooted in the specifics of their own city and its economy, in the land-owning structure, the political system, etc. In addition, in each city, circumstances are constantly changing and external funding should be able to respond to such changes

To sum up, some of the NGOs are taking programs for poverty alleviation through which more funds can be generated. Based on findings, this study's proposition could be that the NGOs program selection hardly considers the needs of the poor, rather try to design programs keeping fit with the guidelines of donors, but despite this fact, as it revealed from the interviews with the beneficiaries, the work of the NGOs is mainly successful, their objectives in meeting the beneficiaries need is obtained. Even if very few programs are contributing to reduce poverty directly, and very few are bringing sweeping changes in the beneficiaries' life, on average the programs are reaching those in needs.

5. Conclusion

In Romania an important share of the non-profit activities is placed in the field of social services. This reflects the answer, which was given by NGOs to the situation of groups who are economically, socially marginalized, such as children, elderly and disabled. In my research I found, that NGOs are active in empowering marginalized and play a particularly strong role in meeting the poor's needs directly in the Nord-West Development Region of Romania. However, the overall impact is rather limited and it is not very visible on a larger scale. NGOs' activities continue to remain invisible to the majority of the population, and the majority of NGOs are more oriented to the donors' priorities and unable to build local constituencies.

In general, NGOs still suffer from a lack of sufficient financial resources and the state offers only limited support. Dependence on foreign donors, which are gradually pulling out of the region, complicates the situation even further. Many of the NGOs develop imported programs, which are not very well connected to the community they are serving. In spite of these facts, NGOs seem to be more effective than the state in meeting the needs of marginalized groups, they are specialized or-

⁵ With exception of few organizations, mainly small charitable religious organizations, based on the charitable giving.

ganizations and they are better rooted within the communities than state agencies. Despite the high degree to which NGOs depend on foreign financing resources, respondents consider that donors' policies play a less important role in determining the organizations' activities.

The study's main question was on the one hand, whether the NGOs' poverty definition and their programs match the reality, and on the other hand whether they are successful or not in poverty reduction. A number of NGOs are engaged in projects aiming to eradicate poverty, either by directly supporting the poor, or by creating opportunities for disadvantaged or marginalized categories of people to escape poverty, however this number seem to be very low. However some of the NGOs do not have a well defined poverty definition, but on average they have a clear strategy for addressing poverty. The main appropriate way to define poverty for NGOs (mainly for those working in local or regional level) is a baseline study based on survey research in the area. I found that the number of NGOs which use a baseline study is very low. NGOs' poverty perception is influenced mainly by international NGOs, main donors, or the government's definition.

The internal and external forces are very important aspects of defining poverty and choosing programs by NGOs. Internal factors are the individual and group beliefs of the employed professional staff, occasionally the opinions of beneficiaries, the ideology and vision of the NGOs. External forces are the other NGOs, donors, funding agencies, the NGOs' policy. In many cases NGOs have launched their programs in response to available funding. NGOs first identify the preferences of the likely donors, and only after that they seek the local need.

This study's main finding is, that despite the fact that NGOs try to design programs keeping fit with the guidelines of donors, they consider the needs of poor, their programs are appreciated by the target group as being successful, which are reaching those in real needs.

Absztrakt

Civil szervezetek szerepe a szegénység csökkentésében

Jelen tanulmány a civil szervezetek városi szegénységre gyakorolt hatását járja körül. A tanulmány az Északnyugat-romániai fejlesztési régió

hat megyéjében (Bihar, Beszterce-Naszód, Kolozs, Maramaros, Szatmár, Szilágy) zajlott kutatásra épül. A kutatás azokra a civil szervezetekre terjedt ki, amelyek szegényeket célzó programokat működtetnek. A tanulmány célja feltárni és elemezni, hogy a szegénységgel foglalkozó civil szervezetek hogyan definiálják a szegénységet, mi a programok kiválasztásának mechanizmus, milyen szerepet játszanak a szegénység csökkentésében, fenntartható és hosszútávú megoldások keresésében. Az elemzés kitér a civil szervezetek közötti együttműködés, a civil szervezetek és helyi közigazgatás illetve hivatalos szervezetek közötti viszony, együttműködés és kommunikáció vizsgálatára is.

A szociológiai kutatás adatgyűjtése kérdőíves felmérésre, résztvevő megfigyelésre, civil szervezetek vezetőivel és a szervezetek kedvezményezettjeivel készült mélyinterjú-sorozatra épül.

Abstract

The Contribution of NGOs in Reducing Poverty

The paper examines what roles NGOs play in helping the urban poverty to meet their needs and to combat their vulnerable situation. The research has taken place in North-West Development Region (counties: Bihar, Beszterce-Naszód, Kolozs, Maramaros, Szatmár, Szilágy) in Romania. The research focuses on NGOs that are active actors in combating poverty. The paper analyze how these NGOs perceive the term poverty, how do they select their programs, what role can NGOs really play in combating poverty, can they provide sustainable solutions? The partnership between NGOs and local administration, cooperation, communication with public institutions, the intensity of partnership between NGOs and local administration is also analyzed.

Empirical data was collected by various methods: the first-hand data was collected from field survey – a questionnaire consisting of both structured and open-ended questions was developed and administrated both by e-mail and face-to-face, to gather detailed information, followed by participant observation, field visits, structural interviews with NGO representatives and target groups.

5. References

- Akhtar, Saira (2003):
Integrated Development Model for Poverty Reduction,
[Internet], Doctoral Thesis, University of Agriculture Faisalabad, Rural Sociology, Pakistan. Available from: <http://eprints.hec.gov.pk/417/1/260.html> [Accessed January 2009].
- Alan, Thomas – Allen, Tim (2000):
Agencies of development, in: Allen, Tim – Alan, Thomas (2000):
Poverty and Development into the 21st Century, Oxford University Press.
- Anzorena, Jorge – Bolnick, Joel – Boonyabanha, Somsook – Yves Cabannes, Hardoy, Ana – Hasan, Arif – Levy, Caren – Mitlin, Diana – Murphy, Denis – Patel, Sheela – Saborido, Marisol – Satterthwaite, David – Stein, Alfredo (1998):
Reducing urban poverty; some lessons from experience,
Environment and Urbanization, Vol. 10, No. 1, April, p. 167-186.
- Arpinte, Daniel (2006):
Profesionalizarea serviciilor de asistență socială (Making the Social Assistant Services More Professional), CALITATEA VIEȚII, XVII, nr. 3-4.
- Belshaw, Deryke – Coyle, Erin (2001):
Poverty Reduction in Ethiopia and the Role of NGOs: Qualitative Studies of Selected Projects, [Internet], Report of a Consultancy Assignment, Addis Ababa, Ethiopia. Available from: <http://www.odi.org.uk/resources/download/1486.pdf> [Accessed February 2009].
- Dakova, Vera – Dreossi, Bianca – Hyatt, Jenny – Socolovschi, Anca (2000):
Review of the Romanian NGO Sector: Strengthening Donor Strategies, Charity Know How: Department for International Development.
- Dan, Ioana (2005):
Transition and Poverty in Post-Socialist Romania [Internet], University of Babeș-Bolyai, Center for Political Analysis, EAST, Available from: <http://www.polito.ubbcluj.ro/cpa/rev/east/east8/dan5.pdf> [Accessed February 2009].
- Dhokal, Tek, Nath (2002):
The Role of Non-governmental Organizations in the Improvement of Livelihood in Nepal, [Internet], Academic Dissertation, University of Tampere, Department of Administrative Science, Finland. Available from: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5347-6.pdf> [Accessed January 2009].
- Epure, Carmen – Saulean, Daniel (1998):
Defining the Nonprofit Sector: Romania, in Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project.
- Eversole, Robyn (2003):
Here to Help: NGOs Combating Poverty in Latin America, M.E. Sharpe, New York.
- Pippidi, Alina, Mungiu (2002):
Romania: From Procedural Democracy to European Integration, In Kaldor, Mary – Vejvoda, Ivan (2002):
Democratization in Central and Eastern Europe, Continuum International Publishing Group, New York, p. 135-150.
- Pralong, Sandra (2004):
NGOs and the Development of Civil Society. In Carey, Henry (2004):
Romania Since 1989: Politics, Economics, and Society, Lexington Books, p. 229-247.
- Preoteși, Mihnea (2006):
Salariați români – câștigători și perdantți ai tranziției (Romanian Employed – the Winners and Losers of the Transition), CALITATEA VIEȚII, XVII, nr. 3-4.

- Reuben, Janet (2002):
NGOs and Africa in the New Millennium: Lesson From Tanzania,
[Internet], Presentation at the Panel on Re-thinking African Development CODESRIA General Assembly Meeting. Available from: http://www.codesria.org/Archives/ga10/Abstracts%20GA%2015/civil_society_Reuben.htm
[Accessed March 2009].
- Roditi-Rowlands, Ourania (2000):
Comparative study of the role of NGOs in Hungary and Romania
[Internet], The 3rd Annual Kokkalis Graduate Student Workshop, Harvard University, John F. Kennedy School of Government. Available from: http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW3/Ourania_Roditi-Rowlands.pdf
[Accessed March 2009].
- Saifuddin, Ahmed (2006):
NGO Perception of Poverty in Bangladesh: Do their programmes match the reality?
[Internet], University of Bergen, Department of Administration and Organization Theory, Norway. Available from: <https://bora.uib.no/bitstream/1956/1473/1/Masteroppgave-ahmed.pdf>
[Accessed March 2009].
- Suharko (2007):
The Roles of NGOs in Rural Poverty Reduction: The Case of Indonesia and India,
[Internet],
Discussion Paper No. 160, GSID - Nagoya University, Japan. Available from: <http://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/bpub/research/public/paper/article/160.pdf>
[Accessed April 2000].
- Sparr, Pamela – Moser, Caroline (2007):
International NGOs and Poverty Reduction Strategies: The Contribution of an Asset-based Approach, [Internet], The Brooking Institution,
Working Paper No 08.
Available from: <http://www3.brookings.edu/views/papers/200707moser.pdf>
[Accessed March 2009].
- Taylor, Jonathan (2000):
NGOs in the City, NGO Policy Briefing Paper No. 2, January, For the NGO Sector Analysis Programme.
- Teşliuc, Cornelia Mihaela – Pop, Lucian – Teşliuc, Emil (2001):
Sărăcia și sistemul de protecție socială.
(Poverty and the Social Protection System).
Ed. Polirom, Iasi.
- Teşliuc, Emil – Pop, Lucian – Panduru, Filofteia (2003):
Poverty in Romania: Profile and Trends during the 1995-2002, Romania: Poverty Assessment.
Report No. 26169-RO. September, World Bank.
- Werker, D. Erik – Ahmed, Z. Faisal (2007):
What Do Non-Governmental Organizations Do? [Internet],
Working Paper, Journal of Economic Perspectives, Forthcoming.
Available from: <http://www.hbs.edu/research/pdf/08-041.pdf>
[Accessed February 2009].
- Zamfir, Cătălin (2001):
Situația sărăciei în România, dimensiuni, surse, grupuri de risc
(Poverty in Romania, Dimensions, Sources and Groups in Vulnerability), *România Socială – Revistă de cultură și analiză socială*, No. 2

(2005) *Dialogue for Civil Society. Report on the state of civil society in Romania*,
[Internet], CIVICUS Civil Society Index Report for Romania, Available from: <http://www.fdsc.ro/documente/16.pdf>
[Accessed January 2009]
- (2007) *Romania: Poverty Monitoring Analytical and Advisory Assistance Program, World Bank Report*,
First Phase Report, November, Report No. 40120-RO

Appendix

Appendix 1. State support for NGOs in chief towns of counties through Law 34/1998.

County/Town	Year	No. supported NGOs	No. beneficiaries	Amount (RON)
Bihar/Oradea	2006	2	164	825 724
	2007	2	185	102 751
	2008	4	329	320 465
Bistrita-Nasaud/Bistrita	No data			
Cluj/Cluj-Napoca	2006	6	309	165 360
	2007	8	432	345 120
	2008	9	463	439 044
Maramures/Baia-Mare	No grants accorded			
Satu-Mare/Satu-Mare	2006	1	1 318	403 188
	2007	1	1 128	440 292
	2008	1	1 498	858 108
Salaj/Zalau	2006	No grants accorded		
	2007	No grants accorded		
	2008	2	60	39 120

Tibori Tímea

VÁSÁRLÁSAINK TÉRBEN ÉS IDŐBEN

Kreatív elméletek és gyakorlatok a globalizálódó társadalmak vásárlóit vizsgálva

Klasszikus bevezetés helyett egy vallomással tartozom: keresem a változás elméleti és gyakorlati összefüggéseit, a globális és a lokális folyamatok egymásra hatásából adódó, prognosztizálható fejleményeket, s mindezek lenyomatát a társadalmi lényeg/az egyének mindennapi választásaiban, értéképpzeteiben és viselkedésében, szokásaiban, ill. a nem tipikus magatartásformákban. A készítés háttérében az a személyes érdeklődés áll, hogy e program alkalmat ad annak áttekintésére, mit is gondolunk, mire használjuk az individuumban rejlő generatív és kreatív készségeket, milyen képességek fejleszthetők a különféle kompetenciák alapján. Ebből a megközelítésből kiindulva nem csupán didaktikus megfontolás vezérel akkor, amikor a szándéktól a cselekvésen, viselkedésen át a választást, a teljesítményt, mint a készségek, képességek együttesét értelmezem a lehetséges „legjobb jövő” szempontjából.

A dilemma összetett: egyszerre a kívánatos jövőt kellene megrajzolni mai tudásunkkal, prognózisaink alapján, de figyelemmel kell lennünk a lehetséges nehézségekre, buktatókra, tévedésekre. Különösen differenciált látásmódot követel az életmód változása, s benne a szabadidő átalakulásának leírása. Érdemes tehát a valóságról (magunkról, s a bennünket körbevevő, motiváló társadalmi közegről), annak szerkezeti és tartalmi jegyeiről szólni, utalva az átalakulás ok-okozati összefüggéseire, várható megjelenésformáira és hatásaira.

Ha lehántjuk néhány közkeletű fogalomról a megtévesztő sematikus magyarázatot, a szlogenyszerűséget, közelebb jutunk tárgyunkhoz: a fogyasztás az életmód, az életvitel szempontjából.

Elemzésünk alapja (kiindulása és egyben végcélja is) az a cselekvő individuum, akit nem elveszett, eszköztelen, tájékozódni képtelen személynek tekintünk, hanem épp ellenkezőleg, úgy véljük, olyan kiaknázatlan és nagyszámú képességek, készségek birtokosa, aki – megfelelő felkészítéssel, gyakorlatatással – alakítója lehet saját és közössége életének rövid és hosszabb távon egyaránt. Megelőlegezve a pozitív kifejtést, ahol az autonóm személyiség szabad választása alapján élvezte legjobb tudása gyű-

mölcsét (azaz, kialakul az összhang, a siker és az alkotási folyamat öröme hatja át a cselekvőt), létrejön a flow állapota (Csíkszentmihályi 1998), az elégedettség érzete – e folyamat kezdetére érdemes kitekintenünk.

A fogyasztás tér és idő kapcsolatából először az időről szólnék. Amikor a paradigmaváltás megtörtént az időfelfogásban (free time, leisure), összekapcsolódik a szabadidő és a kreativitás. Van, aki szerint a leisure a nyitottak attitűdje (Pieper 1952), van, aki a fogyasztást – különösen a fiatalok felfokozott tevékenységét – szimbolikus kreativitásként értelmezi (Willis 1990), ill. az életminőség javulását látja benne (Godbey 1999), (a szerzőket hivatkozva Sági-Vitányi 2006:47).

Milyen 'jó gyakorlatok' kapcsolhatók ide? Az élménygazdagság, a szaktudás és az eladhatóság. Az említett 'jó gyakorlat'-ok mindegyike több fokozatú és dimenziójú, hiszen a folyamat társadalmi hatása megkerülhetetlen.

Az élményről a különböző tudományterületek képviselői eltérően vélekednek, döntően a befogadói magatartással társítják. Az egyes művészi irányzatok mintájára a mindennapokban akkor beszélünk élményről, ha annak különlegessége lenyűgöz bennünket, és további felfedezésekre ösztönöz. Kíváncsivá, érdeklődővé tesz bennünket az újdonság, az érdekesség megismerésére. Az élmény cselekvéssé alakul bennünk, gazdagítja kreativitásunkat, fantáziánkat, igyekszünk megformálni, kifejezést adni a tudatos és az ösztönös tapasztalásainknak. Az élmény egyszerre megismerés és értékelés, válasz a külvilág és belső motívumaink által keletkezett cselekvéseinkre, alkotásainkra. Ebből adódóan az élmények sokasága magatartásunk, önmeghatározásunk része az érzések és a tapasztalatok ötvözete, kritika és önkritika, ugyanakkor cselekvéseink motorja is.

Ha az életmód, életvezetés szempontjából értelmezzük az élmény fogalmát, benne felfedezzük szabadságunk érvényesülésének útját-módját, amely megkülönböztet bennünket másoktól, egyedivé teszi megoldási módjainkat, ítéleteinket, döntéseinket, egész cselekvésünk rendszerét. Bennünk az értékek viszonylagosak, formálhatóak, s épp az élmények hatására az örömök és bánatok, a sikerek és a kudarcok átmenetiek, pillanatnyiak.

Amikor alkalmazkodunk a külvilághoz, elfogadjuk, hogy az élet objektív törvények szerint alakul, belső logikája mindenütt azonos, ami az egészhez képest egy változat, önmagában egész, ezért a személyes életünknek saját filozófiája van, amely belesimul az egyetemes tendenciákba. Az ideálok átértékelődtek, a valóság elidegenedett az embertől, az emberi tudástól, s hiábavalónak bizonyul minden morális szándék az egyeztetésre, az ellentmondás feloldására. Az eszmék, az illúziók védelmére, s egyben a személyiség integritásának megőrzésére újabb és újabb eszközöket keres az ember, s ezt a 21. században a globalizáció, a digitalizáció, a szabadidő-ipar és társadalom kiépülése és működése eredményesen támogatja. Az anyagiasság, a hasznosság mellett újból előtérbe kerül az egyéni érdek, a boldogulás, a sikeresség fogalma, elérhetőségének vágya. Ebben a felfokozott önmegvalósítási, egzisztenciális „tülekedésben” jó eséllyel indulnak azok, akik a szabadidő-társadalom megvalósításának útját a foglalkozások és szerkezetük, az időfelhasználás átalakulásában, valamint a jó közérzet általános életvezetési elvének érvényesülésében látják.

A szűk keresztmetszetű, zárt életpályák, terek helyébe egy olyan dinamikusan szerveződő életvezetési modell épül be, amely biztosítja, hogy az egyén megtalálja azokat a foglalatosságokat, amelyek túlmutatnak a létfenntartása szükségességén és biztosítják a kezdeményezés, a vállalkozás örömét, segítik a megismerés határainak kiterjesztését, lehetőséget adnak arra, hogy belefeledkezzenek „az élet élésébe”. Döntően a sikeres szemléletváltáson múlik, akarunk-e másképpen, más minőségben cselekedni, gondolkodni, végső soron – élni.

Eddig azokról szóltunk, akik sikeresen alkalmazkod(hat)nak, akikre úgy tekintünk, mint a társadalom gazdagodását szolgáló autonóm, szakértői csoportokra, akik a fejlődés motorjai.

Miként gondolkodunk a leszakadó, a társadalmilag, gazdaságilag kirekesztettekről? Az alapintézmények (szociális, oktatási, egészségügyi) reformjának, hálózatának kiépítésén túl olyan infrastruktúra biztosítására van szükség, ahol értelmet nyer az élet minőségének fogalma.

A minőség absztrakció csupán, nekünk kell időről-időre új tartalommal megtölteni. Az egyéni és a társadalmi célok összehangolása olyan követelmény, ahol a szubjektív vágyak elérhető közelségbe kerülnek, ha a belső késztetések, elvárások a külső feltételrendszerekkel, intézményekkel, fogyasztási javakkal, infrastruktúrával találkozással szinergiára lépnek, ösztönzőleg hatnak.

A fogyasztói társadalom hatása a vásárlási szokásokra

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a cselekvő ember hétköznapi beszédében (az ún. 'kis narratívák'-ban), szokásaiban, generativitásában többnyire olyan eredményt ('alkotást') hoz létre, amelyben döntően cselekvési kompetenciáira támaszkodik (kezdeményező-készség, odafigyelés, önfegyelm, rugalmasság). Az így létrejött objektíváció folklorisztikus, amit a tömegkultúra és tömegipar tovább erősít, sematizál. Ennek felelnek meg azok a divat (minta)-követő 'kis' mozgalmak, mint pl. a világméretűvé terebélyesedett fogyókúra, fitness-őrület a jóléti országokban. Ha az egyén a generatív képességei mellé a kreatívakat is mozgósítja (empátia, önbizalom, elemző-készség, komplexitás), átléphet a mennyiségi fokozatból a minőségibe, létrejöhet az alkotás. Esetünkben az egészség, tudatos táplálkozás, sport és kikapcsolódás értelmet nyer: az élelmiszerek tudatos kiválasztása, mennyiségének fiziológiai szükséglet szerinti bevitele, az önfegyelm, a rendszeresség, a rugalmasság stb. megalapozzák más területek, így a szabadidőben végzett sportolás és az aktív pihenés igényét és lehetőségét.

Időháztartásunk kialakításában pozitív szerepe van a szabadon felhasználható időnek, amely jelentősen hozzájárul személyiségünk sokoldalú fejlődéséhez, teljesítményeink sikerességéhez. A leisure és a flow állapota akkor valósul meg, amikor tudatosan válogatunk a felkínált lehetőségekben, mindig összekapcsoljuk a fejlesztő és az örömszerző funkciót, és a kritikai gondolkodásunk segít a tevékenységek közötti arányok kialakításában. A paradigmaváltás akkor valósul meg az életmódban, amikor megváltozik a cselekvő ember tevékenységének iránya, tárgya, és az így létrehozott objektíváció sokkal inkább tükrözi alkotója szándékát, tudását, mint korábban.

A 21. században a szabadidő felosztásában valamennyi szakértő 4 csoportot különböztet meg. Ezek: pihenés-, fogyasztás-, élmény- vagy tanulás-orientált tevékenység-féleségek. Hasonlóképpen megjelenik az életmód állandó jelzőjeként a „rohano” kifejezés és elkülönül a különböző társadalmi csoportok szabadidő-felfogása: már a középosztálynak is fontos az érdekes és nívós szolgáltatásokkal jellemzett szabadidő. Ettől eltérő és döntően az individuális igényeire épül a yuppiek-k elképzelése az időfelhasználásról, míg a társadalom két pólusán lé-

vők számára ellentétes értelemben, de szinte korlátlan a felhasználható idő. Megkerülhetetlen néhány negatívum említése, amely befolyásolja a lakosság életmódját: a magán- és a nyilvános szférában az egyént érő számtalan feszültség, stressz, az egészségügyi hálózat és ellátó rendszer diszfunkcionális működése, a korszerűtlen táplálkozás, a kevés szabadidő passzív eltöltése, a hajszolt munkavégzés és túlmunka, az egészségtudatosság szemléletének hiánya, a szabadidősportok kis száma és gyenge hatékonysága – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Míg Európában a megnövekedett szabadidőben a lakosság zöme igyekszik az egészség fenntartását segítő különféle tevékenységeket beépíteni a mindennapjaiba, addig a hazai mérésekből megállapíthatjuk, hogy kevés időt töltünk aktív pihenéssel, jó levegőn. Nemzetközi tendenciákban világosan megfogalmazódik, hogy az egészséges életmód társadalmi szinten felértékelődik, mert a mozgás, a tudatos és egészséges táplálkozás, a szellemi és fizikai munka megfelelő aránya, és a kikapcsolódás beépül az egyén életritmusába, amely hozzájárul nemcsak jó közérzetéhez, hanem a betegségek megelőzéséhez az aktivitás megőrzéséhez és a szellemi képességek frissen tartásához. Magyarországon a tényleges változás akkor fog megtörténni, ha pl. a betegségmegelőzés nem lesz luxus a társadalom többsége számára, és a szellemi és fizikai aktivitás, valamint ennek harmonikus aránya nem csupán a szabadidő aktív eltöltésére legfogékonyabb szellemi szabadfoglalkozásúak, középosztálybeliek, illetve a fiatalok ideálja lesz, hanem mindenkié. Új értelmet nyer a vásárlás is: nem kényszer, hanem örömteli, de szabályozott szükséglet-kielégítésé válik.

A hazai bevásárlóközpontok és plázák közönsége, vásárlási szokásai

Tegyük rövid kitérőt a fogyasztás és a rekreáció területére, ahol a magyar társadalom tagjai – a mérések alapján – már elkezdtek az alkalmazkodást egy új, globalizálódó világ kínálatához. Ezek a területek: a „plázázás”, a fitness és a wellness.

Az új kereskedelmi formátum bevezetése jelentős újraszerveződési hatással volt mind a fogyasztói viselkedésminta átformálására, mind a növekvő helyi befektetésre, a helyi iparfejlődésre. A kis üzlettulajdonosok és/vagy a magyar kiskereskedelmi láncok átdolgozták üzleti stratégiájukat azzal, hogy bezártak és felújítottak utcarészeket, esetleg a bevásárlóközpontokban új boltokat nyitottak magasabb fogalom és jövedelem reményében.

A magyar lakosság habozás nélkül elfogadta, és előnyben részesítette a bevásárlóközpontokat, amelyek a szolgáltatások, a termékek és a szórakoztatás széles skáláját ajánlják, és a szükséges parkolási lehetőséget is biztosítják.

Kik a látogatói az új bevásárlóközpontoknak, plázáknak? Nyitáskor felfokozott az érdeklődése a lakosságnak, időt, pénzt áldoznak arra, hogy az új létesítményt megnézzék, összehasonlítsák a boltok számát, a választékot, az árakat. Élnek a bevezető árak, leértékelések adta lehetőségekkel, s mivel ezek az üzlet-komplexumok a szórakoztatás és a rekreáció, az étkezés különböző megoldásait kínálják, nagy a csábítás. Ha már a pláza a maga megszokott rendjében üzemel, közönsége döntően a fiatalokból, és elsősorban a tizenéves lányokból, fiúkból áll, akik elsősorban nem a fogyasztás, hanem a milió kedvéért múlatják itt az idejüket.

A középkorúak többnyire konkrét vásárlási céllal mennek, az idősebbek és a fiatalabbak inkább nézelődnek, beszélgetnek, találkahelynek, egyéb szórakozási alkalomnak tekintik a plázákat. Mindez azonban városi/nagyvárosi jelenség, a vidékiek, a kistelepülésen élők ettől elzártan élnek, alkalmi, vagy másodlagos (TV, reklámok) információik vannak a csillogó-villogó üzletekről.

Vásárlási motivációk, viselkedésminták, környezeti hatások pro és kontra

A piackutató és marketing cégek internetes portáljait és a napi sajtót figyelve a vásárlási szokásokról vagy gazdasági szempontból, vagy a divat oldaláról írnak, esetleg érdekvédelmi (fogyasztók, kisboltok, környezetbarát, egészségtudatos vásárlási szokások népszerűsítése) okokból, de csak érintőlegesen a lényegi vásárlói célokról, motivációról. Mára a közismerten érzékeny magyar vásárlók egy (döntően a magasabbban iskolázott, nagyvárosban élő és mozgékony) része tájékozódik az árukról, azok kedvezőbb beszerzési feltételeiről, mivel a fő cél a megtakarítás. Bár a web-áruházak vásárlóközönsége még mindig alacsonyabb, mint a jóléti országokban, a Szonda, a Kirakat.hu, a ProfitLine.hu, a HVG mérései alapján ez az összes vásárlók 41%-át teszik ki. A 2008-as karácsonyi vásárlásokról készített közvélemény-kutatások és a KutatoCentrum.hu értékelése alapján az előző évekhez képest a lakosság kevesebb áruhitelt vett fel és mégis többen vásároltak, de kevesebb árut, amelyek zöme olcsóbb és/vagy akciós termék volt. A boltok is előre megtervezték az előrehozott árleszállításokat, még akkor is, ha sokszor a vásárlók

kétkedve fogadták az árcsökkenést. Többen bizalmatlanok az ilyen típusú vevőcsalogatással szemben, mert a mérések azt bizonyítják, hogy inkább ragaszkodnak a stabil és ismert boltok relatíve megszokott árfekvéseihez. Az előítéletek erősen befolyásolják a vásárlók döntéseit, gyanakodva figyelik a leértékeléseket, mert vagy az ár tűnik túl alacsonynak, vagy gyenge minőséget sejtjenek az akció mögött, vagy mindkettőt.

A vásárlási szokásokban eltérés van a társadalmi nemek viselkedésében, amelyet tovább differenciál iskolai végzettségük, gazdasági státuszuk, életkoruk, lakóhelyük. Az életstílus-kutatások, valamint a fogyasztásszociológia döntően Utasi Ágnes vizsgálatából indul ki, aki empirikus mérései alapján 9

kérdéssel, a divattal stb. Míg az üzleti célú piackutatások módszertanilag rendkívül kiforrottak, addig a fogyasztói magatartásra vonatkozó megközelítések nagyon sokszínűek és szerteágazóak. Ennek hátterében az attitűd-, szokás-, értékutatások különböző módszertana, értelmezési kerete áll. Olyan szerzők, mint Hetesi Erzsébet, Andics Jenő, Veres Zoltán, Bukodi Erzsébet, Sik Endre és mások azt állítják, hogy az életstílus-kutatások eredményeit, a kialakított modelleket (AIO, VALS, Global Scan, Bates, GfK, Gallup, TÁRKI, TGI Életstílus-modell stb.) gyakorlatilag a márka- és a médiatulajdonosok hatékonyan alkalmazzák a fejlesztésben. Emellett a gyakorlatban hasznosítják az újabb és újabb célcsoportok megnyerésére, attitűdjeinek,

1. tábla: Utasi: Életstílus-csoportok

Mérési indexek	Életstílus-csoportok
1. Háztartási és fogyasztási szokások	1. Elit
2. Lakberendezés	2. Intellektuális-orientáló
3. Lakáskultúra	3. Család-orientált
4. Tárgyi környezet	4. Hierarchiában magasabb helyzetű rétegek mintáját követő
5. Második gazdaságbeli tevékenységek	5. Tárgyorientált (tartós fogyasztási cikkek
6. Intellektuális tevékenységek	6. Emberi kapcsolatokban gazdag
7. Rekreáció	7. Emberi kapcsolatokban szegény
8. Szokások	8. Hátrányos helyzetüket kompenzálók
9. Emberi kapcsolatok intenzitása	9. Robotoló
	10. Elesett, szegény

Forrás: Utasi, Á. 1984 Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Rétegződésmodell-vizsgálat. Bp. Kossuth.

indexszel méri és társadalmi csoportokba foglalja a fogyasztás rendszerét.

Mindmáig a fogyasztásszociológia a mindennapi életkeretekben és az egyén társadalmi-gazdasági státuszának függvényében értelmezi a különböző funkciókat, ezáltal egyszerre státuszcsoporthoz, életminőségről és attitűdökről is beszámolnak a tudományos felvételek. A nemzetközi fogyasztásszociológiai irodalom hatására nálunk is elindul a 90-es években azoknak a felvételeknek a sora, amelyek az élelmiszerfogyasztásra és ezen belül a fogyasztói ízlésre, a termékválasztás döntési folyamataira, a tartós fogyasztási cikkek, illetve a felesleges tárgyak vásárlására vonatkoznak, valamint az info-kommunikációs technológia következményeit, életmódformáló szerepét kutatják. Az érdeklődés itt kapcsolódik össze az élmény- és boldogságkutatásokkal, a reklám és a média hatásával, az identitás-

gondolkodásmódjának feltárására és orientálására. Könnyen belátható, hogy a 80-as évek életmód, életstílus-modelljei mára a társadalmi és a gazdasági változások következtében jelentősen módosultak, és lényegesen eltérnek a jóléti és különösen az amerikai társadalomszerkezettől. A vizsgálatok a nyugati és az amerikai országokban a középrétegekre támaszkodnak, ezzel szemben a hazai fogyasztói tagozódás azt mutatja, hogy a gyenge középosztály mellett jelentős a leszakadók, az elszegényedettek tábora, az elitek viszont tovább differenciálódtak, és státuszcsoporthozon belül is nagy különbségek keletkeztek.

2. tábla: A CHIP Magazin olvasótáborának összetétele életstílus szerint

Életstílus-csoport	Részarány a CHIP-olvasók között	Index érték (átlag a teljes lakosságban = 100)
Integráltak	16 %	155
Intellektuális (Postmateriális)	15 %	148
Modern polgári	18 %	196
Tradicionális (konzervatív) polgári	2 %	36
Polgári közép (modern polgári és státuszorientált)	10 %	65
Kísérletezők (Adaptív)	14 %	176
NDK nosztalgikusok	2 %	43
Hagyománykövetők (Tradicionális munkás)	1 %	5
Anyagias fogyasztó	7 %	64
Hedonisztikus	15 %	137

Forrás: Hetesi E. – Andics J. – Veres Z. (2007): Az életstílus kutatási eredmények fogyasztásszociológiai interpretációs dilemmái. *Szociológiai Szemle*, 3-4:115-124.

A jövedelmi viszonyok eltérése miatt a hazai fogyasztók tábora lényegesen kevesebb, és kisebb súlylyal bír, szemben más országokéval, és ez az aránytalanság nemcsak a fogyasztás jövedelemkorlátos jellegében mutatkozik meg, hanem a szabadidő eltöltésében és a kulturális magatartásban is. Ezzel magyarázható, hogy a korábbi kutatási kérdések helyébe azok az új feltételezések léptek, amelyek az értékek és az attitűdök, az élettapasztalatok és a szocializációs, illetve kulturális tényezők mentén rajzolják meg a fogyasztói térképeket. Így nyer magyarázatot, hogy az életstílus alkalmazása helyett a piackutatásban az életvitel mögött rejlő értékek, és attitűdök vizsgálata kerül előtérbe a jövedelemmel összefüggésben. A másik megközelítés a márkák és az életstílus-csoportok viszonyára fókuszál, ahol a hierarchia két végpontján lévő csoportok (elitek és szegények) magatartásából vonhatók le következtetések, illetve rajzolhatók föl fogyasztói tipológiai (ld. 2. tábla).

Új vonása a hazai fogyasztásszociológiának, hogy nemcsak a klasszikus területeken (élelmiszer, háztartás, közlekedés) vizsgálódik, hanem reflektál a fenntartható fogyasztás kihívásaira és lehetőségeire is. A magyar lakosságra sommásan összegezve elmondható, hogy miközben az átlag alatt fogyaszt az európai adatokhoz képest, tudatosság szempontjából messze elmarad a korszerű életelvektől. Egyéb vizsgálatokból tudjuk, hogy a lakosság egészség- és környezettudatossága fejletlen, az EU normákhoz képest alacsony szintű, annak ellenére, hogy a kétezres években már némi nyitottság mutatkozik a

tudatosabb fogyasztás iránt. A fenntartható fejlődés és a tudatos vásárlás nem pusztán anyagi kérdés, de a közfelfogásban, a családi és az iskolai szocializációban még mindig nem kap jelentőségének megfelelő hangsúlyt és teret.

Nézzünk néhány példát a vizsgálatokból

Élelmiszerfogyasztás

Az adatokat nézve, évek óta azt mutatják, hogy négyszer-öttször magasabb az élelmiszervásárlás, -fogyasztás és ráfordítás, mint a jóléti országokban. Ezen belül a differenciálódás a hazai vásárlók esetében két szempontból mutat jelentős eltérést. Az egyik a település típusa, a másik a szokások rendszere. A település típusához kapcsolódva adódik az a nyilvánvaló eltérés, amely a kisboltok és a bevásárlóközpontok, plázák, szupermarketek között rejlik az üzletek sokféleségében, árukínálatában, a nyitva tartás rugalmasságában stb. Bármennyire jövedelemkorlátos is a magyarok fogyasztása, nyilvánvaló, hogy a nagyobb boltok növelik a vásárlási hajlandóságot. Az élelmiszerek felhalmozása ennek ellenére nem a kistelepüléseken jellemző, mert ott gyakrabban járnak a kisboltokba, döntően a napi szükségleteik kielégítésére, és azzal a hagyományos attitűddel, hogy mindennap friss ennivaló kerüljön az asztalra. A nagyvárosi, magasabb iskolai végzettségű, mobilabb és tudatosabb vásárlók közül sokak már a ritkább, de nagyobb mennyiségű, felhalmo-

zó jellegű beszerzést részesítik előnyben, ügyelve a minőségre, az eltarthatóságra, a mennyiségek korlátozására stb. A lakosság többsége az úgynevezett vegyesbolt-rendszert kedveli, a szakboltokba – még élelmiszer esetében is – lényegesen kevesebben járnak, mint az várható volna. Az utóbbi években bizonyos élelmiszerfajtáknál (tej és tejtermék, kenyér és péksütemény) egyre látogatottabbak a kisboltok, azonban az érzékeny magyarok pontosan reagálnak a termékek árkülönbségére, és a fogyasztás más területein inkább lemondanak bizonyos cikkekről, hogy a hagyományosan elfogadott „jó kenyér” árát kigazdálkodják. Számos vizsgálat foglalkozik még a friss áru és a fagyasztott, félkész termékek kedveltségével, ár-érték arányával, területi megoszlásával, a választás motívumaival, de ezek felsorolása messzire vezetne most.

Tartós fogyasztási cikkek

Az életstílus-modellekből következően a hazai népesség kétharmada tartja fontosnak háztartása, lakása infrastruktúrájának gondos kialakítását, azonban hiába a tárgyorientáltság, az igény a környezet folyamatos modernizálására, a gazdasági lehetőségek aránytalanul gyengébbek, mint a jóléti országokban. A márkahűség inkább a nagyvárosi és iskolázottabb csoportokra jellemző, ami összefügg a szélesebb választékkal és a speciális bolthálózatokkal, míg a kisebb településeken az alacsonyabb iskolázottságú, kevésbé mobil csoportok számára egyre szűkül a vásárlás lehetősége, mind anyagiak mind a termékinálat szempontjából. Megjegyzendő, hogy a magyar lakosság tartós fogyasztási cikkekről alkotott felfogása eltér a globalizáció és a fogyasztói társadalom alapértékeitől, míg az előbbi esetben az egyén a tartósságot szó szerint értelmezi, és beruházását minimum 5-10 évre tervezi, addig a dinamikus fejlődésben levő ártermelés, a reklám, a média folyamatosan azt üzeni, hogy cseréld újra, korszerűbbre az eszközeidet. Nyilvánvaló példája ennek a hazai mobiltulajdonosok Európa-szerte kiugró száma.

Divatcikkek és szolgáltatások

Kényes pontja ez a magyar fogyasztók szokásait elemezve. A márkahűség és ennek ára sokszor felülírja a tudatos vásárlói magatartást, mert a divat, az árubőség, a reklámok éppen az öltözködésben, vagy a szépség- és egészségipar oldaláról jelentős nyomást gyakorolnak az egyénre, olyan idOLOkat

állítva eléjük, amelyek követése egyfelől társadalmi trendként, másfelől belső kényszerként jelenik meg. Ennek a nyomásnak rendelik alá döntéseiket a vásárlók, mert egy-egy új ruhadarab, frizura, egy fitness-bérlet azt a képzetet idézi, hogy az egyén a társadalmi hierarchiában a magasabb helyzetűekhez közeledhet egy-egy külsődleges tárgy révén vagy divatos tevékenység gyakorlásával. Sajnálatos módon viszont a mindennapok időhátartását és energiafelhasználását segítő szolgáltatások színvonala gyakran elmarad nemcsak a kívánatos nemzetközi mértéktől, hanem a korábbi hazai szolgáltatási nívótól, árai pedig alapvetően magasak, és ezen belül is a divatjelenségekhez kapcsolódóan aránytalanul drágák.

Egészség- és környezettudatosság

Összefüggésben áll a jelentős élelmiszer és élvezeti cikkek vásárlása azzal a gyenge egészség- és környezettudatossággal, amely a lakosságot jellemzi. Ennek vannak szocializációs és kulturális okai is, amelyek mélyen beleivódtak a fogyasztói kultúránkba. A mortalitási adatok, a szív- és keringési betegségekről szóló statisztikák azonban figyelmeztetnek arra, hogy a deklaráció szintjén oly gyakran hangoztatott, de kevésbé tudatosult prevenció nemcsak a gazdagok lehetősége, hanem az egész társadalom szükségére. Nem az elretentés, hanem az elsődleges és másodlagos szocializáció segítheti a társadalom tagjait abban, hogy választásaikban megváltozzanak a fogyasztási sorrendek: az élelmiszerek rovására előtérbe kellene kerüljön a rekreáció számos lehetősége, a napi testedzéstől, a jobb időbeosztástól kezdve a szabadság eltöltéséig, amely lehetőséget teremt az egészség megőrzésére, és tágabb értelemben az emberi kapcsolatok gazdagítására. A robotoló, a szokásokat mereven alkalmazó egyének és csoportjaik újratermelik azokat az életvezetési szabályokat, amelyek gátolják a harmonikus fejlődést. Az egészség- és a környezettudatosságra nevelés adja meg a fenntartható fejlődés alapjait, ebben rejlik a fogyasztás hagyományos funkcióinak meghaladása. Meggyőződésem, hogy mindez döntően tudati, nem pedig gazdasági kérdés.

A hazai vizsgálatok (GfK Hungária Piackutató Intézet, Shopping Monitor stb.) attitűdmérései bizonyítják, hogy a reklámügynökségek alkalmazzák azok tanulságait: az akciókat elsősorban a nőknek és az idősebbeknek szánják, akik akár nagyobb távolságot is megtesznek egy-egy árucikk előnyösebb beszerzéséért, míg a férfiak sokkal inkább az idővel gazdálkodnak, és ezért gyakrabban vásárolnak a

környező üzletekben, akár drágábban is. Az akciók egyúttal újra és újra az „impulzus-vásárlást” erősítik, ezért számos háztartásban halmozódnak a felesleges tárgyak. A tervezett és ritkább vásárlások alkalmával kisebb az esély a kevésbé fontos, gyengébb minőségű, vagy túlzott mennyiségű áruk megvételére. A háztartás-vizsgálatok, időmérleg-felvételek szintén jelzik, hogy azok az egyének, családok, akik akár saját, akár a kisebb közösség számára rendszeresen, de előre tervezetten vásárolnak, hatékonyabban töltik munka- és szabadidejüket is, és strukturáltabban végzik feladataikat, akár a munka világában, akár a háztartásban. Visszautalva az élmény és a kényeszer dichotómiájára a tudatos vásárló esetében, a tervezett beszerzésre fordított anyagi és időkészlet harmóniát teremthet, elégedettséget, jó közérzetet biztosít. A rosszul és értelmetlenül megvásárolt cikkek szorongást keltenek, újabb kiadást generálnak, idővesztéssel járnak, negatívan befolyásolják a fogyasztási szokásokat. Ez visszavezet ahhoz a paradigmaváltáshoz, amely lejátszódott az árukészítő és a fogyasztó között, mivel már nem az áru maga, vagy egy szolgáltatás, hanem mindezek jelentése vált fontossá, amely a társadalmi sikerességet és az egyéni boldogulást is megtestesíti. A fogyasztás státusképző ereje, hatása tagadhatatlan, ezért nagy a felelőssége a gyártóknak, a reklámaparnak és a médiának, amely verbális és non-verbális eszközeivel azonnali döntésre és a presztízsfogyasztásra ösztönöz, szemben az átgondolt, a tényleges szükségletet kielégítő vásárlással.

Felhasznált irodalom

- Gulyás, E. – Farsang, A. – Ujhelyi, K. 2007
A fenntartható fogyasztás kihívásai és lehetőségei Magyarországon: közlekedés, élelmiszerfogyasztás, háztartás.
 Konferencia-előadás.
- Hetesi, E. – Andics, J. – Veres, Z. 2007
Az életstílus kutatási eredmények fogyasztásszociológiai interpretációs dilemmái.
 Szociológiai Szemle, 3-4:115-134.
- Hofmeister-Tóth, Á. – Töröcsik, M. 1997
A VALS életstílus vizsgálat alkalmazása.
 Marketing & Menedzsment, 31(2): 33-37.
- Sági M. – Vitányi I. 2006
Kreavitás és zene.
 Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Utasi, Á. 1984
Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Rétegződésmodell-vizsgálat.
 Bp. Kossuth.
www.napiakciok.hu

Hunyadi Márton

GAZDASÁGI MIGRÁNSOK A STÁTUSREPREZENTÁCIÓ TÜKRÉBEN

Marcaliból Nagyatádra menet a távolsági buszon ketten beszélgettek, a buszsofőr, aki az ötvenes éveinek második felében járt, és a környékbeli fiatal, huszonöt év körüli rendőr. Az egyórás utazás alatt a beszélgetésükben előkerült a külföldi munkavállalás témája. Azt mondta a sofőr barátjának, hogy „*Én, fiam, a helyedben... útlevelem a zsebbe és mennék... csak azt bánom, hogy a hetvenes években nem lehetett*”. Ebből a párbeszédéből is kitűnik, hogy a külföldi munkavállaláshoz a jobb élet reménye társulhat. Annak a képe, hogy valahol máshol, ha ott lehetne, jobban keresne, mást tehetne. Miközben lehet, hogy ha annak idején a „hetvenes években” külföldre ment volna ez a buszvezető valahova Nyugat-Európába, csak valami nehezebb kenyérkereseti lehetőséghez jutott volna, hiszen a migránsok általában az új országban, azaz a befogadó országban alacsonyabb presztízsű munkákat végeznek, mint otthon, a kibocsátó közösségükben. Arra is gondolkunk kell, hogy nem anyanyelvi közösségben élni – főleg, ha nem nagy a nyelvi kompetencia – olyan negatív pszichológiai hatásokkal járhat, amelyek számomra megkérdőjelezik a jobb élet lehetőségét.

Azonban a külföldi munkavállalás, a migráció napjainkban egyre gyakrabban előkerülő téma. A jelenkori magyar migráció az 1989/90-es rendszerváltás után vette fel mai jellegzetességeit. A 2004-es Európai Unió csatlakozás óta pedig még inkább megnövekedett a jelentősége. Miért van, hogy egyre többen tervezik és lépnek a migráció országújtárra? Milyen külső és belső indíttatásból teszik ezt? Manapság emberek ezrei ragadnak vándorbotot és dolgoznak más, főleg nyugat-európai országokban a jobb kereset reményében. Ezen mozgások tudományos vizsgálataiban azonban leginkább e jelenség gazdasági vetületeire fókuszálnak. Ebben a tanulmányban a migrációnak arra az aspektusára szeretnék rávilágítani, amely a státusrepresentációhoz és a társadalmi mobilitáshoz kapcsolódik.

A kutatás

Kutatásom színhelye a Somogy megyei Nagyatád és az azt körülvevő Rinya-menti kistérség volt. A kutatás a Pécsi Tudományegyetem Néprajz –

Kulturális Antropológia Tanszék szervezésében¹ és a nagyatádi Városi Múzeummal szakmai együttműködésben zajlott² 2008 nyara és 2009 januárja között. Adataimat résztvevő megfigyeléssel és interjúkkal szereztem. A tizenkét interjú, amit készítettem, három csoportra osztható fel. Az egyik csoportba azok a migránsok tartoznak, akikkel személyesen készítettem interjút, a másik esetben a közeli családtagokkal állt módomban beszélgetést folytatni, mivel folyamatos migránsokról van szó, nem mind-egyikük tartózkodott Magyarországon abban az időben, mikor én e kutatást végeztem. Ilyen esetekben a család valamelyik tagjával, általában az édesapával, édesanyával vagy a házastársal készítettem interjút. Valamint a harmadik csoportba sorolhatók azok az esetek, mikor egy családtaggal is és magával a migránssal is tudtam interjút készíteni.

Mielőtt bemutatnám eredményeimet, néhány gondolat erejéig szeretnék kitérni arra, milyen nehézségei vannak a presztízsjavak vizsgálatának a mai posztmodern társadalomban. Ennek megértése azért fontos, mert a presztízsjavak reprezentációja révén láthatunk bele abba a státusharcba, mely többek között a társadalmi mobilitás velejárója.

Egy tradicionális vagy egy törzsi társadalomban a presztízsjavak köre – lévén ezek a társadalmak sokkal kevésbé változékonyak – könnyebben meghatározható, mint a posztmodern, kapitalista, fogyasztói társadalmakban. Erről például Evans-Pritchard nuerekről szóló tanulmánya is tanúskodik, akiknél a szarvasmarhák töltik be ezt a funkciót.³ Vagy a Berta Péter által vizsgált gábor cigányok, akiknél az előzőleg már gáborok által birtokolt ezüstpoharak jelentenek presztízsjószágot.⁴ A posztmodern kapitalista társadalomban a presztízsjavak köre folyamatos változásban van. A korszellem folyamatosan változtatja a presztízstárgyak körét (nézzük csak a '70-es évek farmernadrágjait a szocialista táborban). Azonban ezek leginkább a divatnak van kiszolgál-

¹ Finanziális alapot a Marie Curie Host Fellowships for Transfer of Knowledge pályázat jóvoltából kaptunk.

² Ez úton is szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kuti Klárának, Vidacs Beának és Hauptman Gyöngyinek, a nagyatádi Városi Múzeum muzeológusának a segítségért

³ Evans-Pritchardot idézi Douglas-Isherwood 1998:152.

⁴ Berta 2005.

tatva, mely folyamatosan meg-megújuló tárgyakkal, eszmékkel, vágyakkal árasztja el a fogyasztói társadalmat.⁵ A presztízsjavak ezen dinamikus változása mellett megfigyelhető egy vertikális változási irány is, ahogyan a felsőbb társadalmi rétegekből egy-egy tárgy, tárgycsoport (vagy annak utánzata), illetve bizonyos viselkedési attitűdök a társadalmi ranglétrán lefelé araszolva eljutnak az alsóbb rétegekig.⁶

A mai, 21. századi társadalomra, melyben a kutatásom zajlik, igaznak találok Vörös Miklós azon megállapítását, hogy „immár nem a termelési viszonyok által létrehozott osztályellentétek határozzák meg az egyén társadalmi státusát, hanem sokkal inkább a fogyasztási szokásokban megnyilvánuló szimbolikus tőke.”⁷ Éppen ezáltal, hogy a munka által létrehozott státus megszűnt, az emberek identitásának alapja – mint azt Zygmunt Bauman munkáiból láthatjuk⁸ – a fogyasztásra helyeződött át. Mindez nem oly új keletű, mint azt első pillanatban gondolnánk, hisz már 1978-ban erről írt Mary Douglas és Baron Isherwood. Ők azonban nem látták oly borúsnak a helyzetet, sőt ők ebben a szekularizált világban a „társadalmi élet legfőbb gondjának” megoldását látták a fogyasztásban, mikor azt mondták, hogy „a szertartások a nyilvános definíciókat rögzítő konvenciók. [...] Innen nézve a javak szertartások segédeszközei; a fogyasztás pedig rituális folyamat, amelynek elsődleges funkciója, hogy értelmet kölcsönözzön az események zavaros áradatában.”⁹ Ezt a gondolatot tovább víve és a saját kutatásomba beillesztve, a rögzítendő nyilvános definíció (jelentés) az adott társadalmi státushoz való tartozás. Ami lehet valós vagy csak vágyott. Amennyiben valós, úgy a rögzítés célja a státus megőrzése. Viszont ha csak vágyott, úgy a rögzítés egyfajta legitimáló eljárás. Így vagy úgy, de az megállapítható Douglas és Isherwood téziséből, hogy a presztízsjavak ezen szertartások segédeszközei, és ezek „fogyasztása”, tehát a státusrepresentáció pedig maga a rituális folyamat.

„Nyugdíjas város” – Nagyatád migrációs potenciálja

Nagyatádi tartózkodásaim során sokszor talákoztam a „nyugdíjas város” metaforával, mellyel a

⁵ Erről lásd bővebben Harvey 2006. és Bauman 2005.

⁶ Erről lásd bővebben Simmel 1973. és Elias 1987.

⁷ Vörös 1996:77. p.

⁸ Vö. Bauman 2005., 2008.

⁹ Douglas-Isherwood 1998:156.

helyiek a várost illették. Kezdeti értetlenségem után kezdett körvonalazódni, hogy bár sokan használják ezt a kifejezést, nem mindenkinek ugyanazt jelenti. Kétfajta interpretációval találkoztam a beszélgetések során. Az egyik értelmezésben azért nyugdíjas város, mert a fiatalok folyamatosan költöznek el a munkalehetőségek csekély száma miatt. Ez ugyan nem tartozik a kutatásom szigorúan vett témájába, mivel leginkább nem külföldi migrációról van szó, hanem vagy a környező jobb gazdasági feltételekkel rendelkező régiókba költöznek, mint például a Balatonpartra és környékére, vagy pedig a fővárosba. Mindez ugyan a belső migráció fogalomkörébe tartozik, de nem elhanyagolható szempont, hogy – mint arra Saskia Sassen is rámutat – a belső migráció gyakorta lehet a külföldi munkavállalás előzménye.¹⁰ Ez két interjúalanyomnál is megfigyelhető. Az egyikük, Ildikó¹¹ (36 éves) először Budapestre költözött, ahol vett magának egy lakást. Majd két év múlva Németországban vállalt munkát, ahol megismerkedett egy házaspárral, akik révén Spanyolországba tudott menni dolgozni. Ez idő alatt a budapesti lakását albérlőknek adta ki. 2008 nyarán döntött a migráció befejezése mellett, azóta ismét Nagyatádon él. A budapesti lakás viszont még mindig ki van adva. A másik személy, Tamás (35 éves) a gazdaságilag jobb helyzetű Nagykanizsán vásárolt egy lakást. Miután az ottani munkaviszonya megszűnt, egy barátja meghívására Londonba ment dolgozni, ahol két évet töltött. Ezután visszaköltözött Nagykanizsára, barátnőjéhez, ám mindkét időszak alatt ki volt adva a lakása. Tamás másfél év magyarországi tartózkodás után, most 2009-ben ismét Angliában dolgozik. Érdekeség mindkettőjüknél, hogy az új lakhelyükön saját lakással rendelkeztek, melyet a külföldi munkavállalás megkezdésével nem adtak el. Megtartották mintegy bástyát a visszavonulásra, mely sokat számít a migrációs döntés meghozatalában, hiszen pszichológiailag biztonságérzetet teremt az ismeretlenben. A lakás bérbeadásának még egy fontos aspektusa, hogy anyagi biztonságot is nyújt. Az pedig, hogy a migráció befejeztével (szüneteltetése alatt) is fenntartották a bérleti szerződést, azzal is magyarázható, hogy ezzel plusz jövedelemforráshoz jutottak.

¹⁰ Sassen 1995. Továbbá részben Saskia Sassenre hivatkozva, részben Immanuel Wallerstein, Manuel Castells, Alejandro Porters és John Walton munkáit alapul véve: Massey (et al.) 2001:21-25.

¹¹ A tanulmányban szereplő nevek – az adatközlők anonimitását biztosítandó – álnevek. Csak az illető személy nemére utalnak.

Azt a sasseni gondolatot tovább víve, hogy a belső migráció a külföldi munkavállalás előzménye, láthatóvá válik a migrációnak azon kulturális értelmezése a „nyugdíjas város” metaforában, melyet a Massey-féle kumulált okság elmélete a „migráció kultúrájának” nevez. E szerint a migrációban minél többen vesznek részt, annál inkább pozitívabb lesz a megítélése. A más országokban szerzett tapasztalatok megváltoztatják a migránsok ízlését, motivációját és társadalmi mobilitásról alkotott addigi elképzeléseiket. Ezáltal a fiatalok „bizonyos csoportjaiban a migráció «felemelkedési szertartásá» válik, és akik nem próbálják státusukat a [...] migráción keresztül javítani, azokat lustának, vállalkozó szellem nélkülinek, nem kívánatos elemnek tekintik.”¹² Ez a szemlélet tapasztalható annak a hatvan év körüli férfinak az elmondásában is, aki egy bolti beszélgetés alkalmával elmesélte, hogy most költözik Budapestre, mert ott jobb állást kapott. Az is kiderült a beszélgetésből, hogy testvérei és édesanyja, akik szintén Nagyatádról származnak, már a fővárosban élnek. Valamint azt mondta: „*ha húsz évvel fiatalabb lennék, mennék ki külföldre.*” Szintén ennek a fajta szemléletnek a megnyilvánulását látom még a tanulmány elején bemutatott, a buszvezető és a környékbeli rendőr között lezajlott beszélgetésben is.

A „nyugdíjas város” másik lehetséges magyarázatát két interjúalanyom, egy a nagyatádi kórházban dolgozó házaspár adta meg. Ők terepmunkám kezdetén készülnek külföldön munkát vállalni, mert ahogy fogalmaztak: „*nincs jövőkép az egészségügyben [Magyarországon].*” (Történetüket részletesebben lásd alább.) Ők úgy interpretálták ezt a jelzöt, hogy „*[Férj:] Ez [Nagyatád], egy úgymond nyugdíjas város, tehát itt nem történik soha semmi. Itt jó 14 évesen lenni meg 60 fölött, itt munkás embernek nagyon rossz lenni. De szeretnék visszajönni, nyugdíjas éveinket szeretnék itt tölteni. [...] [Feleség:] egészséges nyugdíjasnak lenni, mert kórház, az nem lesz.*” Tehát náluk inkább azon van a hangsúly, hogy ez a város akkor lesz számukra megfelelő, ha majd nyugdíjasok lesznek. De nem elhanyagolható szempont az interpretációjukban, hogy ők is elhagyni készülnek éppen Nagyatádot. Tehát náluk is van egyfajta, a „migráció kultúrájára” vonatkozó összefüggése ennek a metaforának, csak ők ezzel inkább legitimálni kívánják migrációs döntésüket.

Mindezek alapján azt mondhatjuk Nagyatádról, hogy a helyiek közül sokan gondolnak úgy a városukra, mint egy potenciálisan migránsokat kibocsátó

közösségre. De ennek ellenére, ne gondoljuk, hogy ez az egyetlen életstratégia-alternatíva. Többen vannak, akik megtalálták számításaikat a város nyújtotta keretek között. Pusztán csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a kibocsátó közösségben relatíve – az össznépeséghez képest – jelentős azok száma, akik a gazdasági migrációban részt vesznek, vagy legalábbis foglalkoznak a gondolattal.

Három történeten keresztül szeretném felrajzolni a migrációnak és az ezzel járó reprezentációs stratégiáknak, szimbolikus és társadalmi tökeszerzésnek azt az ívét, mely kezdődik azzal, hogy az egyén (vagy háztartás) a külföldi munkavállalás mellett dönt, kimegy, és aktívan folytatja a folyamatos migrációt, majd végül befejezi és visszailleszkedik a kibocsátó társadalomba. Ezen szakaszokban természetesen ott van az a lehetőség, hogy bármikor visszafordulhat az illető személy, ha valami negatív hatás éri. Akár úgy, hogy nem kezd bele a migrációba, mint az az első történetben megfigyelhető. Akár, hogy az előre tervezettnél hamarabb visszatér kibocsátó közösségébe, vagy hogy a már egyszer befejezett migráció után ismét külföldön vállal munkát, mint erre a kumulált okság elmélete is rámutat.¹³

Azért tartom fontosnak, hogy minden periódust egy aktívan abban lévő személlyel mutassak be, mert ha egy már befejezett történetet közölnék, abban a kognitív disszonancia természetesen redukciója miatt módosulhatna a visszaemlékezés folyamata, mivel a későbbi tapasztalatok befolyásolják a megélt történések elbeszélését, az életpálya migrációs szakaszát.¹⁴

Előkészületek

Először a fentebb idézett házaspár történetét szeretném bemutatni, akik kutatásom kezdetén készültek külföldön munkát vállalni. Az ő történetük azért érdekes, mert betekintést kínál abba a folyamatba, hogy milyen előkészületek előzhetik meg a migrációt.

Krisztina és András 30-as éveikben járó házaspár. Mind a ketten az egészségügyben dolgoznak. Németországban vagy Ausztriában szeretnék munkát vállalni. Krisztina főállásban Nagyatádon, másodállásban egy környékbeli nagyvárosban dolgozik. A problémát az jelenti, hogy az egyik munkahelyén olyan új feltételekkel lenne kénytelen dolgozni, amivel a másik állást – melynek jövedelmét

¹³ Massey (et al.) 2001. 29.

¹⁴ Vö. Niedermüller 1988.

¹² Vö. Massey (et al.) 2001. 29. p.

nem tudják nélkülözni – elvesztené. Emiatt esett a választásuk a külföldi munkavállalásra, ahogy ők fogalmaztak „*nincs jövőkép az egészségügyben [Magyarországon].*” Az interjúban kérdés nélkül kifejtik, hogy Németországban egy ablakmosó 900 €-t keres, egy nővér pedig 1400 € kezdőbérrel indul, de ha „*át tud szellemülni, ennél jóval többet tud keresni.*”¹⁵ A külföldi munkavállalásban viszont nehézséget jelent számukra, hogy a két gyermekükkel mi legyen. A kislány óvodás, ezért a szülők szerint nem probléma számára a kiköltözés, viszont az idősebbik a 2007/2008-as tanévben volt harmadik osztályos az általános iskolában. Az ő esetében azon gondolkodnak, hogy egy évre még a nagymamánál hagyják, amíg elvégzi a negyedik osztályt. Ahogy Krisztina fogalmazott: „*Valaki mindenképpen megsínyli egy darabig az egészet.*” Valamint további problémának érzékelik a nem megfelelő nyelvtudást. András most tanul németül, Krisztina már tanult egy évig szakmai németet is, de nem érzi elegendőnek ezt.

Első beszélgetésünk idején, 2008. júniusában még nem rendelkeztek konkrét munkaajánlattal. Több módon próbálkoztak állást találni német nyelvterületen. Megkerestek egy internetes munkaközvetítőt, de ő az interjú időpontjáig még nem válaszolt nekik. Igyekeztek felvenni a kapcsolatot külföldön élő régi osztálytársakkal, akikkel esetenként az érettségi óta nem is beszéltek, illetve német nyelvterületen élő magyarokkal ismerkedtek meg az interneten. Mint azt elmesélte, Krisztina az ambulanciára beérkező német betegeket – ahogy fogalmazott – „*el szokta kapni*” és elkéri az e-mail címüket, illetve ha valamelyik magyar betegétől megtudta, hogy van Németországban vagy Ausztriában élő rokona, ismerőse, megkérte őket, hogy segítsenek nekik munkát találni. A Németországban élő ismerősök nemcsak a munkakeresésben segítenek nekik, hanem Németországról is információkkal szolgáltak. Például, hogy az ország melyik részén milyen a bevándorlók megítélése: elmondásuk szerint Németország déli részén szívesebben fogadják a külföldi munkavállalókat, mint északon. Az ismerősök az önéletrajzuk megírásában, németre fordításában is segítséget nyújtanak Krisztinának és Andrásnak.

Krisztina és András külföldi munkavállalásának fő motivációja a magasabb jövedelemhez jutás. Tehát gazdasági migrációról beszélhetünk. Történetükben megfigyelhető a neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete által megfogalmazott „migrációval megszerezhető nettó hozam” számítá-

¹⁵ Az interjú későbbi részében kiderül, hogy az „átszellemülést” a nyelv megfelelő szintű használatára érti.

sa, mely szerint a potenciális migránsok migrációs döntése egyéni döntés, és aszerint történik, hogy a költség-haszon-elv alapján kiszámolják a mozgással szerezhető nettó hasznot. A külföldi becsült keresetet megszorozzák az álláshoz jutás valószínűségével, ebből kivonják az otthoni kereset és álláshoz jutási valószínűség szorzatát, majd az eredményt korrigálják a jelenben megszerezhető pénz hasznosságával a jövőbelivel szemben, majd ebből kivonják a migrációval járó becsült költségeket (anyagi és pszichológiai). Amennyiben az eredmény pozitív, úgy a migráció mellett döntenek, ha negatív, akkor maradnak, nulla értéknél pedig közömbösek.¹⁶ Mindez, akármilyen száraznak is tűnik, tetten érhető Krisztina és András gondolkodásában, mivel felméri a németországi jövedelem nagyságát, számolnak a kitelepüléssel járó nehézségekkel, mint amilyen a nyelvi kompetencia vagy a beilleszkedés problémája, főleg a gyermekek esetében.

A külföldön megkereshető jövedelem számításához érdekes (alább bemutatott) adalék még, hogy a Somogyi Hírlap egyik cikkében megjelent egy táblázat, mely a szakképzett munkások fizetését mutatja be Magyarországon és külföldön.¹⁷ E szerint egy ápoló az USA-ban 520000 és 710000 Ft közötti fizetést kap. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a migránsok és azok családja általában euróban adja meg az értékeket, ami érthető, hiszen munkavállalásuk kapcsán ezen valutával találkoznak, de aki például már hat éve él ismét Magyarországon (lásd alább: Már csak emlék...), illetve akik, mint Krisztina és András, még nem kezdték el a migrációt, szintén euróban számolnak. Ezzel szemben a

Állásajánlatok szakképzetteknek

Szakma	Munkavégzés helye	Ajánlott bruttó bér (ezer Ft/hó)
Bűtorasztalos	Kecskemét	86
Esztorgályos	Budapest	180-210
Esztorgályos	Tatabánya	130-150
Forgácsoló	Ballószög	120-200
Fodrász	Sopron	70
Gépbeállító lakatos	Szolnok	200
Gravírozó	Szekszárd	80-90
Hegesztő	Békéscsaba	95-150
Központifűtés- és csőhálózat-szerelő	Salgótarján	70-100
Kőműves	Pécs	150
Villanyszerelő	Oroszlány	120-180
Ápoló	USA	520-710
Belső burkoló	Dubai	360
Marós	Németország	450-600
Villanyszerelő	Hollandia	700-800
Átlagkereset*	--	121

* A JANUÁR- ÁPRILISI IDŐSZAKBAN, FIZIKAI DOLGOZÓK, KSH ADAT FORRÁS: ÁRSZ, EXPRESSZ.HU

¹⁶ Vö. Massey (et al.) 2001:12. p.

¹⁷ A táblázat is nagy hatást gyakorolhatott az emberek migrációs motivációjára. Forrás: Somogyi Hírlap 2008. júl. 15. 6.p.

Somogyi Hírlap forintban adta meg a béreket, ami megkönnyíti a migrációt (még) nem folytatók számára a megszerezhető nettó hozam számítását, ezzel is ösztönözve a külföldi munkavállalást.

A migráció intézményesült formájának használata jelenik meg a munkaközvetítő igénybevétele során. A migrációs hálózatok kialakításának stratégiai igen jól megfigyelhetők e házaspár törekvéseiben. Mint láthattuk, négyféleképpen próbáltak kapcsolatokat szerezni és kialakítani: 1) felélesztik régi kapcsolataikat, azok közül is elsősorban azokkal, akik külföldön vannak. Ezek nagyrészt régi osztálytársak. A kapcsolatteremtés elsődleges fóruma pedig az internet. 2) Szintén interneten felveszik a kapcsolatot Németországban lakó (ismeretlen) magyarokkal, és tőlük kérnek segítséget. 3) a feleség az ambulanciára beérkező német betegekkel e-mail címet szerez/cserél (internet!), hogy ha esetleg ők értesülnek valami munkáról, akkor értesítsék őt. 4) A külföldi rokonokkal, ismerősökkel rendelkező magyar betegeket megkéri, hogy ha tudnak segíteni nekik, akkor szóljanak.

A hálózatoknak azért van nagy jelentősége, mivel csökkentik a migrációval járó költségeket azaz, hogy egy, már a befogadó társadalomban élő személy segítségét veszik igénybe, az ő társadalmi tőkéje révén jutnak lakáshoz, munkához vagy ismeretsegekhez (azaz bizonyos fokú saját társadalmi tőkéhez). Ily módon, ha egy közösségben megindul a migráció, a hálózati kapcsolatok révén egyfajta önreprodukciója figyelhető meg a migrációs potenciálnak.¹⁸

Krisztina és András hálózatépítő stratégiái közül az első kettő olyan hálózati információkkal is szolgál, melyek segítenek a befogadó országon belüli helyválasztásban. A két utóbbi stratégia azért különösen érdekes, mert jól érzékelteti az orvos-beteg kapcsolat szimbolikus jellegét, ami mögött az egészség „ajándékozás”-allegóriája rejlik. Bourdieu szerint ugyanis az ajándékozás egy olyan csereaktus, mely mindig feltételez egy viszonzást, de ennek a viszonzásnak időben később kell megtörténnie, mivel ha azonnali lenne, az visszautasításnak minősülne. Tehát, amíg a viszonzás nem történik meg, addig a megajándékozott lekötelezettje marad az ajándékozónak. Mindezt tovább árnyalja az érték nyílt kifejezésének tilalma. Ennek oka az, hogy az ajándékozás csereaktus jellege nem tudatos, hanem a társadalmi cselekvők társadalmi predispozíciójából fakad,¹⁹ így teljesen önzetlennek hat. Mármost ez

a függőségi viszony esetünkben úgy jelenhet meg, hogy a beteg lekötelezettje lesz az orvosnak, mert az egészség, a gyógyulás vagy a kórházi személyzet jóindulata – véleményem szerint – olyan szimbolikus ajándéknak minősülhet, melyet a megajándékozott nem tud viszonzni.²⁰ Így egyfajta szimbolikus uralmi rendszer jön létre, melynek alapfeltétele, hogy a társadalmi szereplőknek egyazon észlelési és értékelési rendszer tagjainak kell lenniük. Ezt a lekötelezettséget nevezi Bourdieu „szimbolikus erőszaknak”, ami nem egy tudatos jelenség, és melynek az a jellegzetes következménye, hogy könnyen vesz fel érzelmi színezetet. A lekötelezett hálát érez az ajándékozó iránt, úgy érzi, törődnek vele, és ezért megbecsüléssel övezi. Ezen nem kognitív folyamatok hatására az „ajándékozó”, tehát esetünkben Krisztina, hozzáférhet a lekötelezett (a beteg) társadalmi tőkéjéhez.

A történet végkifejlete az lett, hogy Andrásék kitarttak Németországba a feleség egy régi osztálytársához két hétre, és az ottani kórházban hagytak egy önéletrajzot. Miután hazajöttek, Krisztina otthagytta a nagyatádi kórházat, és főállásba a másik városba került, ahová napi szinten ingázik. 2009 legelején kaptak visszajelzést a németországi kórháztól, hogy van munkalehetőség ott Krisztina számára, ám ő ezt ekkor már visszautasította. Itt az a helyzet állt elő, hogy a migrációval megszerezhető nettó hozam számítása negatív értéket hozott. Mivel a gyermekek beilleszkedésének nehézségei mellett valószínűleg már nem a becsült külföldi keresetről volt szó, hanem a reálisról, ami valószínűleg alacsonyabb volt mint a becsült. E mellé még negatív pszichológiai hatásként társulhatott az is, hogy mikor kint voltak Németországban, felerősödött bennük a nyelvi kompetencia hiányának érzése, mely természetes velejárója a rég nem beszélt nyelv használatának. Mindezek hatására Krisztina azt mondta, hogy a jelenlegi állása „*kielégítő a maga előnyeivel és hátrányaival*”.

Úton

István és fia, Zsolt történetét azért tartom fontosnak kiemelni, mert ők jelenleg is külföldön

²⁰ Ilyennek gondolom például a hálapénzt, mint a szimbolikus csereaktus kiegyenlítésére tett kísérletet. Ha ebből az aspektusból nézzük, könnyen megérthetjük, hogy miért okoz etikai problémát, hisz ezen csereaktusok egyik jellegzetessége az ár nyílt kifejezésének tilalma. Vö.: Bourdieu 2002.b:151

¹⁸ A hálózatelméletről ld. pl. Massey (et al.) 2001.

¹⁹ Bourdieu 2002.b:154. p.

tartózkodnak. Valamint kettejük történetében sok olyan jelenség is megjelenik, ami a többi jelenleg is migrációt folytató személynél is megfigyelhető. Ezeket az ő történetük elemzésén keresztül szándékozom bemutatni.

Zsolt 25 év körüli, asztalos végzettségű férfi. Egy Nagyatád melletti községből származik. Szülei östermelők, elsősorban eper termesztésével foglalkoznak 1,4 hektáron, de tartanak bikákat, nyulakat is, 2007-ben még teheneik is voltak, valamint a takarmányozási célra termesztett tök magjából tökmagolajat állítanak elő. Zsolt 2006-ban utazott ki Nagy-Britanniába. Előtte 3 hónapig tanult angolul egy nyelvoktató kazettáról. Választása azért esett Nagy-Britanniára, mert itt él az unokabátyjának lánya, és ő hívta azzal az ígérettel, hogy szerez neki munkát. Ám ez nem sikerült. Így néhány hét után Zsolt felhívott egy, a kiutazáskor a repülőgépen megismert szlovén nőt, aki, ígéretéhez híven, szerzett neki munkát egy építkezésen. Ez a munka azonban nem tetszett Zsoltnak. Édesanyja elmondása szerint az volt a probléma, hogy színes bőrékkel dolgozott és lakott együtt, hatodmagával egy lakókocsiban, amiért fejenként 60.000 Ft-ot kellett fizetniük. Ezek után talált munkát egy baromfitenyésztő farmernél, aki építkezési munkákkal is foglalkozik. Itt lehetősége van a szakmájában dolgozni, és még szállást is kap. Munkaidőn túl is vállal munkákat, amivel közel annyit keres, mint a bejelentett munkájával, átlagosan 1.000 fontot (ez kb. 280.000 Ft)²¹ havonta. Általában négy hetente jár haza, és akkor egy-két hetet itthon tölt. Édesanyjával, Ágnessel hetente beszél telefonon. 2007 folyamán Zsoltot követte menyasszonya is, majd 2008. januárjában édesapja, István. Édesapjával közösen vásároltak egy jobbkormányos Ford Tranzit márkájú gépkocsit, hogy az Angliában vásárolt árukat haza tudják hozni. Az autó kihasználtsága oly nagy, hogy amikor az otthonmaradt édesanyjával beszélgettem, azt mesélte, hogy azért nem hoznak haza neki most nagy tévét, mert úgy tele van a kocsival, mivel „*olyan dolgokat vesznek kevés pénzért, mindenféle gépeket, [...] hogy kár otthagyni*”. Valamint Zsolt vásárolt még egy szintén jobbkormányos Honda Prelude márkájú sportkocsit is magának, melyet hazavitt, így csak az otthon töltött egy-két hét alatt használja, amikor a barátjaival találkozik. Ilyen alkalmakkor Zsolt szokott fizetni a társaságnak. Ahogy édesanyja panaszkolt egy alkalommal: „*A fiam, az elég jól elszórja [a pénzt], az négyszázezerrel jött haza, és két hét alatt a seggére vert. Mert mindenki őt használja*

²¹ 2008. novemberi árfolyamon.

ki”. Valamint megemlítette azt is – mindenféle kérdés nélkül –, hogy „a fiam nem szándékozik hazajönni Angliából”.

István története részben megegyezik fiáéval, azonban néhány ponton el is tér tőle.

István általános gépszerelei és vasúti gépjárműszerelei végzettséggel rendelkező, az ötvenes évei közepén járó férfi, 50%-os rokkant nyugdíjas, mely után 26.000 Ft-ot kap. Feleségével, Ágnessel (mint már említettem) 1,4 hektáron gazdálkodnak mint östermelők. Fő jövedelemforrásuk az epertermesztésből származik. A termés nagy részét Pécsett, a nagybani piacon adják el, kisebbik részét pedig a nagyatádi piacon értékesítik. Ebből átlagosan 800 ezer-1 millió Ft éves jövedelmük származik. Az eper mellett 2008-ig, István migrációjának kezdetéig tartottak teheneket, nyulakat, bikákat is, valamint tökmagolaj eladással is foglalkoztak. István 2008. jan. 5-én utazott Nagy-Britanniába, Cambridge-be fiához, hogy ő is ott dolgozzon. A fia szerzett neki szállást és munkát annál a cégnél, ahol ő van. Kiutazásakor egyáltalán nem beszélt angolul. Havonta jönnek haza fiával egy-két hétre a Nagy-Britanniában vásárolt jobbkormányos Ford Tranzit márkájú gépkocsijukkal. Ilyenkor általában különböző – ott olcsón beszerezhető – műszaki cikkeket hoznak Magyarországra, melyeket a legtöbb esetben eladnak. Cambridge-ben a főállása mellett rendszeresen dolgozik fiával más helyeken is. Így fiához hasonlóan átlagosan 2000 £-ot keres havonta. Az így megkeresett jövedelem jelentős részét félreteszi, mivel 2008 nyarára tervezték feleségével házuk teljes felújítását, mind kívül (a ház szigetelését, bevakolását, a tető és a kerítés lecserélését), mind belül (festést, járólapozást, csempézést, a konyha felújítását). De a későbbiekben tervezik, hogy vásárolnak még földet, és csak az epertermesztéssel fognak foglalkozni. Ágnes, a felesége is fontolgatja a kiutazást Nagy-Britanniába, először csak látogatóba, de gondolkodik azon is, hogy ő is munkát vállalna ott mint szociális betegápoló, ám ehhez még nincs szakképesítése, valamint angolul sem tud. István nem szándékozik sokáig ott maradni, de egyelőre nem lát jobb kereseti forrást.

Apa és fia történetének bemutatása után még csak egy rövid felsorolást szeretnék közölni arról, hogy mit hoztak haza Nagy-Britanniából, hogy szemléltessem, milyen széles azoknak a tárgyaknak a választéka, melyeket érdemesnek tartanak arra, hogy kint vásárolják meg általában az itthonihoz viszonyított relatív olcsóságuk vagy presztízstértékük miatt. Az árat ahol tudom, zárójelben közlöm

(1£=280Ft árfolyamon). Ezen tárgyak a következők: konyhaszekrény, takarítógép (56.000Ft), poharak, lámpák, mosogatógépek, jobbkormányos sportkocsi (kb. 400.000Ft), pavilonsátor, gáztűzhely, villanytűzhely, fűrógép (3.000Ft), fűrészgép (10.000Ft).

Mint látható apa és fia migrációja szintén gazdasági motiváltságúnak mondható. Azonban míg Zsolt esetében nincs pontos adat arra, hogy milyen céllal vállalt külföldön munkát, addig Istvánnál kiderül az, hogy a háztartás kiegészítő jövedelemmel való ellátása volt a fontos.²² Mivel az itthoni jövedelme körülbelül 4%-a az angliainak. Ez még úgy is megéri a családi gazdaságnak, hogy a kieső munkaerőt bér munkával pótolják, amikor szüret van, vagy amikor a piacra kell menni. Ezt a jövedelemkiegészítést szolgálja az Angliában relatíve olcsón beszerzett áruk itthoni eladása, melyhez szükséges volt a Ford Tranzit megvásárlása, még amellet is, hogy Magyarországon két autójuk is van (nem számolva Zsolt sportautóját): egy Suzuki, amivel Ágnes a piacra jár, és egy 30 éves Skoda, amivel horgászni szoktak járni, valamint nemrégiben adtak el egy harmadik autót. Megfigyelhető továbbá, hogy a mezőgazdasági termelésüket igyekeznek túlkeintenzívvé tenni.²³ Egyfelől a monokulturális epertermesztésre való átállással, hiszen a teheneket már eladták, a bikáknak már van vevőjük, és a nyulakkal sem kívánnak tovább foglalkozni, ezért a takarmánytökök, illetve az ebből származó tökmagolaj készítésével is felhagynak. Ebben természetesen az is közrejátszik, hogy mindezek hatékony ellátását már nem bírja az egyedül otthonmaradt Ágnes. Másfelől további földek vásárlását tervezik, ahol szintén részben gépesített epertermesztést kívánnak folytatni, mely szintén növeli a hasznot. Hálózati kapcsolataik tekintetében is eltérések mutatkoznak apa és fia között. István egy biztos, előre megszervezett munkahelyre ment dolgozni, mely szintén megkönnyítette a migrációs döntést.²⁴ Ezzel szemben Zsolt, bár egy rokonhoz ment ki, de ő nem tudott neki segíteni a munkakeresésben, ezért egyfajta spontán migrációs hálózatépítés útján, a repülőgépen megismert szlovén nő révén jutott először munkához. Ez azért jelent eltérést az általános hálózatelméletektől, mivel azok a hálózatok tagjait egyazon kibocsátó

közösség részeként feltételezik.²⁵ Érdekes egybeesés még, hogy Zsolt jelenlegi munkaadója egy farmer, tehát alapvetően a mezőgazdaságban dolgozó. Így elmondható, hogy egyezik a foglalkozási státusuk,²⁶ mennyiben Zsolt itthon ebbe a kategóriába sorolható családja státusa alapján.

István is és Zsolt is jelenleg a folyamatos migráns kategóriába tartoznak. De amíg István nem tervezi, hogy sokáig Nagy-Britanniában marad, addig Zsolt nem szándékozik hazajönni. Az édesapa ezen döntésének több oka is lehet: alapvetően nagy problémát jelent neki is a nyelvi kompetencia hiánya. Ahogy felesége fogalmazott: „*Azt mondta a férjem, hogy úgy nem érdemes kimenni dolgozni, ha nem tudsz angolul. Azt mondta, hogy az boldogtalan kint*”. Tehát István nem érzi jól magát, boldogtalan. A másik hazahúzó erő a családi gazdaság, az éprézet lehet, illetve az otthoni társadalmi struktúrában elfoglalt státusa. Erről a státusról feltételezhető, hogy magasabb, mint a külföldön dolgozó vendégmunkásé, ami alapvetően alacsony presztízsű. Ez a kibocsátó közösség felé történő reprezentáció jelenhet meg abban a tényben is, hogy a migrációval megszerzett jövedelemből elsőként az otthoni ház felújítását tervezik, majd föld vásárlását. Ezek hagyományosan a paraszti kultúra presztízsjei.²⁷ Nem elhanyagolható szempont azonban, hogy ezeknek a tervezett beruházásoknak gyakorlati hasznuk is van. Gondolok arra, hogy a plusz termőföld plusz jövedelmet jelent, vagy hogy a ház leszigetelése adott esetben kisebb fűtésszámlát eredményezhet. Ezek az úgymond hagyományos presztízsjevek megszerzése vagy növelése, különösképpen a ház – mint a reprezentációra igen alkalmas presztízsjező – más interjúalanyaimnál is domináns helyet foglal el a migráció megkezdését követő reprezentációs stratégiákban. Az egyik ilyen személy, Ákos (31 éves), aki jelenleg Franciaországban dolgozik, a migráció jelentette jövedelemtöbbletből, szülőfalujában, amely Nagyatád vonzáskörzetében van, vásárolt egy, a faluképből újnak számító, kétszintes házat a faluközpontban, édesanyjának és magának. Előtte egy földszintes házban éltek, „*a falu végén [...] távol mindenhez*” – ahogy egy alkalommal édesany-

²⁵ Vö. Massey (et al.) 2001:25-27. p.

²⁶ Kolosi Tamás négy státust határoz meg a státusinkonzisztenciában, Gerhard Lenski alapján: a jövedelmi, foglalkozási, iskolázottsági és nemzetiségi státust. Kolosi 1987:65. p.

²⁷ Vö. Bondár 2005:169. p. Ill. a föld presztízséről és elosztásának motiváló erejéről ld. Massey (et al.) 2001: 28-30. p.

²² A migráció új közgazdaságtanáról ld. pl. Massey (et al.) 2001:13-17. p.

²³ Vö. Massey (et al.) 2001:28-30. p.

²⁴ A neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete szerint, a külföldi álláshoz jutás valószínűsége egy fontos szorzó a migrációs döntésben. Vö. Massey (et al.) 2001:12. p.

ja mondta. Akitől pedig az új házat vásárolta, egy kollegája, akivel Ákos Franciaországban dolgozik, a ház árából és a migrációs jövedelméből beköltözött az agglomerációból a városba. Mivel a ház mérete, külleme mellett igen fontos tényező a státus meghatározásában a település jellege, ahol az illető személy él.²⁸

Zsoltnál viszont, édesapjával szemben megfigyelhető a törekvés arra, hogy Nagy-Britanniában telepedjen le, amit a konkrét kijelentések mellett az is alátámaszt, hogy menyasszonya is ott vállalt munkát. De ez még nem jelenti egyértelműen a folyamatosból az állandó migráns kategóriába való átlépést,²⁹ főként, ha reprezentációját is figyelembe vesszük. A cambridge-i státusrepresentációjának megfigyelése sajnos nem állt módomban, erre vonatkozóan csak egy adatom van, az édesanyjától, mégpedig annyi, hogy a hivatalos munkaidőn túl minden este dolgoznak (édesapjával) valahol. Ebből arra következtetek, hogy kevés alkalma nyílik társadalmi vagy szimbolikus tőke szerzésére. Ezzel szemben Magyarországon többféle státusrepresentációs stratégia is megfigyelhető Zsolt történetében. Először is a Honda Prelude típusú jobbkormányos sportkocsit presztízstárgynak tartom, mert 1) egy sportkocsi nem annyira a hasznosság szimbóluma, nem a létfenntartás, a megélhetés kelléke. Itt szeretnék utalni Maslow szükségletpiramisára, melyet a Kapitány házaspár a tárgyszimbolikában is helytállóan tart és alkalmaz.³⁰ Eszerint az alapszükségletek és azok tárgyai nélkül nem beszélhetünk önmegvalósításról, azaz (státus)representációról. Mármost az interjúalanyaim között szerepel olyan egyén, aki számára az autó alapszükségletnek minősülhet, mivel így sokkal könnyebben juthat be a városba, de Zsoltnál nem ez a helyzet, mivel ezen az autón kívül még három gépkocsi van a háztartásban. 2) A jobb oldali kormányú egyértelműen utal az autó angol, tehát nyugat-európai származására, ami szintén presztízstárggyá teheti. 3) A sportkocsi jobbkormányos volta Magyarországon megfosztja az egyik funkciójától, a sebesség kihasználásának lehetőségétől, mivel egy jobboldali közlekedésű országban ez igen megnehezíti az előzést. Így csak szimbolikus funkciójában értékes, mely relatív ritkasága miatt –

²⁸ Vö. Kolosi 1987.

²⁹ A folyamatos és az állandó migráns Nancie L. Solien Gonzelez kategóriái: az állandó migráns az aki letelepedik a befogadó országban; a folyamatos migráns bizonyos időközönként ingázik a kibocsátó és a befogadó ország között. Erről ld. bővebben Prónai 2006.

³⁰ Kapitány-Kapitány 2005:32. p.

Nagyatád környékén elég kevés sportautóval lehet találkozni – a magasabb társadalmi rétegekhez kapcsolja. A másik státusrepresentációs stratégiát, amit felfedezni vélek Zsolt történetében, az édesanyjának az a mondata fémjelzi a legjobban, hogy „*a fiam, az elég jól elszórja [a pénzt], az négyszázezerrel jött haza, és két hét alatt a seggére vert*”. Ebből az derül ki számomra, hogy otthon hivalkodó fogyasztást végez. Még hozzá valószínűsíthető, hogy ilyenkor mint „helyettesítő fogyasztókat”,³¹ a barátai fogyasztását is ő fizeti. Erre vonatkozhat az a kijelentés, hogy „*mindenki öt használja ki*.” Ebben pedig a bourdieu-i szimbolikus cseregazdaság³² megnyilvánulását látom. Mivel azért, hogy meghívja a barátait – referencia csoportját –, lekötelezettjeivé teszi őket, mely által „szimbolikus erőszak” kialakítására nyílik lehetősége. Ami alapvetően nem tudatos jelenség. Hisz valószínűsíthető, hogy az otthoniak nem rendelkeznek akkora gazdasági tőkével, hogy ugyanolyan mértékben viszonyozhassák a meghívást. Ez a stratégia más történetben is megfigyelhető volt. Ildikó (36 éves) Spanyolországban dolgozott a vendéglátásban, ezért csak a nyári turisztaszezonban volt külföldön. A szezonon kívüli hónapokat otthon töltötte. Ilyenkor nem dolgozott, az otthoni barátaival járt szórakozni, ahol gyakorta meghívta őket néhány italra, mindig hozott nekik ajándékokat. Ez a szezonon kívüli pihenés a kibocsátó közösség számára, akik csak az otthoni tevékenységeit látják, egyenértékű lehet a dologtalansággal. Így megjelenik a „hivalkodó dologtalanság” is. Ezzel teljesé válik a vebleni reprezentációs stratégia, azaz hogy a társadalmi elit (illetve onnan leszivárogyva az alatta elhelyezkedő társadalmi rétegek is) a hivalkodó fogyasztás és a hivalkodó dologtalanság révén reprezentálja státusát.³³

Annak magyarázatát, hogy Zsolt inkább otthon végez státusrepresentációt, abban látom, hogy a kibocsátó közösségben kisebb befektetést igényel a szimbolikus tőkeszerzés, mint a befogadó társadalomban. Mivel egyfelől az otthoni társadalmi struktúrát jobban ismerik, hisz abban szocializálódtak, másfelől valószínűsíthető, hogy a kibocsátó közösségben már a külföldi munkavállalás előtt is rendelkezett szimbolikus tőkével, akár a saját jogán, akár a családja révén, hiszen – ahogy Bourdieu fogalmaz – a „szimbolikus tőke [...] a csoport valamennyi tagjának közös tulajdona”.³⁴ Ugyanerről, a családi

³¹ Ld. Veblen 1975.

³² Bourdieu 2002.b

³³ Vö. Veblen 1975.

³⁴ Bourdieu 2002.b:160. p.

státusról beszél Kolosi Tamás is, mikor azt mondja, hogy „a szülői családnak a gyermek státusára való hatása összehasonlíthatatlanul erősebb, mint a gyermeké a szülői családra”.³⁵

Már csak emlék...

Végezetül egy egyelőre befejezettnek tűnő migrációs történetet kívánok görcső alá venni, hogy lássuk, a külföldi munkavállalás végeztével milyen reprezentációs stratégiákra nyílik lehetősége egy (ex-)migránsnak.

Gábor 30 év körüli, kőműves végzettségű, nagyatyái férfi. 2002-ben fél évet dolgozott Franciaországban (Provance-ban) építkezéseken egy magyar cég alkalmazásában. Már előtte is tervezte a külföldi munkavállalást, végül egy volt osztálytársa ajánlotta neki ezt a munkalehetőséget. A munka elvállalásának legfőbb okát így határozta meg: „*azért mentem ki, hogy anyagilag helyrehozzam magamat*”. Franciaországban a cég egy nagy pavilont bérelt szálláshelynek, melyből gipszkarton falakkal választottak le négyszemélyes szobákat. Külön magyar személyzet főzött rájuk. A cég általában felújítási munkákat végzett, ahol nem tudott mindenki mindig a saját munkakörében tevékenykedni, hanem azt kellett végezniük, amilyen feladat éppen adódott. Havonta egy hétre jöhettek haza, erre a célra rendelkezésükre állt egy külön autó. Ezt általában megkapták azokon a hétvégéken is, amikor nem jöttek haza. Így a vasárnapi szabadnapjaikon elmentek kirándulni, barlangászni, várost nézni. Jártak Monte Carlo kaszinóiban, a francia Riviérán, Cannes-ban, szombat esténként pedig diszkóban töltötték el idejüket. Beszélgetésünk alatt Gábor sokat mesélt ezekről az élményeiről, a tengerről, melyet előtte még nem látott; a kaszinóról, hogy mennyit bukott; és a provance-i természetéről is. Az egyik kirándulás alkalmával például fogott egy skorpiót, és mikor meg akarta ezt etetni egy hatalmas sáskával, akkor némi küzdelem után végül a skorpió került az étlapra. Ám ezen élmények mellett nagy problémát jelentett Gábornak a nyelvtudás hiánya, illetve úgy érezte, hogy a franciák lenézik őket, mivel – ahogy fogalmazott – „*eléggy ilyen cigánymunkát végeztünk*”. Vagy például az egyik alkalommal nem engedték be őket a diszkóba nem megfelelő öltözködésük miatt. Azonban, mikor munkaidőn túl egyszer dolgozott a francia partnercég főnökénél, akkor azok a saját asztalukhoz ültették őt, amit nagy megtiszteltetés-

nek érzett, bár a francia konyha ízvilága nem tetszett neki. A franciaországi szállásukkal is voltak problémák, főként a higiéniával. Gyakorta előfordult, hogy a levesben hajsálak voltak, a szakácsnők kutyája ki-be rohangált a konyhában, valamint egy hónapon keresztül ittak esővizet, mivel nem szóltak nekik, hogy a kerti csap nem ivóvíz. Ehhez hozzájárult, hogy nem rendelkeztek betegbiztosítással (hisz ekkor Magyarország még nem volt EU-tag), így komolyabb betegség esetén egy környékbeli orvoshoz vitték el őket, aki némi juttatás (50 €) ellenében végezte el a vizsgálatot. De a gipszkarton falak vékonysága is rosszul érintette őket, mivel minden áthallatszott rajta. A Franciaországban eltöltött fél év folyamán egyre kevesebb fizetést kaptak és egyre később. A társaság zúgolódni kezdett, majd végül felmondtak. Kérdésemre, hogy szándékozik-e újra külföldön munkát vállalni, azt felelte, hogy szeretne, de nyelvtudás nélkül nem mer, csak esetleg egy cégen keresztül, de már nem igazán bízik azokban sem. Gábor jelenleg az egyik nagyatyái gyárban dolgozik, ahol – elmondása szerint – nem jó a fizetés, de fedett helyen van, és még tud mellette dolgozni a szakmájában is.

Gábor migrációja is gazdasági motivációjú volt, de ez nem annyira a felhalmozásra irányult, mint inkább egyfajta kiegyenlítésre. Erre utal az a mondata, hogy „*azért mentem ki, hogy anyagilag helyrehozzam magamat*”. Talán valamilyen tartozás kiegyenlítése lehetett a cél, vagy csak egy kis többletjövedelem megszerzése. A komolyabb gazdasági tőke felhalmozásához azonban a legtöbb esetben nem elegendő fél év. De nem szabad szem elől téveszteni, hogy kezdetben valószínűleg nem ilyen rövidre tervezte a külföldi munkavállalást, csak a körülmények hatására lett vége ilyen hamar. Gábor e döntésére hatást gyakorolhatott az is, hogy az egész társaság, akikkel a migrációt elkezdte, otthagya a céget. Megragadható Gábor történetében – mint ahogy sok más interjúalanyomnál – a migráció intézményesült formáinak szerepe is. Az ilyen magyar cégek, amelyek általában magyarokkal dolgoztatnak külföldön, a nyelvet nem beszélők számára jelenthetnek könnyebbésséget, mivel segítik őket a kommunikációban. Jó a cégnek is, mert így kiküszöbölhető a munkavállalók érintkezése a helyiekkel, mely által kisebb az esélye annak, hogy önállósítják magukat és otthagyják a céget. De még így is érezhetővé vált az alacsony presztízsű munkából fakadó megkülönböztettségük, amint ez Gábor elbeszélésében is megmutatkozott. Mindemellett megfigyelhető egyfajta nyitottság, érdeklődés a másik, a másfajta kul-

³⁵ Kolosi 1987:68. p.

túra iránt. Véleményem szerint ez mutatkozik meg a környéken tett kirándulásokban, városnézésekben is. Ez az élményszerzés más adatközlők esetében is igen fontos helyet foglalt el az elbeszélésekben (főként a kaszinó volt konkrétan visszatérő elem).

E történetből valószínűsíthető, hogy a migráció alatt átélt megkülönböztetéseknek, rossz körülményeknek, valamint a nyelvi kompetencia hiányának nagy szerepe van abban, hogy 2002 óta nem vállalt újabb külföldi munkát, de talán közrejátsszik az is, hogy most egy olyan munkakörben dolgozik, mellyel meg van elégedve. Tehát a migrációval megszerezhető nettó hozam értéke negatív. Azonban valamiféle reprezentáció mégis megfigyelhető volt a Gáborral folytatott beszélgetésünkben, még ha nem is a materiális presztízsjavak reprezentációja. Gábor történeteiben nemcsak központi helyet foglalt el az élményszerzés, de igen jól felépítettnek is tűnt. Ebből arra következtettek, hogy már sokszor elmesélte. Minden történetének megvolt a csattanója, a konklúziója. Ezt az élményszerzést és ennek elbeszéléseit tarthatjuk a kulturális tőke egyfajta megnyilvánulásának, illetve reprezentációjának. Hiszen, mint arra Mary Douglas és Baron Isherwood is rámutat: „a magányos séta mindaddig a személyes higiéné része lehet, amíg a sétáló meg nem osztja élményeit másokkal”.³⁶ Érdekesség még, hogy az interjú helyszínéül Gábor a Nagyatád főterén található Szemiramisz kávézóját választotta, ennek teraszán beszélgettünk. A helyválasztás központi jellegének több olvasata is lehet: egyfelől ez egy olyan pontja a városnak, melyet könnyen megtalálhat egy nem odavalósi is, másfelől a központi jellegből fakadóan sokan láthatják, hogy ő ott van egy serényen jegyzetelő idegen és egy diktafon társaságában. Ez, véleményem szerint, a későbbiekben lehetőséget nyújthat arra, hogy elmesélhesse, hogy őt a pécsi egyetemről keresték meg, hogy a francia munkájáról meséljen, mely további reprezentációra adhat alkalmat.

A külföldi élményszerzést mint kulturális tőkeszerzési stratégiát más jelenségekben is fellelhetőnek vélem. Azokban a szervezett utazásokban, melyek alkalmával ingyen elviszik a jelentkezőket egy másik – külföldi vagy belföldi – városba, és ott egy termékbemutatón kell részt venniük, majd egy városnézés után, általában még aznap visszaviszik őket. Így konkrét gazdasági tőke befektetése nélkül juthatnak ilyen jellegű kulturális tőkéhez. Nagyatádon ebben a termékbemutató-turizmusban igen sokan részt vesznek. Egy alkalommal például volt

³⁶ Douglas–Isherwood. 1998:157. p.

szerecsém végighallgatni, amint egy fiatal nő azzal ugratja párját, hogy majd egy ilyen utazás lesz a nászútjuk. Mindennek a magasabb státussal való összefüggését pedig abban vélem felfedezni, hogy ez a fajta kulturális tőke, a külföldi élményszerzés annak a leszivárgásából eredhet, amit Niedermüller Péter „globális nomadizmusnak” nevez.³⁷ Ezek a „globális nomádok” – művészek, üzletemberek, turisták –, ahogy Niedermüller fogalmaz: „állandóan, magától értetődő természetességgel és minden korlátozás nélkül mozognak ebben a sajátjuknak tekintett globális világban. [...] sehol sem maradnak hosszabb ideig, [...] hiszen társadalmi létüknek éppen az az alapja, hogy életüket egyszerre több helyen élik”. Tehát mondhatnák: a „más kultúrák, illetve kulturális különbségek korlátozás nélküli fogyasztása” a habitusuk része. Márpedig ezek a társadalmi rétegek általában igen magas státusúak, mondhatnánk ők a „globális elit”, így az ő ilyen jellegű kulturális tőkéjük követendő példaként jelenhet meg, más társadalmi rétegek számára is. Véleményem szerint ez jelenik meg részben a középosztály külföldi nyaralásaiban, ahol a barnaságnak presztízs-értéke van, mint a nyaralás, vagy a szabadidő – azaz a dologtalanság – egyik lehetséges reprezentációs alternatívája, mivel aki sok időt tud napozással tölteni, annak sok szabadideje van. A barnaság presztízs-értékét bizonyítja szerintem az is, hogy erre egy külön szolgáltatás épült, a szoláriumok. Ha valakinek nincs elég ideje vagy pénze a napozásra (nyaralásra), az elmehet munkaidő után, akár télen, akár este a szoláriumba, ahol a nyaralásnál sokkal olcsóbban leburnulhat, azaz ily módon megszerezheti ezt a presztízsjóságot. Nagyatádon jelenleg három szolárium üzemel. Azonban ha magára az utazásra mint inkorporált kulturális tőkére tekintünk, akkor az például a fent említett termékbemutató-turizmussal, vagy esetleg éppen a migrációval szerezhető meg.

Továbbgondolásra érdemes még a kaszinó motívum, mely, mint említettem, más adatközlőnél is megjelenik. Két, egymást nem kizáró olvasatot látok a kaszinóba járás kiemelésének okaként. 1) A kaszinó fogalma tartalmazhat olyan jelentéstársításokat, hogy ez az a hely, ahol – ha Fortuna mellénk áll – megsokszorozható az ember pénze, ami ebben az esetben a migráció relatív hasznosságát növelné. 2) A kaszinóba járás általában egyet jelent a gazdag-

³⁷ Niedermüller 1999:109. p.

sággal, a magas státussal.³⁸ Ez utóbbi értelmezésben pozitív felhangot kaphat Gábor azon kijelentése, hogy „*elmondhatjuk majd az unokáknak, hogy egyszer kaszinóban, az öregapád nagyot bukott*”.

Konklúzió

A migráció

Az általam vizsgált életutakban, a migrációs döntés meghozatalában alapvetően a gazdasági motiváció játsza a döntő szerepet, de emellett igen fontos a hálózati kapcsolatok megléte. Az interjúalanyaim közül egyetlen olyan személy volt, aki nem rendelkezett hálózati kapcsolatokkal a befogadó társadalomban, amik csökkentették volna a migrációs költséget.³⁹ A hálózati kapcsolatok oly mértékben meghatározók a célszám kiválasztásában, hogy akár még a befogadó társadalom nyelve ismeretének hiányát is képesek ellensúlyozni. Ezt, az adott nyelvi kompetencia hiányának problémáját, általában a migráció intézményesített (szervezett) formájának igénybevitelével hidalják át, tehát egy közvetítő céggel mennek ki külföldre. Szintén erősen befolyásolja a migrációs döntést a párkapcsolat megléte vagy hiánya. Interjúalanyaim nagy részének nem volt párkapcsolata a migráció megkezdésekor. Ahogy Gábor fogalmazott mikor erre rákérdeztem: „*Nincs, hála Istennek még.*”

Különleges eset Tamás, aki két huzamosabb idejű külföldi munkavállalás között másfél évet dolgozott Magyarországon. Az első kiutazásakor már volt barátnője. Ekkor két évet dolgozott Londonban. Hazatértekor összeköltözött párjával. Ám a második periódus megkezdésekor megszüntették a kapcsolatot. Ahogy édesapja mondta: „*mert milyen kapcsolat az, hogy elmegyek, ... fél év múlva jövök csak haza*”. Ettől függetlenül úgy gondolom, hogy a gazdasági motiváció volt a domináns a második külföldi munkavállalásban, legalább is tudatos szinten. Viszont az, hogy nem volt párkapcsolata, csökkentette a migrációval járó pszichológiai terheket. Amihez még hozzájárulhatott az is, hogy már előtte dolgozott Londonban, így jelentős hálózati kapcsolatai voltak, valószínűleg bizonyos mértékű társadalmi tőkével is bírt, ami szintén megkönnyíti a

munkához jutás lehetőségét.⁴⁰ Közrejátszhat továbbá még az is, hogy az előző migrációs tapasztalatok megváltoztatták ízlését, motivációját és a világról alkotott elképzelését, ami ösztönzőleg hathatott az újabb migrációra, mint azt a kumulált okság elmélete is leírja.⁴¹

A párkapcsolat hiánya vagy a migráció előtti megszakítása természetesen nem kizárólagos, hiszen mint láthattuk, Zsolt esetében is volt már párkapcsolat a külföldi munkavállalás előtt, sőt ők már jegyben is jártak. Majd miután Zsoltnak sikerült biztos egzisztenciát kiépíteni Nagy-Britanniában, a menyasszonya követte őt. Alapvetően a migráció hagyományos stratégiája az, hogy egy család (háztartás) migrációjában először a férfi (családfenntartó) hagyja el a kibocsátó közösséget, majd a már biztos egzisztenciális háttérbe követi őt a családja.⁴² Ahogy Nyíri Pál írta a kínai migránsokkal kapcsolatban: „Ez a klasszikus láncmigráció a kockázat csökkentését szolgálja: addig, amíg a férj meg nem teremti a megfelelő megélhetést az új helyen, a nő biztosításképpen megtartja [...] állását...”⁴³ Ennek egy érdekes ellentettje Ildikó története. Ildikó egyedülálló volt a migráció megkezdésekor. Azonban az otthon töltött szezonon kívüli időszakokban megismerkedett egy otthoni, kibocsátó társadalombeli férfival, aki a későbbiekben követte Ildikót Spanyolországba.

A másik fontos kérdés a kint maradási szándék, tehát a migráció időtartamának megtervezése. Ez adataim alapján három részre osztható: meghatározatlan időre, erre példa Zsolt, aki nem tervezi, hogy hazaköltözik. Ezt erősíti, hogy menyasszonya is kiköltözött hozzá, viszont mindemellett azt láthatjuk, hogy Magyarországon (is) végez státuszreprezentációt, ami annak a jele, hogy itthon kíván élni, hisz a kibocsátó társadalombeli szimbolikus tőkéjét nem tudja importálni a befogadó társadalomba. A másik lehetőség, hogy hosszú távú migrácót terveznek, de nem véglegeset. Ez a legáltalánosabb. Jól példázza ezt a mentalitást László (21 éves), aki első beszélgetésünkkel azt mondta, hogy 3-4 év múlva szeretne hazaköltözni Hollandiából. A második alkalommal azt mondta, hogy szeretne megtanulni angolul, és Hollandia után elmenne Angliába dolgozni. De szintén ide tartozik a fent említett házaspár (Krisztina és András), akik ugyan nem léptek a migráció országútjára, de amíg tervezték, addig csak nyug-

³⁸ Ez jelenik meg olyan hollywood-i filmekben, mint pl. az *Ocean's eleven* (Steven Soderbergh. 2001.) vagy a *Casino* (Martin Scorsese. 1995.)

³⁹ Vö: Massy (et al) 2001:25.

⁴⁰ Vö. Flap-DeGraaf 1998.

⁴¹ Ld. Massey (et al.) 2001.

⁴² Vö. Sassen 1995.

⁴³ Níri 2001:106.

díjas korukra akartak visszatérni, de vissza akartak térni. A harmadik alternatíva pedig, hogy csak addig maradnak külföldön, amíg feltétlenül muszáj. Itt egyfelől Istvánra szeretnék utalni, aki alapvetően nem érzi jól magát Angliában, tehát csak addig marad, míg elegendő tőke össze nem gyűlik a családi gazdaság fejlesztésére, ill. a ház felújítására. A másik pedig Gábor, aki – minden egyéb tényező mellett – effektíve tényleg csak addig dolgozott Franciaországban, amíg „*anyagilag helyrehozta magát*”.

Státusrepresentáció, társadalmi mobilitás

Tehát, úgy tűnik, a kutatás alapján a folyamatos migránsok megőrzik a kibocsátó társadalom státusrepresentációs stratégiáit, és nem kívánják importálni a befogadó társadalom magasabb státuscsoportjainak presztízsjavait. Erre három magyarázatot látok kirajzolódni. Egyfelől a kibocsátó társadalmi struktúra annál sokkal ellenállóbb a külső behatásokkal szemben, minthogy a populáció ilyen kis része megváltoztathassa, legyenek bár relatíve sokan a közösségben a migrációt folytatók. Másfelől pedig abban látom körvonalazódni a kibocsátó közösség státusrepresentációs stratégiáinak megőrzését – főleg azoknál, akik külföldön is magyarokkal dolgoznak együtt –, hogy az alacsony presztízssű munka miatt nem, vagy csak nagyon ritkán kerülnek interakcióba a helyi társadalom tagjaival.⁴⁴ Ez derül ki Gábor történetéből is, mikor azt mondja: „*lenézték kint az embert, mert eléggé ilyen cigány munkát végeztünk*”. Valamint harmadik oknak azt tartom, hogy a kibocsátó közösség státusrepresentációs technikáit a migránsok habitusukból fakadóan jobban ismerik, ezáltal könnyebben, kisebb ráfordítással tudják alkalmazni ezeket a technikákat, valamint a kibocsátó közösségben már eredendően, a családjuk révén is⁴⁵ rendelkeznek bizonyos szimbolikus tőkével. Ez a harmadik magyarázat jelenik meg például Zsoltnál, aki mindamellett, hogy menyasszonya is kiköltözött hozzá Angliába, tehát valószínűsíthető a kintmaradási szándék, otthon (is) végez státusrepresentációt. Mindezek megerősítik Horváth István azon kijelentését, hogy „a folyamatos migráns számára a kibocsátó társadalmi-kulturális rendszer ké-

pezi a vonatkoztatási alapot társadalmi státusának meghatározásában”,⁴⁶ melyet ő ugyan a Magyarországon dolgozó erdélyi vendégmunkások kapcsán fogalmazott meg, de az interjúkból az látszik, hogy ezekben az esetekben is igaz.

Az sajnós nem derül ki ebből a vizsgálatból, hogy a befogadó társadalomban milyen módon történik a státusrepresentáció. Véleményem szerint csak úgy tudnánk összevetni az ottani reprezentációt az itthonival, ha a külföldi munkavállalás helyszínén is végeznénk résztvevő-megfigyelést. Ugyanis előfordulhat, hogy a globalizáció, a „globális elit” vagy a média hatására alapvetően nincs számottevő különbség a két társadalom státusrepresentációjában, presztízsjavainak körében.

A kutatás alapján elmondható, hogy a társadalmi mobilitásra való törekvésnek nincs tudatos motiváló hatása a migrációra. Ettől függetlenül valószínűsíthető, hogy nem tudatosan mégis befolyásolja. A kumulált okság elméletében leírt „migráció kultúrája” is ezt bizonyítja, mikor azt mondja ki, hogy a külföldi munkavállalás mint „felemelkedési szertartás” jelenik meg.⁴⁷ Ehhez azonban először a jelenlegi állapot megerősítésére van szükség, azaz, ahogy Gábor fogalmazott, arra, „*hogy anyagilag helyrehozzam magam*”. Az általam vizsgált személyeknél pedig az érhető tetten, hogy két kivétellel mindenki úgy kezdett bele a külföldi munkavállalásba, hogy nem rendelkezett előtte jelentős, felhalmozott gazdasági tőkével, tehát alapvetően azért ment ki, hogy gazdaságilag megszilárdítsa magát. Ez volt a fő motiváció. A magasabb társadalmi státusra való törekvés, vagy a státusrepresentáció – mint egyfajta önrepresentáció – alapként tételezi fel az alapszükségletek meglétét. Ha a Kapitány-házaspár nyomán⁴⁸ a Maslow-féle szükséglet-piramison szeretnénk elhelyezni ezeket a motivációkat, akkor az mondható el, hogy a gazdasági alap megteremtése az első két szinthez tartozik (fiziológiai szükségletek, biztonság-igény), melyek ennek okán előbb jelennek meg motivációként, mert hamarabb kielégítést igényelnek, mint a státusrepresentáció. Tehát a státusrepresentáció egy magasabb szinten helyezkedik el. Véleményem szerint az a fajta státusrepresentáció, mely az aktuális társadalmi pozíció megőrzését szolgálja, Maslow elméletében

⁴⁴ Az erdélyi vendégmunkások kapcsán erre mutat rá John E. Fox mikor azt írja: „A bevándorlók [...] szálláshelyei térben és társadalmilag is elkülönülnek a befogadókétól. A legszükségesebbekre korlátozódó napi fogyasztásuk is csak kevés érintkezésre ad lehetőséget a helyiekkel.” Fox 2005:106. p.

⁴⁵ Vö. Bourdieu 2002.b és Kolosi 1987.

⁴⁶ Horváth 2002.

⁴⁷ Vö. Massey (et al.) 2001:29. p.

⁴⁸ Mint fent említettem, Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor a tárgyszimbolikát a Maslow-piramis segítségével is értelmezték. Ld.: Kapitány-Kapitány 2005

a 4., a tisztelet iránti igény szintjére tehető,⁴⁹ míg az a fajtája, mikor egy magasabb státus elérése végett folytatjuk a reprezentációt, az önmegvalósítási igény szintjére helyezhető. Ahogy Maslow fogalmaz az 5. szinttel kapcsolatban: „ez vágy arra, hogy [...] mindenné váljunk, aminek elérésére képesek vagyunk”.⁵⁰ Tehát az olvasatomban ez úgy néz ki, hogy ha gazdasági erőnk engedi – és ki vannak elégítve az alsóbb szintek szükségletei –, akkor megjelenhet a magasabb társadalmi pozíció utáni vágy.⁵¹ Mindez a fentebb tárgyalt motivációk tükrében úgy értelmezhető, hogy amíg az alsóbb szinteken elhelyezkedő szükségletek nem elégülnek ki, általában nem jelentkezik a társadalmi mobilitásra vonatkozó motiváció, így az általam vizsgált esetekben, ahol ez részben vagy egészben kimutathatóan megjelenik, ott csak a migráció alatt objektíválódik.

A fent említett társadalmi mobilitásra való törekvést viszont megkönnyíti a külföldi munkavállalás, mely olyan lehetőséget ad a migránsok kezébe, amivel az otthoni státusreprezentációjuk könnyebben kivitelezhető. Ennek legáltalánosabb megnyilvánulása az a gazdasági tőke, mely a migrációval megszerezhető. Ez azért jelent könnyebbséget a státusreprezentációban, mert az így megszerzett jövedelem az általam vizsgált esetekben mindig magasabb volt, mint az otthon megszerezhető, és ezáltal magasabb, mint a migráns referenciacsoportjának átlagkeresete. Így több lehetősége van akár bizonyos nehezen beszerezhető, és/vagy költséges presztíztárgyak beszerzésére (mint például egy jobbkorománys sportautó), akár a „hivalkodó fogyasztásra”. Ennek ráadásul még megvan az az előnye is, hogy – mint fentebb rámutattam – a kibocsátó társadalomban kisebb ráfordítással lehet a gazdasági tőkét szimbolikus tőkévé konvertálni, mivel a migráns egyfelől jobban ismeri az adott társadalmi közeg presztízsjavainak körét, másfelől pedig ezt a tranzakciót nem nehezíti meg az alacsony presztízsű munkából fakadó plusz ráfordítás költsége.

Megfigyelhető továbbá néhány személynél az otthon töltött periódusokban a „hivalkodó dologtalanság” folytatása, mint státusreprezentációs stratégia. Ez ott a legnyilvánvalóbb, ahol a migráns hosszabb időt tölt a két külföldi tartózkodás között a kibocsátó közösségben. Ha több hónapos ez az otthon töltött periódus, akkor a kibocsátó közös-

ségbeli⁵² referenciacsoportja számára ez az állapot konstansnak tűnhet. Mindehhez még hozzájárul a „hivalkodó fogyasztás” is.

Kevésbé általános, de szintén megfigyelhető tendencia a migráció külföldi élményként való felfogása és reprezentációja. Ennek a fajta kulturális tőkével történő státusreprezentációnak, mint láthattuk, vannak gyökerei a helyi, kibocsátó társadalomban is, melyet a termékbemutató-turizmusban vélek felfedezni, tehát ez sem egy máshonnan importált státusreprezentációs stratégia, még ha alapvetően a „globális elit” habitusának leszivárgásából ered is.

Ezek alapján elmondható, hogy a külföldi munkavállalásnak nemcsak gazdasági következményei vannak, hanem hatással lehet a társadalmi mobilitásra is.

Abstract

Migrants in context with status representation

In this essay I try to reveal the connection of migration with status representation and social mobility. In my analysis I examine the influence of guest worker experience to the status representation and the prestige possessions of the individual and the emitter society together with studying the influence of “continuous migration” to social mobility.

Based on the research it can be stated that foreign commuter employment does not lead to significant changes in the status representation of the employed or the emitter community. In many cases the pursuit of social ascension appears when migrants have already accumulated enough economic capital to satisfy the “basic needs”. Also foreign employment offers opportunities to members of society which make status representation, thus social ascension also easier. The most tangible result of this is the migrant’s – compared to the reference group – raised income, which (after satisfying the basic needs) can be spent on prestige possessions or on symbolic capital. Another similar tendency is the representation of foreign experiences as “cultural capital”. These techniques demonstrably fit in the local status representation trend thus not imported from the host country.

⁴⁹ Vö. Maslow 1983.

⁵⁰ Maslow 1983:382. p

⁵¹ Ennek konkrét megvalósulás figyelhető meg Cagolar tanulmányában (1999) a németországi törökökről.

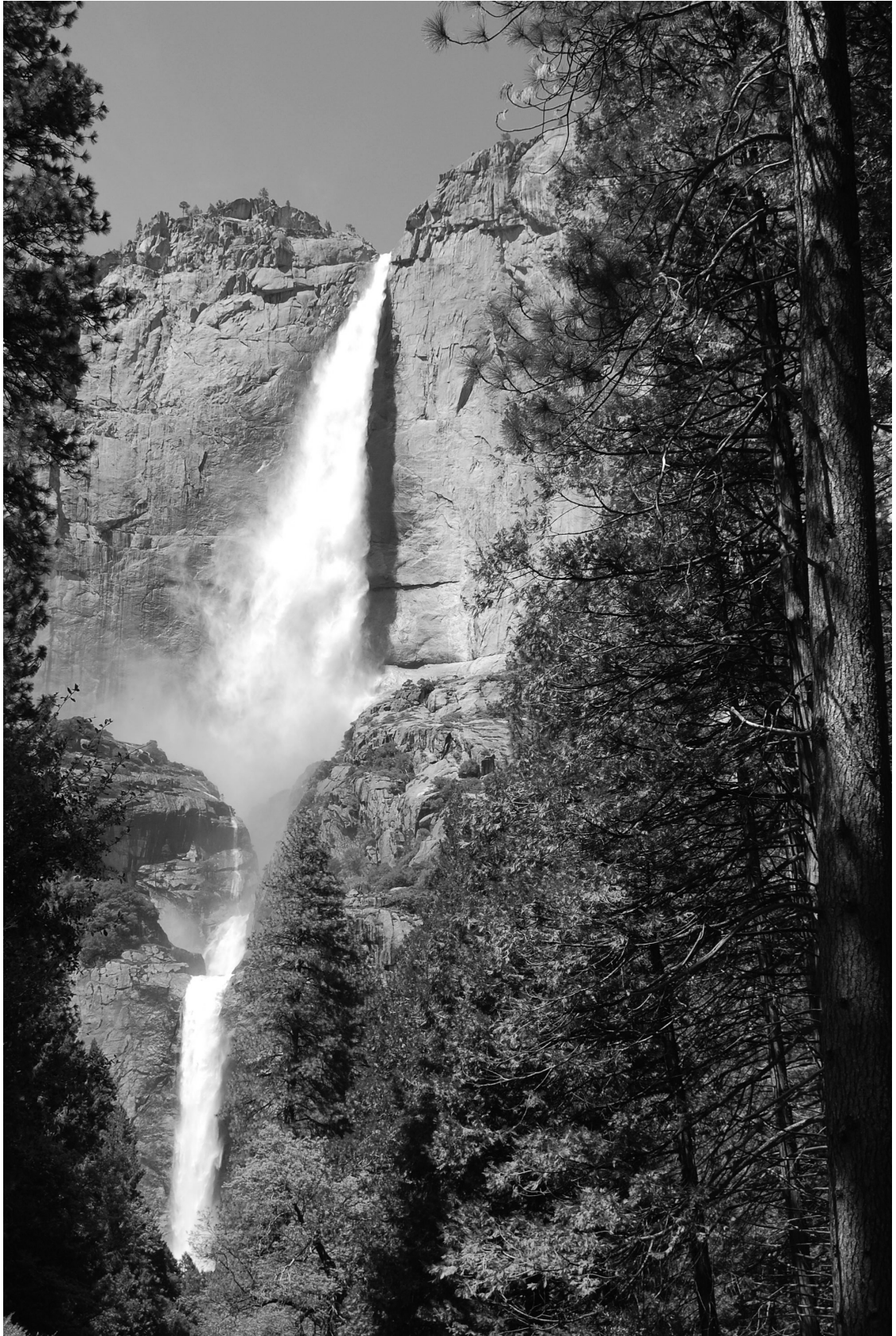
⁵² A több hónapos külföldi tartózkodás alapján valószínűsíthető, hogy a befogadó országban is van referenciacsoportja.

Keywords: migration, continuous migration, status representation, prestige possessions, cultural and symbolic capital

Felhasznált irodalom

- Andorka, Rudolf 2003.
Bevezetés a szociológiába.
Osiris Kiadó. Budapest.
- Bauman, Zygmunt 2005.
A munkaetikától a fogyasztás esztétikájáig.
Replika 51-52:221-237.
- Bauman, Zygmunt 2008.
Munka.
Café Babel (56-57.) 11-23.
- Berta Péter 2005.
Az érték etnicizálása – az etnicitás értéke. A presztízstárgy-gazdaság mint etnikai identitásgyakorlat az erdélyi Gáborok között.
Tabula, 2. 171-200.
- Bondár Anita 2005.
Női migráció és változó nemi szerepek. Széki asszonyok Budapesten. In: *Erdély-(de)konstrukciók*. Feischmidt Margit szerk. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. Budapest – Pécs. 163-183.
- Bourdieu, Pierre 1978.
A szimbolikus tőke. In: uő.
A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.
Gondolat. Budapest. 379-400.
- Bourdieu, Pierre 1999.
Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: *A társadalmi rétegződés komponensei*. Angelusz Róbert szerk. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 156-177.
- Bourdieu, Pierre 2002a
Társadalmi tér és szimbolikus tér. In: uő.
A gyakorlati észjárás.
Napvilág Kiadó. Budapest. 11-30.
- Bourdieu, Pierre 2002b
A szimbolikus javak gazdasága. In: uő.
A gyakorlati észjárás.
Napvilág Kiadó. Budapest. 147-184.
- Cagolar, Ayse C. 1999.
Törökök Berlinben: társadalmi kirekesztés és mobilitási stratégiák.
Replika (38). Forrás: <http://www.c3.hu/scripta/replika/38/08cago.htm> Letöltés: 2008. 11. 24.
- Douglas, Mary – Isherwood, Baron 1998.
A javak használatának változatai. In: *A kultúra szociológiája*. Wessely Anna szerk. Osiris. Budapest. 150-159.
- Flap, H. D. – DeGraaf, N. D. 1998.
Társadalmi tőke és megszerzett társadalmi státus. In: *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Lengyel György – Szántó Zoltán szerk. Aula Kiadó. 129.-151.
- Fox, Jon E. 2005.
Vándorló nemzet(i) – identitások. Erdélyi vendégmunkások Magyarországon. In: *Erdély-(de)konstrukciók*. Feischmidt Margit szerk. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. Budapest – Pécs. 103-122.
- Kapitány, Ágnes – Kapitány, Gábor 2005.
Tárgyak szimbolikája.
Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- Elias, Norbert 1987.
A civilizáció folyamata.
Gondolat. Budapest.
- Finkelstein, Joanne 2007.
Sikkelmélet.
Café Babel (51):33-43.
- Harvey, David 2006.
A tér-idő sűrűsödés és a posztmodern állapot.
Café Babel (52.):91-104.

- Horváth, István 2002.
A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. *Korunk*, 2002:(2):31-48.
Forrás: http://www.epa.oszk.hu/00400/00458/00050/mo-ra_mozgas.html
Letöltés: 2008. 11. 24.
- Kolosi Tamás 1987.
Tagolt társadalom.
Gondolat. Budapest.
- Maslow, A.H. 1983.
Elmélet az emberi motivációról. In: Oláh, A. – Pléh, Cs. (szerk.): *Szöveggyűjtemény az általános és személyiségpszichológiához*.
Tankönyvkiadó, Bp. 373-392.
- Massey, Douglas – Arango, Joaquin-Hugo, Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino, Adela – Taylor, J. Edward 2001.
A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés (részletek). In: *A migráció szociológiája*. Sík Endre szerk.
Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest. 9-40.
- Niedermüller Péter 1988.
Élettörténet és életrajzi módszer.
Ethnographia. XCIX. 376-390.
- Niedermüller Péter 1999.
Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban.
Replika 38:105-120.
- Nyíri Pál 2001.
Mobilitás, vállalkozás és szex.
Café Babel (39-40). 103-118
- Prónai, Csaba 2006.
Migráció antropológiai megközelítése. In: *A magyar kulturális antropológia története*. Kézdi Nagy Géza szerk.
Nyitott Könyvműhely. Budapest. 503-521.
- Sassen, Saskia 1995.
Migráció a világgazdaságban.
Eszmélet 28. (tél). 63-91.
- Simányi, Léna 2005.
Bevezetés a fogyasztói társadalom elméletébe.
Replika (51-52):165-195.
- Simmel, Georg 2001.
A divat. In: uő. *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*.
Novissima Kiadó. Budapest. 180-200.
- Veblen, Thorstein 1975.
A dologtalan osztály elmélete.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Vörös Miklós 1996.
Fogyasztás és kultúra.
Replika (21-22):75-79.

Tardos Katalin

TÁRSADALMI BEFOGADÁS ÉS FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A VÁLLALATI SZFÉRÁBAN

Ebben a tanulmányban két olyan jelenséggel foglalkozom, amellyel általában külön-külön szoktak foglalkozni a szerzők, az egyik ilyen jelenség a társadalmi befogadás és esélyegyenlőség a munkahelyeken, a másik a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (CSR) alakulása Magyarországon. Tanulmányom központi kérdése, hogy milyen összefüggés található a magyarországi munkáltatói szervezeteknél a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi befogadás szintje között. Másképpen fogalmazva, vajon a manapság társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek-e, elősegítik-e hogy a szervezeten belül az egyenlő bánásmód jogi minimum követelményén felül a kisebbségben lévő és/vagy hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlősége javuljon, törekednek-e a sokszínű munkaerő-összetétel megvalósítására? Vagy éppen fordított összefüggés tapasztalható, és a társadalmilag felelősnek minősített szervezetek körében sem jellemző, hogy a CSR tevékenységük részeként különösebb figyelmet fordítanak a társadalmi befogadásra.

A kutatás során külön figyelmet fordítottam arra, hogy a fő kutatási kérdés megválaszolása mellett, részletesebb bontásban arra is választ kapjunk, hogy milyen tényezőkkel függ össze legjobban a társadalmi befogadás gyakorlatának magasabb szintje. Külön vizsgáltam az összefüggésrendszert a társadalmi befogadási gyakorlat és a belső és a külső társadalmi felelősségvállalás között, illetve a vállalat etikai intézményesültsége között. Ezen kívül elemeztem, hogy a legmagasabb társadalmi befogadást megvalósító cégek milyen jellemző tulajdonságokkal bírnak.

A tanulmány első részében azt vizsgálom meg, hogy a magyarországi munkáltatók társadalmilag mennyire befogadóak. Ehhez kilenc mutatót választottam ki, amelyek alapján a későbbiekben „magas, közepes, és alacsony” csoportok szerint kategorizálom a szervezetek társadalmi befogadásának színvonalát. Az első rész zárásaként megvizsgálom azt is, hogy tipikusan milyen vállalatok tartoznak a különböző mértékben befogadó vállalati kategóriákba. A tanulmány második része a társadalmi befogadás mértékét és a társadalmi felelősségvállalás belső, külső színvonalát veti egybe, illetve elemzi az

etikai intézményesültség hatását a társadalmi befogadás színvonalára.

Módszertan

A kutatás kérdőíves módszerrel készült. Az adatfelvétel 2004 és 2007 között zajlott. A minta véletlen kiválasztással készült. A mintában 149 vállalat szerepel. A minta nem reprezentatív, de a nagyságrendek és a tendenciák ábrázolására mindenképpen alkalmas.

Összetételét tekintve a minta a következőképpen oszlik meg néhány fontos független változó tekintetében. A képviselt vállalatok kétharmada magyar, egyharmada külföldi nemzetiségű. Tevékenységüket tekintve kétharmaduk a szolgáltatás szektorához, egyharmaduk az iparhoz tartozik. A foglalkoztatottak létszáma alapján számított mérete szerint a cégek kétötöde 50 fő alatti kisvállalat, egyharmada 51 és 500 főt foglalkoztató középvállalat, míg egyötödük 500 fő feletti nagyvállalat. A vizsgált szervezetek 90 százaléka magántulajdonban van.

I. Társadalmilag mennyire befogadóak a magyar munkáltatói szervezetek?

A tanulmány első részében azt vizsgáljuk meg kilenc változó segítségével, hogy vajon mennyire befogadóak a magyarországi munkahelyek.

Kisebbségi csoporthoz tartozók foglalkoztatása

A kutatás során megkérdeztük, hogy a munkáltatók alkalmaznak-e valamilyen kisebbségi csoporthoz tartozó munkavállalót (például romákat, fogyatékosokat, stb.), és ha igen, akkor mekkora részarányt képviselnek a foglalkoztatottakon belül.

A kutatás adatai szerint, a munkáltatók kicsit több mint fele, 54 százaléka alkalmaz valamilyen kisebbségi csoporthoz tartozó személyt. A munkáltatók közel 30 százalékánál a kisebbségiek aránya 1 és 9 százalék között mozog, 15 százalékuknál 10 és 19 százalék közötti a kisebbségiek aránya, és végül a munkáltatók közel 10 százalékánál 20 százalékot

meghaladó a kisebbségek aránya. (Lásd 1. és 2. táblázatot.) Tehát a munkahelyek közel fele kirekeszti a különböző kisebbségi (hátrányos helyzetű) csoportokhoz tartozókat, másik felénél viszont legalább minimális mértékben, de megfigyelhető a foglalkoztatáshoz kapcsolódó társadalmi befogadás. A befogadó szervezeteket is két, nagyjából egyforma csoportra oszthatjuk: azokra, amelyekben csak szimbolikusan vannak jelen a kisebbségek (10% alatt), és azokra, amelyeknél már markánsan megjelennek. Ezt a határt a kutatásnál a 10 százalékos feletti részarányról húztuk meg. Ezt a mutatót használva a szervezetek negyedéről mondhatjuk, hogy befogadóak.

A befogadás szempontjából nemcsak az a fontos, hogy egy valamilyen szempontból hátrányos helyzetű csoport számára a foglalkoztatás ténye megvalósul-e, hanem az is érdekes, hogy van-e esélye a kisebbségi csoporthoz tartozónak arra, hogy a szervezeten belül előrehaladjon. A munkáltatókat megkérdeztük, hogy előfordult-e az elmúlt öt évben, hogy egy kisebbségi személy vezetőpozícióba került. Az egész mintára vetítve a vállalatok közel egyötödénél volt erre példa. Ha csak azokat a szervezeteket vesszük figyelembe, ahol alkalmaznak kisebbségeket, ott az esetek egyharmadában legalább egyszer előfordult, hogy a kisebbségből vezető lett az elmúlt öt évben. Másfelől viszont a kisebbségeket alkalmazó szervezetek kétharmadánál nem fordult elő az elmúlt öt évben, hogy egy kisebbségi előrehaladjon a vállalati hierarchiában. Vagyis két külön folyamat az, hogy egy vállalat alkalmaz-e kisebbségeket, és az, hogy ezen személyeknek van-e esélyük az előrehaladásra a szervezeti hierarchián belül.

Az is érdekelt, hogy van-e hatása a kisebbségi vezetőpozícióba kerülésének gyakoriságára annak, hogy milyen arányban foglalkoztat a szervezet kisebbségeket. Az adatok azt bizonyítják, hogy van pozitív korreláció a foglalkoztatási arány és a vezetővé válás előfordulása között. Azon szervezeteknél, amelyeknél a foglalkoztatott kisebbségek aránya meghaladja a 20 százalékos, több mint másfélszeres a valószínűsége, hogy az elmúlt öt évben vezetővé vált egy kisebbségi személy. Ezen szervezetek közel felében volt erre példa. (Lásd 3-5. táblázatot.)

Az akadálymentes környezet

A mozgássérültek foglalkoztatásának alapfeltétele, hogy a munkahelyek kialakítása akadálymentes, vagyis kerekesszékekkel is bejárható legyen. A ku-

rtatás során rákérdeztünk arra, hogy az adott épület akadálymentesen megközelíthető-e mozgássérültek számára. A válaszadó szervezetek fele ítélte akadálymentesnek az épületét. A szervezetek fele elismerte, hogy esélye sincs a mozgássérülteknek arra, hogy akadálymentesen megközelítsék az épületet, vagyis hogy reálisan esélyük legyen a foglalkoztatásra. (Lásd 6. táblázatot.)

Női, férfi vagy családbarát munkahelyek?

A kutatásban megkérdeztük a vállalatoktól, hogy „családbarát” munkáltatónak tartják-e magukat, anélkül, hogy definiáltuk volna, hogy mit értünk alatta. Meglepetésemre a szervezetek több mint nyolctizede családbarátnak tartotta magát, ez egyben azt is jelentette, hogy a társadalmi befogadással kapcsolatos kritériumok, dimenziók közül a „családbarátság” volt az, amelyikkel leginkább azonosulni tudtak a munkáltatók. Természetesen, a valóságban nagyon különböző mértékben kidolgozott vállalati gyakorlatokról beszélhetünk csak, de mindenképpen fontos leszögezni, hogy a *társadalmi befogadás gyakorlatát a meglévő értékek felől vizsgálva, valószínűleg a „családbarát” munkahely kialakítása felől lehet a legkönnyebben megközelíteni és előremozdítani.*

Felmerült az a kérdés, hogy vajon a munkahelyek nemek szerinti összetétele hogyan befolyásolja, hogy mennyire tekintik magukat családbarát munkahelyeknek a munkáltatók. Fontos leszögezni, hogy a munkahelyek döntő többsége nem kiegyensúlyozott a nemek arányát tekintve, hanem valamelyik nem nagyobb részarányt képvisel. Érdekes módon kifejezetten alacsony azon munkahelyeknek az aránya, ahol a két nem számarányát tekintve egyensúlyban van (csupán a munkahelyek 5-6 százaléka). A legnagyobb arányt a „férfi munkahelyek” képviselik, vagyis ahol a férfiak aránya meghaladja a nőkéét. Ilyen a szervezetek több mint a fele. A női többségű munkahelyek a szervezetek 43 százalékát alkotják. (Lásd 7. és 8. táblázatot.)

Ha azt vizsgáljuk, hogy inkább a „férfi” vagy „női” munkahelyek tekintik-e magukat családbarátnak, akkor azt a meglepő eredményt kapjuk, hogy a férfi többségű munkahelyek nagyobb arányban vallották magukat családbarátnak. Míg a férfi munkahelyek esetében a szervezetek 88 százaléka vallotta magát családbarátnak, a női munkahelyeknél ez az arány „csak” 78 százalékosat képviselt. Érdekes volna megvizsgálni, hogy objektív kritériumokat használva ugyanezt az eredményt kapnánk-e az összehasonlításban.

A női és férfi egyenjogúság és a társadalmi befogadás szempontjából fontos kérdés az is, hogy a nők milyen eséllyel válnak vezetővé az adott szervezetekben. A kérdőívben megkérdeztük a vállalatoktól, hogy a vezetők hány százaléka nő. Az elemzés során összehasonlítottuk a női vezetők arányát a nők szervezetben belüli arányával, és így meg tudtuk állapítani, hogy a nők alul- vagy felülreprezentáltak-e a vezetésben. Az adatok messzemenően megerősítik azt a közvélekedést, hogy a nők általában alulreprezentáltak a vezetésben. A mintában szereplő munkáltatói szervezetek háromnegyedében (!) a nők alulreprezentáltak voltak a szervezetben belüli arányukhoz képest. A munkahelyek egytizedénél egyensúlyban voltak a nők a vezetésben, és 15 százalékánál pedig felülreprezentáltak. (Lásd 9. táblázatot.)

Az esélyegyenlőségi és sokszínűségi politika intézményesültsége

Egyfelől az esélyegyenlőség és sokszínűség kezelésének periférikus jellegét bizonyítja, hogy a munkáltatók háromnegyedének saját bevallása szerint nincs esélyegyenlőségi politikája, illetve terve. Másfelől viszont reményt keltő, hogy közel egyötödük azt jelezte, hogy tervezik a közeljövőben erősíteni a munkaerő sokszínűségét, illetve tervezik egy átfogó esélyegyenlőségi/sokszínűségi politika kidolgozását. Az intézményesültség szempontjából nagyon fontos, hogy az etikai kódexszel rendelkező munkáltatók háromnegyedénél van az etikai kódexben a diszkriminációmentességgel, a másság tiszteletére vonatkozó passzus. Az összes mintában szereplő szervezetre vetítve viszont ez az arány csak egyötöd. (Lásd 10-13. táblázatot.)

A társadalmi befogadás mutatója

A kutatás során egy aggregált mutatót készítettem az előbbieken részletezett változók alapján. Összesen kilenc tényezőt vettem figyelembe a társadalmi befogadás színvonalát jelző mutató elkészítésékor. Ezek a következők:

- Alkalmaznak-e kisebbségeket? (Igen)
- A foglalkoztatottak mekkora aránya tartozik a kisebbségekhez? (10% felett)
- Mozgássérültek számára akadálymentes-e az épület? (Igen)
- Az elmúlt 5 évben került-e kisebbségi személy vezetőpozícióba? (Igen)
- Női vezetők aránya eléri-e a nők szervezetben belüli arányát? (Igen)

- Családbarát munkáltatónak tartják magukat? (Igen)
- Tervezi-e a vállalat, hogy a közeljövőben erősíti a munkaerő összetételének sokszínűségét? (Igen)
- Van-e a szervezetnek jelenleg esélyegyenlőségi politikája, illetve terve? (Igen)
- Az etikai kódexben van-e a diszkriminációmentességgel, a másság tiszteletére vonatkozó passzus? (Igen)

„Magas” színvonalúnak minősítettem egy szervezet társadalmi befogadás szintjét amennyiben a fenti kilenc változóból legalább 7, vagy annál több, „pozitív” eredményt mutatott.¹ Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősítettem egy szervezet társadalmi befogadás szintjét, ha a kilenc változóból 4-6 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” társadalmi befogadásúnak kategorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a kilenc változóból csak 3 vagy annál kevesebb volt „pozitív”. Tehát az egyharmados vagy annál gyengébb eredménnyel alacsony, egyharmados és kétharmados közötti eredménnyel közepes, végül kétharmadosnál jobb eredménnyel magas színvonalú minősítést kapott egy szervezet a társadalmi befogadás tekintetében.²

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek többsége (58 százalék) társadalmilag nem befogadó, vagyis alacsony minősítést kapott az összevont társadalmi befogadás mutató alapján, mert három vagy annál kevesebb változó esetében volt a válaszuk pozitív. Ugyanakkor a szervezetek több mint egyharmada tett már lépéseket a társadalmi befogadás érdekében, de ezek a lépések ad hoc jellegűek, és nem szisztematikusak. Ezek a szervezetek közepes minősítést kaptak, mert a vizsgált változók kétharmadánál kevesebb esetében adtak pozitív választ. A kutatás adatai alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy elenyésző (5 százalék) azon szervezetek aránya, amelyek tudatosan és szisztematikusan valósítják meg az esélyegyenlőség gyakorlatát és politikáját, és így a kutatásban magas társadalmi befogadású szervezeteknek minősítettük őket. (Lásd 14. táblázatot.)

¹ A „pozitívként” értékelt válaszokat a zárójelben adtam meg.

² Amennyiben nem állt rendelkezésre mind a kilenc változóra adat, akkor azt vettem figyelembe, hogy a meglévő változókból milyen arányban vannak a pozitív válaszok. Megtartva az egyharmados, kétharmados választóvonalakat, kategorizáltam a szervezeteket.

Mi jellemzi a magas, közepes és alacsony társadalmi befogadású szervezeteket?

Magas társadalmi befogadású szervezeteknek közel kétharmada 500 fő feletti létszámú nagyvállalat. Ezek a szervezetek mind magántulajdonban vannak. Érdekes módon a 14 állami, önkormányzati és vegyes tulajdonú szervezet közül egyetlenegy sem került ebbe a kategóriába. A külföldi tulajdonú és multinacionális cégek felülreprezentáltak ebben a kategóriában (50%). Elgondolkodtató az a tény is, hogy a férfi többségi munkahelyek felülreprezentáltak voltak a magas társadalmi befogadást megvalósító szervezetek körében.

A közepes társadalmi befogadású szervezetek körében felülreprezentáltak a közepes (50 főnél nagyobb) és a nagy (500 főnél nagyobb) létszámú vállalatok. A multinacionális cégek ebben a csoportban is felülreprezentáltak, de ebben a kategóriában már a magyar nemzetiségű cégek is a mintában képviselt súllyal megjelennek.

Az alacsony társadalmi befogadású szervezetek egyértelműen a kis (50 főnél kevesebb főt foglalkoztató) vállalkozások köréből kerülnek ki. (51%). Ezek a szervezetek kétharmada nem multinacionális külföldi cégek, hanem kétharmados arányban magyar kisvállalkozások.

II. Hogyan hat a vállalatok társadalmi felelősségvállalása a társadalmi befogadási szintjükre?

A tanulmány második részében a vállalatok társadalmi felelősségvállalása (CSR) és a társadalmi befogadás terén megvalósított gyakorlatokat elemezzük annak érdekében, hogy megállapíthassuk, hogy a magas színvonalú CSR gyakorlatok általában együtt járnak-e a magasabb színvonalú társadalmi befogadással.

A vállalatok társadalmi felelősségvállalását három szempontból fogom egybevetni a társadalmi befogadási szinttel: *a belső és a külső felelősségvállalás, valamint az etikai intézményesültség szerint.* A következőkben tehát azt vizsgálom, hogy van-e különbség a szervezetek társadalmi befogadási szintje között aszerint, hogy milyen teljesítményt nyújtanak a belső és a külső társadalmi felelősségvállalás, valamint az etikai intézményesültség tekintetében. Másképpen fogalmazva, arra vagyok kíváncsi, hogy mennyiben korrelál a társadalmi felelősségvállalás terén nyújtott teljesítmény a társadalmi befogadás

szintjével. Először mindhárom témával kapcsolatban ismertetem a figyelembe vett változókat, és a mintára jellemző adottságokat, majd az összefüggés erősségét vizsgálom meg.

A belső társadalmi felelősségvállalás

A belső társadalmi felelősségvállalás színvonalának meghatározásához az alábbi változókat vettem figyelembe:

- Fizetés színvonala (magasabb a piaci átlagnál)
- Nem pénzbeli ösztönzők (vannak)
- Munkavállalói önálló döntéshozatali lehetősége (empowerment) (Igen)
- Rendszeres képzés összes munkavállaló számára (Igen)
- Hangsúlyos-e a munkahelyi szociálpolitika (Igen)
- Alkalmaznak-e kisebbségeket (Igen)
- Munkavállalói részvétel lehetősége (Igen)
- Munkavédelem színvonala (magas)
- Munkavállalói elégedettség színvonala (magas).

„Magas” színvonalúnak minősítettem egy szervezet belső társadalmi felelősségvállalás szintjét amennyiben a fenti kilenc változóból legalább 7, vagy annál több, „pozitív” eredményt mutatott.³ Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősítettem egy szervezet *belső társadalmi felelősségvállalás szintjét*, ha a kilenc változóból 4-6 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” belső társadalmi felelősségvállalásuként kategorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a kilenc változóból csak 3 vagy annál kevesebb volt „pozitív”. Tehát az egyharmados vagy annál gyengébb eredménnyel alacsony, egyharmados és kétharmados közötti eredménnyel közepes, végül kétharmadosnál jobb eredménnyel magas színvonalú minősítést kapott egy szervezet a belső társadalmi felelősségvállalás tekintetében.⁴

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek fele a belső felelősségvállalás tekintetében közepes teljesítményt nyújt. Kicsit több mint negyede magas színvonalú minősítést kapott, míg alacsony minősítést megközelítőleg szintén a szervezetek

³ A „pozitívként” értékelt válaszokat a zárójelben adtam meg.

⁴ Amennyiben nem állt rendelkezésre mind a kilenc változóra adat, akkor azt vettem figyelembe, hogy a meglévő változókból milyen arányban vannak a pozitív válaszok. Megtartva az egyharmados, kétharmados választóvonalakat, kategorizáltam a szervezeteket.

negyede kapott. (Lásd 15. táblázatot.) A táblázat adatait közelebbről megvizsgálva láthatjuk, hogy a szervezetek döntő többsége vagy ugyanazt a szintű minősítést érte el a belső felelősségvállalás tekintetében mint amelyet a társadalmi befogadás mutatójára kapott, vagy annál jobbat. A szervezetek fele jobb eredményt kapott a belső felelősségvállalás mutatójára mint a társadalmi befogadására. Ez azt is jelenti, hogy a szervezetek általában jobban teljesítenek a belső felelősségvállalás tekintetében mint a társadalmi befogadás terén. Összesen 11 olyan szervezet van a mintában, amelyiknél az összefüggés fordított, vagyis rosszabb minősítést kapott a belső felelősségvállalás mutatójára a társadalmi befogadási mutatójához képest.

A Pearson korrelációs együttható adatai szerint szignifikáns pozitív, de gyenge értékű ($r=0,273$), összefüggés található a két változó között. (Lásd 18. táblázatot.) Tehát minél magasabb a belső társadalmi felelősségvállalás mértéke, annál valószínűbb, hogy a társadalmi befogadás mértéke is magasabb lesz. Valóban, a magas belső felelősségvállalású cégeknél kétszeres az esélye, hogy a társadalmi befogadás szintje is magas legyen, illetve nagyobb a közepes társadalmi befogadás minősítés elérése is ebben a kategóriában. Az alacsony belső felelősségvállalás pedig 80 százalékos eséllyel alacsony társadalmi befogadási szinttel jár együtt.

A magasabb színvonalú belső felelősségvállalás tehát pozitív összefüggést mutat a magasabb szintű társadalmi befogadással, tehát növeli a magasabb társadalmi befogadási szint esélyét, de az összefüggés csak gyengének mondható, és az eredmények egyáltalán nem biztatóak: még a magas belső társadalmi felelősségvállalást tanúsító cégeknek is csak a 10%-a nevezhető egyértelműen befogadónak, 46 százalékuk közepesen, és 44 százalékuk alacsony minősítést kapott, vagyis társadalmilag nem befogadó.

A külső társadalmi felelősségvállalás

A külső társadalmi felelősségvállalás színvonalának meghatározásához az alábbi változókat vettem figyelembe:

- Szponzorált-e a cég valamilyen személyt vagy szervezetet az elmúlt évben?
- Van-e minőségbiztosítása a szervezetnek?
- Teszt-e valamit a vállalat a környezetvédelemért? (például szelektív hulladékgyűjtés, előírások betartása, környezetbarát technológia használata, stb.)

- Van-e a szervezeten belül egy külön egység, amelyik a fogyasztókkal foglalkozik?

„Magas” színvonalúnak minősítettem egy szervezet külső társadalmi felelősségvállalás szintjét amennyiben a fenti négy változóból legalább 4, vagy annál több, „pozitív” eredményt mutatott. Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősítettem egy szervezet külső társadalmi felelősségvállalás szintjét, ha a négy változóból 2-3 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” külső társadalmi felelősségvállalásúkat kategorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a négy változóból csak 0 vagy 1 volt „pozitív”.

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek több mint fele a külső felelősségvállalás tekintetében közepes teljesítményt nyújt. Közel negyede magas színvonalú minősítést kapott, míg alacsony minősítést megközelítőleg szintén a szervezetek negyede kapott. (Lásd 16. táblázatot.) A táblázat adatait közelebbről megvizsgálva láthatjuk, hogy – hasonlóképpen a belső felelősségvállalás kérdéséhez – a szervezetek döntő többsége vagy ugyanazt a szintű minősítést érte el a külső felelősségvállalás tekintetében, mint amelyet a társadalmi befogadás mutatójára kapott, vagy annál jobbat. A szervezetek több mint fele jobb eredményt kapott a külső felelősségvállalás mutatójára mint a társadalmi befogadására. Ez azt is jelenti, hogy a szervezetek általában jobban teljesítenek a külső felelősségvállalás tekintetében, is mint a társadalmi befogadás terén. Összesen 15 olyan szervezet van a mintában, amelyiknél az összefüggés fordított, vagyis rosszabb minősítést kapott a külső felelősségvállalás mutatójára a társadalmi befogadási mutatójához képest.

A Pearson korrelációs együttható adatai szerint szignifikáns pozitív, de nagyon gyenge értékű ($r=0,246$) összefüggés található a két változó között. (Lásd 19. táblázatot.) Valóban, a magas külső felelősségvállalású cégeknél kétszeres az esélye, hogy a társadalmi befogadás szintje is magas legyen, illetve nagyobb (52 százalék) a közepes társadalmi befogadás minősítés elérése is ebben a kategóriában. Az alacsony külső felelősségvállalás pedig kétharmados eséllyel alacsony társadalmi befogadási szinttel jár együtt. De az eredmények ez esetben sem biztatóak: még a magas külső társadalmi felelősségvállalást tanúsító cégeknek is csak a 11%-a nevezhető egyértelműen befogadónak, 52 százalékuk közepesen, és 37 százalékuk alacsony minősítést kapott, vagyis társadalmilag nem befogadó.

Etikai magatartás, etikai intézményesültség

Az etikai intézményesültség színvonalának meghatározásához az alábbi változókat vettem figyelembe:

- Létezik-e etikai kódex?
- Volt-e etikai képzési program a szervezetnél az elmúlt 10 évben?
- Létezik-e a cégnél etikai megbízott vagy bizottság?
- Van-e olyan terület, amelyre etikai szempontból a szervezet kiemelt hangsúlyt helyez?

„Magas” színvonalúnak minősítettem egy szervezet etikai intézményesültségi szintjét, amennyiben a fenti négy változóból legalább 3 vagy 4 „pozitív” eredményt mutatott. Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősítettem egy szervezet etikai intézményesültség szintjét, ha a négy változóból 2 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” etikai intézményesültségeként kategorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a négy változóból csak 0 vagy 1 volt „pozitív”.

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek több mint kétharmada az etikai intézményesültség tekintetében alacsony teljesítményt nyújt. Az etikai intézményesültség tekintetében tehát még a társadalmi befogadás részarányánál (58 százalék) is magasabb az „alacsony” kategóriába került szervezetek aránya. Ugyanakkor, amíg a társadalmi befogadás tekintetében a szervezetek több mint egyharmada közepes színvonalúnak bizonyult, addig az etikai intézményesültségnél ez az arány csak 17 százalék. Másfelől, az etikai intézményesültség szerint a legjobb kategóriába került szervezetek aránya háromszorosa, mint a társadalmi befogadás legmagasabb kategóriájába kerülteknek. A szervezetek 16 százaléka magas színvonalú minősítést kapott etikai intézményesültségből, míg a társadalmi befogadásnál ez az arány csak 5 százalék volt. (Lásd 17. táblázatot.) A táblázat adatait közelebbről megvizsgálva láthatjuk, hogy a szervezetek negyede jobb szintű minősítést ért el az etikai intézményesültség tekintetében, mint amelyet a társadalmi befogadás mutatójára kapott. Másfelől, a külső és belső felelősségvállalással ellentétben, a szervezetek negyede viszont a társadalmi befogadás területén ért el jobb eredményt. Ez valószínűleg azért van, mert mindkét terület alulfejlett a magyarországi szervezeteknél.

A Pearson korrelációs együttható szerint szignifikáns közepes értékű pozitív összefüggés ($r=0,345$) található a két változó között. (Lásd 20. táblázatot.) Tehát minél magasabb az etikai intézményesültség

mértéke, annál valószínűbb, hogy a társadalmi befogadás mértéke is magasabb lesz. Valóban, a magas etikai intézményesültségű cégeknél közel kétszeres az esélye, hogy a társadalmi befogadás szintje is magas legyen, illetve a három vizsgált tényező közül (belső és külső felelősségvállalás és etikai intézményesültség) itt a legmagasabb a valószínűsége (71% százalék) a legalább közepes társadalmi befogadás minősítés elérésére. *Vagyis, ha a szervezetnek magas az etikai intézményesültsége az nyolcvan százalékos eséllyel legalább közepes vagy annál magasabb társadalmi befogadási szintet valószínűsít. Tehát a magas etikai intézményesültség a belső és külső társadalmi felelősségvállalás szintjénél jobban valószínűsíti a legalább közepes társadalmi befogadási szintet.* Az alacsony etikai intézményesültség pedig kétharmados eséllyel alacsony társadalmi befogadási szinttel jár együtt.

A kutatás egyik meglepő eredménye volt számomra az etikai intézményesültség és a társadalmi befogadás közötti vártnál szorosabb összefüggés. A Pearson korrelációs együttható adatai ebben az esetben mutatták a legszorosabb összefüggést a 0,345-ös értékkel. Értelmezésem szerint a kutatási adatok azt a nézetet támasztják alá, hogy az etikai intézményesültség indirekten, de pozitív hatással van a munkahelyek társadalmi befogadásának javítására. Ezzel ellentétben a belső és a külső társadalmi felelősségvállalás mértéke csak gyengébben valószínűsíti a szervezet hasonló mértékű társadalmi befogadását. Ezt az eredményt példázza az is, hogy a magas belső felelősségvállalású szervezetek 44 százaléka, a magas külső felelősségvállalású szervezetek 37 százaléka, míg a magas etikai intézményesültségű szervezeteknek csupán 20 százaléka tartozott az alacsony társadalmi befogadási kategóriába.

Összegzés

A kutatás során megállapítottuk, hogy a magyarországi munkahelyek többsége társadalmilag nem befogadó. Ugyanakkor a szervezetek több mint egyharmada tett már lépéseket a társadalmi befogadás érdekében, de ezek a lépések ad hoc jellegűek, és nem szisztematikusak. A kutatás adatai alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy elenyésző azon szervezetek aránya, amelyek tudatosan és szisztematikusan valósítják meg az esélyegyenlőség gyakorlatát és politikáját, és így a kutatásban magas társadalmi befogadású szervezeteknek minősítettük őket.

A kutatás központi kérdése volt, hogy milyen összefüggés található a magyarországi munkáltatói szervezeteknél a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi befogadás szintje között. Másképpen fogalmazva, vajon a manapság társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek-e? Vagy éppen fordított összefüggés tapasztalható, és a társadalmilag felelősnek minősített szervezetek körében sem jellemző, hogy a CSR tevékenységük részeként különösebb figyelmet fordítanak a társadalmi befogadásra.

A kutatás megerősítette, hogy szignifikáns, de csak gyenge, illetve közepes erősségű összefüggés van a társadalmi befogadás és a társadalmi fele-

lősségvállalás három fontos dimenziója között: a belső, a külső felelősségvállalás, és az etikai intézményesültség között. A vizsgált három dimenzió közül a szervezet etikai intézményesültsége mutatta a legszorosabb összefüggést a társadalmi befogadás szintjével. Visszatérve tehát a kutatás alapkérdésére, összegezve elmondhatjuk, hogy az esetek jelentős részében még a kiemelkedő társadalmi felelősségvállalással jellemezhető cégek sem tekintik a társadalmi befogadás kérdését a CSR gyakorlatuk integráns részének, tehát nem feltétlenül igaz, hogy a társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek a mai Magyarországon.

Melléklet

1. táblázat

Alkalmazznak-e kisebbségeket a szervezetnél?

		Esetszám	Százalék
	Igen	74	54,0
	Nem	63	56,0
	Összesen	137	100,0
Missing	System	12	
Összesen		149	

2. táblázat

A foglalkoztatottak mekkora %-a tartozik valamilyen kisebbséghez?

		Esetszám	Százalék
	0	63	46,0
	1-9	40	29,2
	10-19	21	15,3
	20-100	13	9,5
	Összesen	137	100,0
Missing	System	12	
Összesen		149	

3. táblázat

Előfordult-e az elmúlt 5 évben, hogy kisebbségi személy vezetőpozícióba került?

		Esetszám	Százalék
	Igen	25	18,0
	Nem	114	82,0
	Összesen	139	100,0
Missing	System	10	
Összesen		149	

4. táblázat

A kisebbségi személyek vezetőpozícióba kerülése az elmúlt 5 évben a kisebbségeket foglalkoztató szervezeteken belül

		Előfordult-e az elmúlt 5 évben, hogy kisebbségi személy vezetőpozícióba került?		Összesen
		Igen	Nem	
Alkalmazznak-e kisebbségeket a szervezetnél?	Igen	23 31,5% 100%	50 68,5% 45,9%	73 100,0% 55,3%
	Nem		59 100,0% 54,1%	59 100,0% 44,7%
	Összesen	23 17,4% 100,0%	109 82,6% 100,0%	132 100,0% 100,0%

5. táblázat

A kisebbségi személyek vezetőpozícióba kerülése az elmúlt 5 évben a foglalkoztatott kisebbségek aránya szerint

		Családbarát munkáltatónak tartják magukat?		Total
		Igen	Nem	
Foglalkoztatottak mekkora %-a tartozik valamilyen kisebbséghez?	0		59 100,0%	59 100,0%
	1-9	11 28,2%	28 71,8%	39 100,0%
	10-19	6 28,6%	15 71,4%	21 100,0%
	20-100	6 46,2%	7 53,8%	13 100,0%
	Total	23 17,4% 100,0%	109 82,6% 100,0%	132 100,0% 100,0%

6. táblázat

Megközelíthető-e az épület?

		Esetszám	Százalék
	Igen	72	50,3
	Nem	71	49,7
	Összesen	143	100,0
Missing	System	16	
Összesen		149	

7. táblázat

Családbarát munkáltatónak tartják-e magukat a nemek aránya szerint?

	Családbarát munkáltatónak tartják magukat?		Összesen
	Igen	Nem	
Női munkahely	29 78,4%	8 21,6%	37 100,0%
Férfi - női egyensúly	2 50,0%	2 50,0%	4 100,0%
Férfi munkahely	43 87,8%	6 12,2%	49 100,0%
Összesen	74 82,2%	16 17,8%	90 100,0%

8. táblázat

Női / férfi munkahelyek aránya

	Esetszám	Százalék
Női munkahely	61	43,0
Férfi - női egyensúly	8	5,6
Férfi munkahely	73	51,4
Total	142	100,0
Missing System	7	
Összesen	149	

9. táblázat

Női vezetők aránya a nők szervezetén belüli arányához képest

	Esetszám	Százalék
Női vezetők alulreprezentáltsága	79	76,0
Női vezetők aránya egyenlő a szervezetén belüli arányukkal	9	9,0
Női vezetők felülreprezentáltsága	16	15,0
Összesen	104	100,0
Missing System	45	
Összesen	149	

10. táblázat

Tervezi-e a vállalat, hogy a közeljövőben erősíti a munkaerő összetételének sokszínűségét?

	Esetszám	Százalék
Igen	15	18,3
Nem	67	81,7
Összesen	82	100,0
Missing System	67	
Összesen	149	

11. táblázat

Az etikai kódexben van-e diszkriminációmentességre, a másság tiszteletére vonatkozó passzus?

		Esetszám	Százalék	Valid Százalék
	Igen	29	19,5	74,4
	Nem	10	6,7	25,6
	Total	39	26,2	100,0
Missing	System	110	73,8	
Összesen		149	100,0	

13. táblázat

Tervezi-e a szervezet, hogy a közeljövőben egy átfogó esélyegyenlőségi/sokszínűségi politikát illetve tervet dolgoz ki?

		Esetszám	Százalék
	Igen	14	17,5
	Nem	66	82,5
	Összesen	80	100,0
Missing	System	69	
Összesen		149	

14. táblázat

A társadalmi befogadás színvonalának megoszlása a vizsgált szervezeteknél

	Esetszám	Százalék
Magas	8	5,4
Közepes	55	36,9
Alacsony	86	57,7
Összesen	149	100,0

15. táblázat

A társadalmi befogadás szintje a belső felelősségvállalás szintje szerint

		Belső felelősségvállalás mutatója			Total
		Magas	Közepes	Alacsony	
Társadalmi befogadás mutatója	Magas	4	4		8
		50,0%	50,0%		100,0%
		10,3%	5,3%		5,4%
	Közepes	18	30	7	55
		32,7%	54,5%	12,7%	100,0%
		46,2%	40,0%	20,0%	36,9%
	Alacsony	17	41	28	86
		19,8%	47,7%	32,6%	100,0%
		43,6%	54,7%	80,0%	57,7%
Összesen		39	75	35	149
		26,2%	50,3%	23,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

16. táblázat

A társadalmi befogadás szintje a külső felelősségvállalás szintje szerint

		Külső felelősségvállalás mutatója			Összesen
		Magas	Közepes	Alacsony	
Társadalmi befogadás mutatója	Magas	4	4		8
		50,0%	50,0%		100,0%
		11,4%	5,1%		5,4%
	Közepes	18	26	11	55
		32,7%	47,3%	20,0%	100,0%
		51,4%	32,9%	31,4%	36,9%
	Alacsony	13	49	24	86
		15,1%	57,0%	27,9%	100,0%
		37,1%	62,0%	68,6%	57,7%
Összesen		35	79	35	149
		23,5%	53,0%	23,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

17. táblázat

A társadalmi befogadás szintje a vállalat etikai intézményesültsége szerint

		Etikai intézményesültség			Összesen
		Magas	Közepes	Alacsony	
Társadalmi befogadás mutatója	Magas	2	4	2	8
		25,0%	50,0%	25,0%	100,0%
		8,3%	16,0%	2,0%	5,4%
	Közepes	17	8	30	55
		30,9%	14,5%	54,5%	100,0%
		70,8%	32,0%	30,0%	36,9%
	Alacsony	5	13	68	86
		5,8%	15,1%	79,1%	100,0%
		20,8%	52,0%	68,0%	57,7%
Összesen		24	25	100	149
		16,1%	16,8%	67,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

18. táblázat

Correlations

		Internal CSR indicator / Belső felelősségvállalás mutatója	Social inclusion indicator / társadalmi befogadás mutatója
Internal CSR indicator / Belső felelősségvállalás mutatója	Pearson Correlation	1	,273**
	Sig. (2-tailed)	,	,001
	N	149	149
Social inclusion indicator / társadalmi befogadás mutatója	Pearson Correlation	,273**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	,
	N	149	149

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

19. táblázat

		Correlations	
		Social inclusion indikátor / társadalmi befogadás mutatója	External CSR indikátor / Külső felelősségvállalás mutatója
Social inclusion indikátor / társadalmi befogadás mutatója	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 , 149	,246** ,003 149
External CSR indikátor / Külső felelősségvállalás mutatója	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,246** ,003 149	1 , 149

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

20. táblázat

		Correlations	
		Social inclusion indikátor / társadalmi befogadás mutatója	Ethics management indikátor / Etikai intézményesültség
Social inclusion indikátor / társadalmi befogadás mutatója	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 , 149	,345** ,000 149
Ethics management indikátor / Etikai intézményesültség	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,345** ,000 149	1 , 149

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Absztrakt

Ebben a tanulmányban két olyan jelenséggel foglalkozom, amellyel általában külön-külön szoktak foglalkozni a szerzők, az egyik ilyen jelenség a társadalmi befogadás és esélyegyenlőség a munkahelyeken, a másik a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (CSR) alakulása Magyarországon. Tanulmányom központi kérdése, hogy milyen összefüggés található a magyarországi munkáltatói szervezeteknél a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi befogadás szintje között. Másiképpen fogalmazva, vajon a manapság társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek-e, elősegítik-e, hogy a szervezeten belül az egyenlő bánásmód jogi minimum követelményén felül a kisebbségben lévő és/vagy hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlősége javuljon, törekednek-e a sokszínű munkaerő-összetétel megvalósítására? Vagy éppen fordított összefüggés tapasztalható, és a társadalmilag felelősnek minősített szervezetek körében sem jellemző, hogy a CSR tevékenységük részeként különösebb figyelmet fordítanak a tár-

sadalmi befogadásra. A kutatás adatfelvétele 2004 és 2007 között zajlott, mely során 149 vállalatot mértünk fel kérdőíves módszerrel.

Abstract

Social Inclusion and Corporate Responsibility of Business Organisations

This paper focuses on two phenomena usually dealt with separately, the first one is social inclusion and equal opportunities at the workplace, and the second is corporate social responsibility (CSR). The central question of the research was to find out the nature of the relationship between the levels of social inclusion and that of corporate social responsibility among Hungarian employers. We shall investigate whether those companies that can be labelled as good practices of corporate social responsibility also represent cases of high level of diversity and social inclusion, promoting practices beyond the legal requirement of equal treatment of employees, thus enhancing the level of equal opportunities

of disadvantaged groups, and diversity of the workforce. The survey was carried out on a sample of 149 companies between 2004 and 2007.

Bibliográfia

AMCHAM MEMBERS 2006

Társadalmi felelősségvállalásban a dolgozók a legfontosabbak, Párhuzamos kutatások, azonos eredmények Magyarországon és az Egyesült Államokban (Employees are the most significant in CSR, Parallel researches in Hungary and in the USA), Available on World Wide Web: http://www.amcham.hu/press/pr_20060612_csr.aspx

BRAUN & PARTNERS researches:

TOP 25 research: what corporate leaders think of CSR, 2006,

Public opinion of CSR, 2006, CSR in Financial Sector, 2006. Summaries are available on World Wide Web: www.braunpartners.hu

CSONKA, V. – KENYERES, A. – V. LARSEN, S. – SZABÓ, C. 2004

Corporate Social Responsibility: State of the Art in Hungary 2004. La Vida Consultancy and Training Centre, Budapest

DEÁK, K. – GYÖRI, G. – BÁRON, P. – ÁGOSTON, L. 2006

Több, mint üzlet: vállalati társadalmi felelősségvállalás (More than Business – Corporate Social Responsibility). Demos Hungary Foundation, Budapest

EAST-WEST MANAGEMENT INSTITUTE, PARTNERS FOR FINANCIAL STABILITY PROGRAM 2004

Report on a Survey of Corporate Social Responsibility of the Largest Listed Companies in Hungary, Budapest

EAST-WEST MANAGEMENT INSTITUTE, PARTNERS FOR FINANCIAL STABILITY PROGRAM 2006

Survey of Reporting on Corporate Social Responsibility by the Largest Listed Companies in Eleven Central and Eastern European Countries, Warsaw, Poland

FARSANG, A. – KOVÁCS, M. 2006

CSR Online 2006 – Online CSR communication of the Hungarian Top100 companies, Budapest, Available on World Wide Web: www.terra-idea.com

FEKETE, L. 2005

Hungary – ‘Social Welfare Lagging Behind Economic Growth’, in Corporate Social Responsibility Across Europe, HABISCH, A. ET AL. (Eds.), Springer, Berlin, 2005, pp. 141-149

FEKETÉNÉ CSÁFOR, H. 2006

Hungarian Distinctiveness of CSR in Comparison with the EU Practices, CORE, Fondazione Eni Enrico Mattei

GYÖRI, Zsuzsanna 2007

Baseline Study on Corporate Social Responsibility Practices in Hungary 2007. UNDP.

KUN, A. 2004

A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban (The Outlines of Schematisation of Corporate Social Involvement in the EU) Jogelméleti Szemle, 2004/1

KUTI ÉVA 2003

Kinek a pénze? Kinek a döntése? Non-profit Kutatócsoport.

KUTI ÉVA (szerk.) 2005

A jótékony vállalati stratégiája. Non-profit Kutatócsoport.

LIGETI, GY. 2007

CSR – Vállalati felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility). Kurt Lewin Alapítvány, Budapest

M&H COMMUNICATIONS

INTELLIGENCE UNIT 2006

CSR, a magyar beteg (CSR, the Hungarian Sick).

Available on World Wide Web: http://www.ortt.hu/elemzesek/21/1164814291_a_magyar_beteg_20061109.pdf

- MATTEN, D. – MOON, J. 2007
'Implicit' and 'Explicit' CSR: A conceptual framework for a comparative understanding of corporate social responsibility.
Academic Management Review, February
- MAZURKIEWICZ et al. 2005
What Does Business Think about CSR?
In Enabling a better environment for CSR – Diagnostics, TÁRKI, supported by the European Commission, DG Employment, Social Affairs, and Equal Opportunities and the World Bank
- MINISTRY OF EMPLOYMENT AND LABOUR 2005
Informant on Companies' Social Responsibility, Available on World Wide Web: <http://www.hrportal.hu/index.php?page=article&id=38026>
- MYAT, K. 2006
Társadalomba fektetési stratégiák (Strategies in investing to society).
FigyelőNet, 2006. január 25. Available on World Wide Web: <http://www.fn.hu/index.php?id=112&cid=116024>
- NAGY Éva (2004):
A munkaerő-piaci diszkrimináció vizsgálata Magyarországon és az Európai Unió országában.
Kutatási Fórum 2004. <http://www.econ.kite.hu> (2006. március 14.)
- NONPROFIT 2003
A vállalatok társadalmi felelőssége Magyarországon – Összefoglalás (CSR in Hungary, summary).
Available on World Wide Web: <http://www.nonprofit.hu/hirek/egyhir/180912.html>
- RADÁCSI, L. 2005
Felelőség vagy marketing? (Responsibility or Marketing?),
Available on World Wide Web: <http://www.uzletietika.hu/cikk.php?article=16>
- SZLÁVIK, J. – PÁLVÖLGYI, T. – CSIGÉNYÉ NAGYPÁL, A. – FÜLE, M. 2006
CSR in Small and Medium-sized companies: Evidence from a survey of the automotive supply chain in Hungary and Austria,
Rhetoric and Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe (RARE)
- TARDOS Katalin 2005
A foglalkozási diszkrimináció egy magyarországi kistérségben.
Külgazdaság, 2005. Kopint-Datorg.
- TORMA, D. 2006
CSR in Hungary – as seen by executives.
Available on World Wide Web: <http://www.braunpartners.hu>
- TÓTH Gergely 2007
A valóban felelős vállalat.
Követ Inem Hungária.
- ZSOLNAI, L. (ed.) 2005
Vállalkozások társadalmi felelőssége az Európai Unióban és Magyarországon (Corporate Social Responsibility in the European Union and in Hungary),
Hungarian Chamber of Commerce and Industry, Budapest, 2005.

Kis Tamás Péter

A ZSONGLŐRKÖDÉS KULTÚRÁJA MAGYARORSZÁGON

Írásom témája a zsonglőrökkel foglalkozó fiatalok szubkultúrájának vizsgálata a mai Magyarországon. Szubkultúrának nevezhető a többségi, domináns kultúrát fő vonalaiban elfogadó és követő, de attól bizonyos vonatkozásban eltérő kultúra, amely egy adott közösségre jellemző. A szubkultúrakutatásnak több útja van. A megfigyelő tagjává válhat a csoportnak – a kulturális antropológia módszer szerint, vagy kérdőívek alapján következtethet – a szociológia módszerével. Egyik se vezet objektív eredményre, hiszen a személyes tapasztalat mindig a valóságnak egy saját szelete, az objektivizált kérdőív pedig túlságosan általánosít. Sajnos hazánkban ennek a szubkultúrának egyáltalán nincs hozzáférhető szakirodalma. Valószínűleg az is okozhatja az írásos anyagok hiányát, hogy ez a csoport *személyes* viszonylatokon keresztül ismerhető meg igazán, és azok, akik magukévá teszik az értékrendjét, nem érzik fontosnak a külvilág felé való kommunikációt.

A fiatal zsonglőrök, akikről ez a dolgozat szól, többnyire „utcaszínháznak”, ami annyit jelent, hogy sokkal szervezetlenebb és közvetlenebb a létük, mint például a klasszikus cirkuszé. Nem egy helyen vannak, nem kötött időben, közelebb jönnek a közönséghez, fontos momentumuk az előadásnak a spontaneitás. Lényeges különbség, hogy „alulról irányított”, vagyis nincs meghatározott, szilárd hierarchikus kerete.

A zsonglőrök csoportja némileg egységes, de tagjai legalábbis hasonló értékrenddel és életmóddal rendelkeznek. Világképük, külsejük, viselkedésük hasonló. Mégsem nevezhető szervezett társadalmi mozgalomnak, csak spontán módon létrejött társadalomkritikus csoportnak. Az egyetlen hivatalos kapocs a zsonglőrök között a *Zsonglőregyesület* és a rendszeresen megszervezésre kerülő Zsonglőrfesztivál. Az előbbi nem hivatalos letéteményese a társadalomkritikának és a nonkonformista életmódnak, de minden tagja a szubkultúra tagja is, és annak elvei szerint él.

Részletek a Magyar Zsonglőregyesület honlapjáról:

„Szervezetünk 2000-ben alakult Budapesten, azzal a céllal, hogy pótoljuk a szabadidős hobby zsonglőrök hiányát. ... Elsődleges célunk, hogy egy könnyen elérhető gyakorló- és találkozóhelyet biztosítsunk az egyesület tagjainak és minden érdeklődőnek.

... Fontosnak tartjuk az együttműködést hátrányos helyzetű fiatalokkal foglalkozó intézményekkel. ... Készségfejlesztő és csoportterápiás céllal szeretnénk drogprevenció és ártalomcsökkentő programokhoz csatlakozni.”

A zsonglőrök kultúrája Magyarországon öt-hat éve jelent meg, Nyugat-Európából indult ki. Hazánkban még kialakulatlanok a hagyományai, de gyorsan halad a népszerűség felé és egyre inkább beférkőzik a köztudatba. Az *újszülöttség* magyarázat lehet a szervezetlenségre és a kevésbé tudatos csoportviselkedésre.

A fejletlenség nagyon konkrét dolgokban is megmutatkozik: Németország és Franciaország a kelet-európai zsonglőrök számára a trükkár, ahonnan játéköröket és trükköket lesnek el. Sok eszköz itthon még nem „honos”, vagy a vele való játék még nem olyan sokoldalú, mint külföldön.

Magukat a trükköket lehet hivatalos keretek között tanulni, a MaCiVában (Magyar Cirkusz és Varieté Tanodája) és szerdánként a Tabánban. Általában a bekerülés útja azonban nem ez, hanem az, hogy valaki ismerősei révén a Tabánba téved, ahol tetszik neki a hangulat, hasonló az értékrendje, és elkezd játszogatni, először egyszerű, majd bonyolultabb eszközökkel, később mások által szervezett fellépésekre megy, majd maga szervezi meg az előadásokat, és ő visz kezdő fellépőket. Gyakorlatilag nincs olyan fejlettségi szint, ahonnan ne lehetne továbbfejlődni zsonglőrtudásban, hiszen külföldről árad hazánkba az információ újabb, tökéletesebb trükkorozatokról és előadásokról. Egy bizonyos tudásszint után az előadók megpróbálják az ún. „magasművészetek” közé integrálni a tudásukat, mozgásszínházi előadások, nagyszabású fellépések szervezésével. Ha ez is rutinná válik, a tanítás a következő lépcsőfok a ranglétrán (bár ez kezdetől fogva működik, bármikor, egyenrangú felekként tanítják egymást az emberek egy-egy trükkre).

Én – egy barátom révén – mindössze egy éve kerültem közel egy szűkebb zsonglőr közösséghez, ezáltal kicsit kívülről, kicsit belülről is próbálom látni a helyzetüket. A saját tapasztalataim alapján felállítottam egy értékrendre és életmódra vonatkozó hipotézist.

Úgy tapasztaltam, hogy ez a közösség szeretetteljes, közvetlen, nyitott, baráti légkörű, ahol az

emberek nagy értéknek tartják az egyenlőséget, a természetközelséget, a mozgást, a pozitív világlátást, lazaságot. Legfontosabb számukra a játék, de nem csak a zsonglörködés értelmében. Az egész megjelenésükre, viselkedésükre a játékoság, vidámság jellemző, és a testi-lelki tisztaság. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a vegetarianizmus teljesen elfogadott a körükben, az alkohol kevésbé népszerű, a dohányzás ritkább, mint általában a fiatalok között. Nagy kultúrája van viszont a meditációnak, a jógának, és az ezoterikus nyitottságnak. Az értékek közül én fontosnak tapasztaltam közöttük az elfogadást, a szabadságot és az öröm és vidámság bármilyen formáját.

Mielőtt megpróbálnám igazolni ezen tapasztalataimat, kitérnék a kulturális háttérre, amely nagy hatással volt a zsonglőrökre.

A '60-as évek amerikai *hippimozgalmával* való párhuzam szinte már közhelynek számít minden, alternatívnak és konstruktívnak nevezhető ifjúsági szubkultúra esetében (destruktívnak azt nevezhetjük, amely nem csak kivonul a társadalomból, hanem rombolja is azt, pl. a skinheadek célrendszere). Számos olyan kultúra és szubkultúra van, amelyek közel állnak a zsonglőrök értékrendjéhez. Például vizuális ízlésvilágban India kultúrája, az energiatanban a hindu csakra-rendszer, a harcművészetek szeretetében a kínai és a japán kultúra jelenik meg. Magától értetődően szorosan kapcsolódik a zsonglőrök kultúrájához az *európai alternatív fiatalság* értékrendje. A squat-kultúra, a globalizáció-ellenesség, az anyagiasság elvetése, az utazás fontossága egyértelmű közös kapcsok. Az egyik legfontosabb hatást

a Rasta kultúra gyakorolta a zsonglőrökre.¹ Ma Európában alig van olyan *Rastafari*, aki minden alapelvet betartana. Inkább az életérzés és a külsőségek váltak divattá, a frizura, az öltözködés, a zene. Ha a hit és az életmód részei eljutnak hozzánk, kevesen és részleteket vesznek csak át belőle. A zsonglőrök nagy része is így van ezzel, közel áll a Rasta kultúrához, de nem teljesen teszi magáévá az értékeit.

Külső megjelenésben is látható, hogy a zsonglőrök nagy része visel rasta frizurát, jóval többen, mint a fiatalok általában. Más választott külső jegyek is jellemzőek a zsonglőrökre, amik a társadalom többi tagjától való elhatárolódást hivatottak jelezni. Ilyenek a nagyon színes, toldott-foldott, *hippis*, sokszor saját készítésű ruhák, a kócos haj, a saru, stb.

Tehát a hipotézis igazolására összehasonlításul választottam egy másik csoportot, a musical-színészeket. Azért választottam ezt a közösséget, mert szakmájukban ők állnak a legközelebb a zsonglőrökhöz (tánc, zene, színház), viszont értékrendjük a társadalom többségéhez közelít. A zsonglőröket a Tabánban, a musicalszínészeket az Operettszín-

¹ A Rastafari többszáz éves hit- és értékrendszer. Eredete a rabszolgaság korába nyúlik vissza, amikor rengeteg afrikait Amerikába hurcoltak rabszolgának (a Rasta forrásvidéke Jamaica). Az ő „mentsvárúk” volt régen a Rastafari, ami az ősi afrikai, zsidó, és keresztény kultúrák egyvelege. Nem nevezhető vallásnak, mert nincsenek intézményei, de kapcsolódik hozzá istenhit: az egy isten Jah (feltűnően hasonlít Jahve nevére), aki a természetben jelen levő emberszerű erő. A Rasta mítoszai a bibliai zsidó nép vándorlására emlékeztetnek, csak egészen más kontextusba helyezve: a Rasták Ziont keresik, ahol letelepedhetnek és a természettel (Istennel) harmóniában boldogan élhetnek. A mindenkori hely, ahonnan az exodus indul, Babilon, a rendőrök, a meg nem értés, pénz kegyetlen világa. Az, hogy számukra a marihuána a meditáció és a Jahhoz való közelkerülés eszköze, leveszi a vállukról a törvények betartásának felelősségét. („I shot the sheriff, but I swear it was in self-defence – every time I plant a seed, he said kill it before it grow”) Nyugodt, egyszerű, szegény emberek, akik nem esznek húst, általában nem isznak alkoholt, sokat zenélnek, keveset dolgoznak. Sokszor kommunában élnek, a szeretet, megértést, egyetértést és tiszteletet (respect) hirdetik az emberek között. A monogámia és a női egyenjogúság számukra nem sokat jelent, a nők feladata a gyerekeknevelés, miközben a férfiak kitartóan utaznak, hogy megtalálják Ziont, ahol a családjukkal együtt boldogok lehetnek. A Rasták politikai szerepvállalása a független Afrikáért való küzdelemben nyilvánult meg. Ezért nemzeti hősiük Halile Selassie, aki a mítosz szerint az első afrikai származású etióp király volt. A másik legnagyobb legenda Bob Marley, aki a reggae zene legnagyobb sztárjaként a Rastafari értékrendet és harcot hirdette az egész világon.

házban kérdeztem ki. A megkérdezett zsonglőrök életkora kb. 16-28. év, a színészeké 21-40. Ez magyarázhat sok értékrendbeli és életmódbeli különbséget.

Közös bennük, hogy mindenkinek szóló látványos, zenés-táncos szórakoztatás formáit művelik.

Végzettségben a zsonglőröknél nagy különbségek mutatkoztak, legtöbbjük középfokú végzettségű, míg a színészeknél többségben vannak a diplomások. Minden megkérdezett színész saját munkájából él, zsonglőrök döntő többségét a szülők is támogatják (részben életkori eltérésekből adódhat). A zsonglőröknek sokszor nincs állandó megélhetési forrásuk. Legáltalánosabb, hogy *mindenhonnan jön egy kevés* (fellépések, szülők, alkalmi munkák, néha kölcsönök, szívességek, szociális támogatások). Minden megkérdezett színész egyetlen állásból tartja fenn magát, ami állandó és rendszeres (hiszen az Operettszínház musical-színészei), míg a zsonglőröknek a fellépések legtöbbször csak részben fedezik a megélhetésüket.

Közös vonás, hogy mindkét csoport tagjai sokszor többféle előadóművészetben jártasak: zsonglőrökdedés vagy színészet és tánc, zene. Arra a kérdésre, hogy miért ezeket választották, a legtöbb válaszoló a saját élvezetet, a benne rejlő saját örömeiről számolt be, illetve az érdeklődési köréről. Tehát látszólag minden megkérdezett belső indítatásból teszi azt, amit. A színészek kivétel nélkül öt évnél régebben foglalkoznak a szakmájukkal, míg a zsonglőrök között változóak a válaszok, általában az, aki nagyrészt ebből él, sok éve műveli, legtöbbször csak néhány éve. Erre magyarázat e műfaj frissessége, újdonsága Magyarországon. A színészek szinte kivétel nélkül saját kemény elhatározásukból lettek azzá, amik, míg a zsonglőrök legtöbbször sodródtak, barátaik révén.

A hivatástudat kérdésére a zsonglőrök az alábbi érdekes válaszokat adták: hivatásom

- maga az előadóművészet,
- a gyógyítás, segítség valamilyen formája (például nevetető, tanítómester, szociális munkás, orvos),
- az „Élet”,
- nincs hivatásom.

A színészek számára az előadóművészet az egyetlen hivatás. Számukra ez kemény munka és játék is egyszerre, ahogy a zsonglőrök egy részének is.

A megkérdezett operetteseknek kevés hobbijuk van, valószínűleg a gyakori kötött munkából adódóan (pl. zene, sport, kézműveskedés). Ezzel szemben

a rendszertelenül változó mutatóványos-életmód sok hobbit lehetővé tesz, amik nem helyhez és időhöz kötöttek: különböző sportok (tánc, jóga, capoeira, síelés, kirándulás, lovaglás) és kézműves hobbik (varrás, rajzolás, játékkészítés) szerepelnek előkelő helyen a népszerűségi listán. Egyik csoportnál sem szerepelnek sok pénzt vagy szellemi munkát igénylő elfoglaltságok (pl. olvasás, társas játékok, írás, különleges társaságok, stb.).

A színészeknek nagyobb része elégedetlen anyagi helyzetével, ellentétben a zsonglőrökkel, bár valószínűleg az utóbbiak kevésbé jó körülmények között élnek, legalábbis keresetük alapján. A különbséget az igények eltérése is magyarázza. A színészek épphogy nem nélkülöznek, míg a zsonglőrök azért pozitívabban látják saját anyagi helyzetüket egyéni igényeikhez képest.

Lakáskörülmények kérdésében mindkét esetben nagy különbségek vannak az egyének között (családdal, párral, barátokkal, egyedül él). Az egyetlen különbség a két csoport között, hogy a színészek közül sokan már párjukkal és gyerekeikkel élnek együtt. A lakóhely tulajdonlását illetően többségben vannak a színészeknél a saját lakással rendelkezők, míg a legtöbb zsonglőr szüleivel él. Mindkét esetben az albérletben lakók száma elég magas.

A jövőbeli tervek kérdésére a legtöbb zsonglőr (a várttal ellentétben) azt válaszolta, hogy a karrierjével szeretne foglalkozni. Van, aki nem tudja, „majd kialakul”, ugyanazt csinálná, mint most, családot alapítana. A színészek egy része nem szeretne változtatni, más részük szeretne családot alapítani 5 év múlva, a többiek nem terveznek előre.

Az értékrendre feltett kérdésre a zsonglőrök a harmóniát, békét, a szabadságot és függetlenséget tartották a legfontosabbnak, a színészek pedig a művészetet és a tartós, szeretetteljes barátságot. Fontosnak bizonyult még a környezetvédelem, boldogság, tolerancia, emberi nyitottság mindkét csoportnál.

A népszerűtlenségi lista élén vezet mindkét csoportban: a hatalom, divat, márka, politika.

A 14-18 éves (a GFK által megkérdezett) fiatalok közül ötvenöt százalék állította a pénzről, hogy nagyon fontos. A zsonglőrök esetében ez a szám elenyésző. Legtöbbször *a kevéssé érdekel, vagy nem érdekel* kategóriába sorolták az anyagi jólétet. Ugyanebben a tanulmányban olvasható, hogy „a fiatalok egyre több időt töltenek számítógép előtt és bulizással az olvasás rovására”. Ez nem igazán érvényes a zsonglőrökre, mert bár ritkán bekapcsolják a számítógépet, olvasással majdnem kétszer ennyi időt töltenek.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy egy hónapban milyen gyakorisággal végeznek bizonyos tevékenységeket. Általában a zsonglörök többsége hetente keres pénzt, míg a színészek naponta.

Mindkét csapat rendszeresen, sokat mozog. „A sportolás férfias tevékenység: a fiúk huszonkét százaléka mozog naponta, míg a lányoknál fele ez az arány” – írja Szakály Attila a fiatalok körében végzett időmérleg-vizsgálatok alapján. A profi és félprofi zsonglörök között lényegesen több a fiú, mint a lány. A lányok a zsonglörködésben leginkább a dekorativitás kötelező tényezőjének számítanak, olyan játékokkal játszanak, amikben nem a technikai tudás, hanem a mozgás és az előadó szépsége játszik szerepet.

A legnagyobb különbségek a színészek javára az alábbiakban mutatkoztak:

- pénzkereséssel, sokkal több időt töltenek a színészek, mint a zsonglörök
- színházba szintén többet járnak, mint mutatóványos kollégáik
- a színészek sokkal többet néznek tv-t, mint a zsonglörök
- a színészek olvasással is több időt töltenek.

Amivel a zsonglörök foglalkoznak többet:

- időtöltés barátokkal, rokonokkal
- házimunka
- kirándulás
- a zsonglörök többet tanulnak (szintén eredhet életkori sajátosságból), míg a színészeknél ez változó, kevesebb
- a zsonglörök valamivel többet buliznak, általában majdnem hetente.

Ez utóbbi eltérés az életkori sajátosságokból is adódhat. A bulizás gyakorisága náluk nem nagyon magas. Vannak viszont másfajta „bulik”: a tabáni zsonglörklub például egész estés, vagy éjjelbe nyúló dobolást és játékot jelent, bár ez nekik nem minősül bulizásnak. Szervezett, belépős, fogyasztós, *konformista* „party”-ra elég ritkán járnak. A nonkonform életmód alapján nyilvánvaló, hogy amíg a mainstream életmódú fiatalok a plázákban mulatják szívesebben az időt, a zsonglörök a szabadban játszanak. A vásárlás kevés esetben történik náluk élvezetből (talán ezt a játékok vásárlásában élik ki, amire, ha van miből, tetemes összegeket költenek. A különböző eszközök ára 3000-tól 20.000-ig terjed, ami meglepő, a csoport anyagi körülményeit és értékrendjét nézve).

Társadalmi problémák tekintetében az alkoholizmus és cigányság beilleszkedésének kérdésében a zsonglörök érdeklődőbbnek mutatkoztak, de nem volt egy olyan probléma sem, amit mindenki fontos és megoldandó problémának ítélt volna. Ez a zsonglörök társadalmi küldetéstudatának (amit mögéjük képzelünk) gyengeségét vagy hiányát mutatja.

A személyes kommunikációra vonatkozó kérdések alapján a színészeknek sokkal fontosabb volt, hogy nekik legyen igazuk, hogy vitázzanak, és meggyőzőek legyenek. Mindkét közösségnek fontos az empátia, mások meghallgatása, kapcsolatteremtés, valamint a másokon való segítség.

Szintén mindkét csoport meglehetősen elégedett a külsejével és tesz is ezért. De a zsonglörök saját elmondásuk szerint sokkal jobb erőnlétben vannak (ez talán részben a fogyasztási szokásokkal magyarázható).

Fogyasztás kérdésében nagy különbségek mutatkoztak: a zsonglörök sokkal kevesebb húst esznek, kevesebbet dohányoznak és isznak bort, vagy töményebb italokat. Ezzel szemben többet söröznek, és a marihuána-fogyasztásnak is nagyobb kultúrája van köztük.

Egy szociológiai tanulmány szerint általánosnak mondhatóak az alábbiak a 14-18 éves korcsoport tagjaira a társadalomban.² *„Csökken körükben az extravaganciára törekvés, a szubkultúrák vonzereje. Mindez megmutatkozik az öltözködésben (praktikusság), a zenei ízlésben („mindenevők”), a szabadidős szokásokban (internetezés, kocsmá vagy gyorsétterem, pláza, mozi, diszkó – a színház, könyvolvasás elvéve). Egyszóval középosztálybeli fogyasztói kultúra, életstílus elsajátítására törekvesnek, amelyben segít a mozi és a televízió – főként a kereskedelmi csatornák. Kimondva-kimondatlanul mindenki, az elitet kivéve, a középrétegekbe akar beilleszkedni, de ez sokaknak nem sikerül”.*

Alapvetően levonhatjuk azt a következtetést, hogy a zsonglörök egy ősibb, kevésbé civilizált állapotban élnek, egyfajta ellenkultúrát képezve a globalizálódó világgal szemben. (Életük felépítése rendszertelen, nem használják ki a modern tömegkommunikációs eszközök lehetőségeit, sokan nem vásárolnak mesterséges élelmiszereket, nem járnak plázákba, nem hordanak elegáns ruhákat, nincsenek anyagi tartalékaik, nem terveznek hosszútávra, stb.). Sokkal intenzívebb kontaktusban vannak a

² Tiniközéposztály a Paradicsomban: Nem lázadnak, fogyasztanak. *Népszabadság*, 2005.03.23.

természettel, mint az átlagember, sok értelemben szabadabban élnek.

Mészáros György így ír az egyén lehetőségeiről a szubkultúrában való tagság és a külső világ között: *Vajon a középiskolás fiatal, aki a szubkultúra tagja és az iskolát is látogatja, milyen módon tudja fejlődése során feldolgozni e feszültséget? ...*

„A jól strukturált, társadalmi konfliktusokkal terhelt szociális tér kínzó nyomását érző fiatal kiszabadul ebből, hogy „máshol” legyen, az átmenetek, a communitas, a közvetlen élmény világában. Úgy tűnik, itt megszabadulhat a fogyasztói eltárgyasultságtól. Ebben az esetben a játékoság frissítő tere ez számára, amely nem akadályozza, hogy a strukturált társadalmi életben konstruktív módon részt vegyen. Sőt, e kiszakadásnak kompenzáló, energetizáló szerepe lehet. Az ösztársadalmi normáktól, teljesítménykényszerrel való időleges megszabadulás mintegy erőt adhat a hétköznapi célirányos, eredményorientált munkájához. ... a kulturális feszültség negatívan is befolyásolhatja a tanuló fejlődését és az iskolai nevelés fejlesztő hatását. Ez különösen azoknál a tanulóknál jelenthet problémát, akinél a szubkultúra az élet szerves, centrális része, meghatározza értékrendjüket, viselkedésüket, nézeteiket”. A beilleszkedés annál nehezebbé válik az egyén számára, minél erősebben kötődik a szubkultúrához, melynek tagja.

Egy olyan ember, aki nem végzett egyetemet, nincs pénze, utazó mutatóványos, negatív társadalmi megítélésnek teszi ki magát, a társadalom deviánsnak bélyegzi („cigányéletmód”, „hippi”, stb). Az ekkor keletkező feszültséget oldja a hivatástudat: az ő feladata a nevetetés, szórakoztatás; ezért más ő, mint a többiek, de a többségnek szüksége van rá (hiszen jól megfizetik és meg is tapsolják). A „mókuserékben pedálozó emberek” negatív asszociációkat keltenek egy nonkonformistában, aki azt mondja magának, hogy ha ezt akarná, ő is lehetne ilyen (csakhogy a társadalomba való beilleszkedés nem ilyen egyszerű, valószínűleg ezért nem lépett erre az útra). Viszont ha mindenki lázadó lenne, a lázadás elvesztené a romantikáját, az önmagáért való értékét. Tehát egy nonkonformista szubkultúra társadalmi feszültségek levezetője, és a különbségek fenntartója egyszerre.

Szakály Attila tanulmánya így ír a szülőkkel való viszonyról: „otthoni életük alakításában a teljes függetlenségre, a feltételek megteremtésében viszont a szülői függésre vágnak”. Ez érvényes a zsonglőrökre is, akiknek nagy része még a szüleivel él, bár kevés időt tölt velük, és kevésbé tartja be az ehhez kötődő szabályokat.

Eddig az olvasó számára valószínűleg minden pozitívnak, vagy legalábbis elfogadhatónak tűnik a zsonglőr szubkultúrával kapcsolatban. De sajnos a gyakorlatban nagyon sokszor sérülnek a még oly komolyan vett értékek is, mint az egyenlőség, a mások tiszteletben tartása, a szeretet. Az értékek felhígulását részben a divattá válás magyarázza, ami természetes és megállíthatatlan folyamat. Nagyobb szerepet játszik azonban az egyre többször megjelenő pénz az emberek között. A tűzzsonglőr-show-k egyre inkább a szórakoztatás szolgáltatásának részévé válnak. Így a barátokból lesznek munkatársak, az egyenrangúságból kihasználás, a demokráciából hierarchia, a nyitottságból titkolózás, a szilárd értékrendből féltett idealizmus. Végül talán ez az alternatív csoport is kitermeli magában a többségi társadalom problémáit.

Felhasznált irodalom

Andorka Rudolf 2003

Bevezetés a szociológiába.

Osiris, Budapest.

Rácz József 1998

Ifjúsági szubkultúrák, intézmények, devianciák.

Scientia Humana, Budapest.

Tiniközéposztály a Paradicsomban: Nem lázadnak, fogyasztanak.

Népszabadság, 2005. március 23.

Mészáros György:

Techno-house szubkultúra és iskolai ne-

velés. Elektronikus forrás: [http://epa.](http://epa.oszk.hu/00000/00011/00074/pdf/tanulmany2003-9.pdf)

[oszk.hu/00000/00011/00074/pdf/](http://epa.oszk.hu/00000/00011/00074/pdf/tanulmany2003-9.pdf)

[tanulmany2003-9.pdf](http://epa.oszk.hu/00000/00011/00074/pdf/tanulmany2003-9.pdf)

Szakály Attila

Felmérés az ifjúságról – Más eredmény szülőkkel és más szülők nélkül.

Népszabadság, 2003. október 1.

www.zsonglor.hu

www.rastafaritoday.com

Barz Endre – Gönczö Viktor

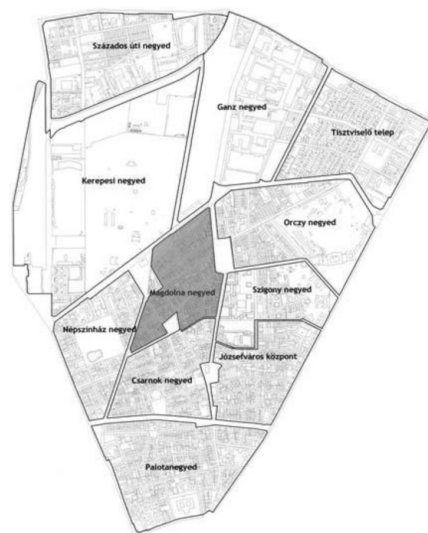
AZ ANTROPOLÓGIA ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK LEHETŐSÉGEI A VÁROSREHABILITÁCIÓBAN (A MAGDOLNA-NEGYED PROGRAM KAPCSÁN)

Bevezetés

Az itt következő dolgozattal az a célunk, hogy bemutassuk az alkalmazott antropológia felhasználhatóságának lehetőségeit a városi terek szerkezetének, lakossági összetételének átalakítása és a városrehabilitáció során. Egy esettanulmány, a Magdolna-negyed felújításának összefüggésében tekintjük át az elméleti és gyakorlati lehetőségeket.

2004-ben készült el Józsefváros 15 éves kerületfejlesztési stratégiája, mely javaslatot tett a kerület 11 önálló arculattal rendelkező területi egységre – ún. negyedekre – történő felosztására. A kerület társadalmi és környezeti problémákkal legjobban terhelt egységei a Magdolna- és az Orczy-negyed.

A Magdolna-negyed¹ Józsefvárosban, a Nagyfu-

varos utca – Népszínház utca – Fiumei út – Baross utca – Koszorú utca – Mátyás tér által határolt terület.

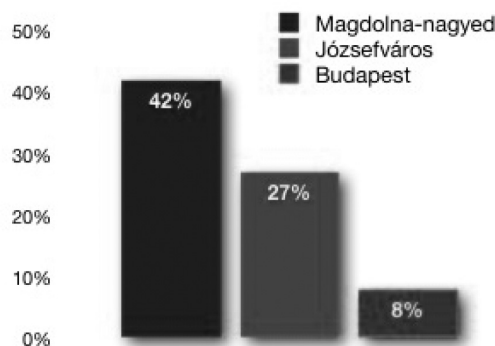
¹ A lokális identitás megalapozását is szeretnék volna elérni a terület negyedekre való felosztásával, de nem sikerült elérniük ezt a célt, mivel a negyed nem kezelhető egységként. Illetve a lakók nem vallják magukról, hogy ők Magdolna-negyediek lennének. A környék súlyponti területét vizsgálva azt találtuk, az interjúk és mentális térképek alapján, hogy a negyed természetes központja sokkal inkább a Lujza utca környéke, mint a Rév8 által kijelölt Mátyás tér.

let. Józsefváros legnagyobb kiterjedésű negyede, ahol a leromlott fizikai környezet, társadalmi-gazdasági elmaradottság, hátrányos helyzetű családok magas koncentrációja mutatható ki.

A területen magas a hátrányos helyzetű családok koncentrációja és a roma népesség aránya is. A társadalmi problémákat jelzi, hogy a kerületben itt a legmagasabb a munkanélküliség, és az iskolázottságot tekintve is itt a legnagyobb a lemaradás. A negyeddel kapcsolatos legfőbb városfejlesztési feladatok ezért a romló társadalmi folyamatok és a terület leszakadásának megállítása.

A Magdolna-negyed erősen leromlott, hagyományosan is alacsony státuszú terület, mint ahogyan azt a magasabb szintű oktatási és kulturális intézményi funkciók hiánya is bizonyítja, szinte kizárólag lakófunkciónak ad helyet.² A területen az 1919 előtt épített lakások (pontosabban lakóegységek) aránya 88%, amely jelentősen meghaladja a küszöbértékként meghatározott 50%-ot. A paneles és egyéb iparosított technológiával épült épületek nem jellemzőek a Magdolna-negyedben.³

Az önkormányzati tulajdonú lakások kerületi és fővárosi összehasonlításban a következő diagram adatai érvényesek.

² A terület városszerkezeti elhelyezkedése jó, de a belváros esetében akkor nevezhetünk jelentős piaci értékűnek egy területet, ha közvetlenül kapcsolódik nagy forgalmú, vagy értékes, magas presztízsű területhez.

³ A Magdolna-negyed a 2001 februárjában végzett népszámlálás adatai szerint 5.564 lakást tartalmaz, amelyben összességében 12 068 ember él, a kerület lakosságának a 15%-a. Forrás: KSH, www.nepszamlalas.hu

Az önkormányzati lakásállomány még a kerületi átlagnál is lényegesen rosszabb képet mutat. 2004-ben az önkormányzati tulajdonban maradt lakások nagy része igen alacsony minőségű, a 8300 lakás két- harmada (66%) kis alapterületű, egyszobás lakás, 62%-a pedig nem komfortos lakás.

A negyed kisebbségi összetételét jellemzi a Józsefvárosi Roma Önkormányzat hivatalos nyilatkozata, miszerint a roma népesség aránya eléri az össznépesség 30%-át. A heterogén társadalmi és etnikai struktúrára jellemző, hogy jelentős a kisebbségi csoportok szegmentációja (pl. romungró és oláh cigányok jelenléte). Az Erdélyi utcai általános iskola, ahol a gyerekeknek szinte a 100%-a roma származású, önmaga nem képes megváltoztatni a szegregációt, csak egy másik, az iskolához közel lévő, az iskolával együttműködő intézmény képes oldani ezt az elszigeteltséget, és lehetőséget, esélyt adni az itt tanuló gyerekeknek a kitörésre, és közvetett módon esélyt adni az iskolának a szegregáció csökkentésére.

Az antropológus lehetséges szerepe egy szociális rehabilitációs modellben

A Józsefvárosi Önkormányzat 1996-ban készített először a kerület egészét átfogó fejlesztési stratégiai tervet, melynek legfőbb célja a kerület gazdasági és társadalmi helyzetében végbemenő romlási folyamat megállítása. A célokat elsősorban a rehabilitációval összekapcsolt területfejlesztéssel, valamint a leszakadó réteg felzárkóztatása érdekében történő oktatás-nevelés fejlesztésével kívánta elérni.

A különböző megfogalmazott koncepciók célja, hogy a negyed újra Józsefváros lakható részévé váljon, mely képes befogadni és hosszútávon megtartani, otthont teremteni a különböző kultúrájú és társadalmi háttérrel rendelkező rétegek, generációk számára. A negyed fejlődését a lakossági csoportok bevonásával, a helyi társadalom kohéziójának erősítésével és lokális identitás fejlesztésével a társadalmi sokszínűség megőrzése mellett kívánják elérni.

Úgy véljük, a rehabilitációs munkafolyamatban helye lehet a kultúrakutatással foglalkozó terület képviselőinek is. Vajon hol kapcsolódhatnak be szociális rehabilitációs munkálatokba?

A negyedben élő, sorsukon változtatni akaró családok számára az egyéni fejlődés lehetőségének megteremtése, egyénre szabott tanácsadás létreho-

zása, oktatási, továbbképzési, kulturális programok biztosítása lehetne megoldás.

Fontos esélyt rejt a lakók közötti kapcsolat, civil szerveződés elősegítése szomszédügyi egyesület, szervezet kialakításával. Ennek érdekében fórumokat, találkozóhelyeket kell létrehozni, működtetni.

A fiatal korosztály számára esélyt kéne teremteni a tovább tanuláshoz, a társadalmi beilleszkedéshez, a hátrányok fokozatos leküzdéséhez.

A szegregáció és előítélet csökkentése, a negyedről alkotott negatív kép transzformálása is szükséges lenne egyedi és sajátos akciókkal.

A társadalmi kohézió erősítése kulcsfontosságú lenne a különböző társadalmi csoportok közös aktivitását segítő programok és annak helyet biztosító terek, intézmények megerősítése révén.

A közösségi ház létrehozása az első lépés ahhoz, hogy a negyedben élő embereket meg lehessen szólítani és ezáltal lehetőséget biztosítani számukra, hogy bekapcsolódhassanak a rehabilitációs folyamatba, esélyt adni számukra a változtatáshoz, mind a saját sorsuk, mind a környezetük tekintetében, hogy így valódi részesei legyenek a városrész megújításának.

Mivel a negyedben felülreprezentált a roma népesség aránya, a projektben szükség van olyan munkatársakra is, akik a kisebbségi közösségek kutatásában, a velük való kommunikációban otthonosan mozognak, mintegy kiegészítve az adminisztrációs szervek munkáját.

Az alkalmazott antropológiát definiálhatjuk a kulturális antropológia elméletének, módszertanának és holisztikus látásmódjának gyakorlati alkalmazásaként egy adott közösség társadalmi, politikai, gazdasági, vagy technikai problémáinak megoldása során. Ez a fajta integrált megközelítés képi az alapját a városrehabilitációs projekteknél való antropológusi részvételnek. Az alkalmazott antropológus fő feladata, hogy asszisztáljon egy adott közösség életében bekövetkezett „pozitív” változások elősegítésében.

Mivel a fejlesztés nagyrésztől felülről irányított, szükség van a helyi lakosság aktuális munkafolyamatokba való bevonására. Úgy véljük, hogy módszertani szempontból a városkutatások kvantitatív irányultságával szemben szükséges a minőségi megközelítés is, azaz az embereket és a területen élő etnikai csoportokat nem csupán statisztikai adatokként kell figyelembe venni. Mivel összetett problémákkal állunk szemben, nem elég a lakosságot csupán státuszmutatók és attitűdskálák mentén megismerni.

A városrehabilitációs programok során sokszor érvényesül a „majd mi megmondjuk, mi a jó nektek”-szemlélet. Ezt az etnocentrikus problémamegközelítést kifogásolta Sol Tax is a 60-as évek végén, és ehhez arányítva reformálta meg az alkalmazott antropológia módszertanát. Ő már *kollegának* szólította a kutató közösség tagjait. Úgy gondolta, egy lehetséges fejlesztést kizárólag a helyiekkel közösen, a munkafolyamatba őket is bevonva tervezhetünk. A legmegfelelőbb megoldás csak így dolgozható ki, hiszen ők tudják legjobban, mire van szükségük. Valóban felfedezhető lényegi különbség az alkalmazott antropológiával szemben. A Magdolna-projekt pedig valahol a két ág metszéspontjában helyezkedik el: adott egy megbízói fél (RÉV8 Rt.), melynek akárhogy is nézzük, megvannak a maga céljai; adott néhány önjelölt alkalmazott antropológus/szociológus, akiknek az Rt. irányába vannak kötelezettségei (alkalmazott antropológia); illetve adott egy elképzelés, hogy a célt a helyiek bevonásával kell elérni (akcióantropológia).

Mint láttuk, vizsgálatunk esetében is szükség lehet az alkalmazott antropológia közvetítő szerepére, a helyzetfelmérés, a javaslattétel, az érdekegyeztetés, visszacsatolás a „politikai” szint felé, és később, a monitoring szempontjából. A közvetítés folyamata kétirányú (top-bottom és bottom-up), azaz a döntéshozatali és építetési szint elképzeléseit kommunikálni, illetve legitimálni kell a lakosság körében, továbbá a lakossági érdekeket és igényeket is érvényesíteni kell döntéshozói szinten, amely nagyon nehéz feladat. Ez a későbbiek során tárgyalandó konfliktusokhoz vezet el.

Ennek során az antropológus a városigazgatás és a helyi városrész szintje közötti „közvetítő mezőben” tevékenykedő városrész-moderátorként tevékenykedhet, akinek szerepe a politika, igazgatás, piac, harmadik szektor és civil szféra szereplői közötti közvetítés, többek között a városrész-fórumok segítségével. Feladatkörei közé tartozik még a rehabilitációs területen végezendő terepmunka⁴ mellett a kooperációs- és kommunikációs struktúrák kiépítése, a moderálás és a mediáció is.

Magdolna-negyedi szomszédsági egységek létrehozásának, a közösségfejlesztésnek célja, hogy az

⁴ Ez esetben klasszikus antropológiai terepmunkáról is szó lehet, esetünkben a városi cigányság kutatása, a velük való kommunikáció, igényeik felmérése, integrációs potenciáljuk, vagy akár a városi térről való elképzeléseik vizsgálata által.

itt lakó emberek jobban megismerjék környezetüket, a szomszédjaikat, hogy megismerjék és maguk is hozzátehesenek a rehabilitációs programokhoz, aktívan részt vehessenek a negyed átalakításában, a környezet rendbetételében, hogy érezzék: felelősségük van saját sorsuk és a környezetük iránt.

Az önkormányzati tulajdonú épületek elhanyagoltságának egyik oka az, hogy senki nem érzi saját feladatának, felelősségének a fenntartást. Lakók, bérlők bevonása és érdekeltté tétele az épületek működtetésében elősegítheti a nagyobb odafigyelést, a gondosságot.

A bérlők részvételével létre kell hozni épületenként egy „kvázi társasházat”, hogy ismerjék és dönthessenek a ház működtetéséről. Ismerniük kell a költségeket és a bevételeket ahhoz, hogy felelősséggel dönthessenek a szükséges munkákról, hogy szerepet vállalhassanak az üzemeltetésben, vagy a ház takarításában, esetleg a kisebb munkákban, javításokban. A bérlői közösségi szerepvállalást minta-projektekben kell elkezdni.

A közösségi fejlesztés, ifjúsági tanácsadás, oktatás eredményeként hosszabb távon elérhető cél, hogy a Magdolna-negyedben a jelenlegi slumosodási folyamat megszűnjön, az itt lakó fiatalok számára valódi jövőkép alakulhasson ki, nőjön a gyerekek középisikolai végzettsége, a veszélyeztetett gyerekek száma fokozatosan csökkenjen, a lakások korszerűsítésével emelkedjen a lakáskörülmények színvonala.

Azonban szociális helyzet és a társadalmi tőke relatív szintjének emelésére törekvő programelemek közül – az 2008 januárja óta⁵ – több szegmens is kikerült a programból. Ezek hiánya bizonyos mértékig a rehabilitáció szociális vonulatának sikerességét kérdőjelezi meg.

A fentebb említettekhez kapcsolódva szükségesnek látjuk megemlíteni a helyi társadalmi tőke fejlesztésének lehetőségét, amely további antropológiai relevanciával bír. A kilencvenes évek közepén egyszerre több helyen fedezték fel a társadalmi tőkét, mint a társadalmi gondok megoldásának

⁵ Ennek oka, hogy a Magdolna-negyed program második ütemében megnyert Új Magyarország Fejlesztési Tervhez kapcsolódó támogatás csak meghatározott irányú fejlesztési elképzeléseket preferál. Ennek értelmében nem kapott helyet a Magdolna-negyed II. programban a foglalkoztatási rész, ami a munkaerő-piaci integráció a helyi munkanélküli lakosságnak a területen lévő (és a rehabilitációban résztvevő) vállalkozások kapcsolatát lett volna hivatott elmélyíteni. Továbbá nem tartozik a program második ütemébe a közoktatás fejlesztését célzó elem sem.

addig hiányzó eszközét. Gyakorlati megközelítésben a társadalmi tőke szempontjait érvényesíteni kívánó helyi politikák elsősorban a városi társadalmak kisebb egységeire, a lakónegyedekre, vagy pár utcából álló szomszédsági közösségekre összpontosítanak.

A társadalmi tőke azokat az erőfeszítéseket foglalja magába, amelyeket az egyének a társadalmi kapcsolatháló kialakítása céljából fejtenek ki. Mértéke egyrészt azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyeket az egyén ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon (gazdasági, kulturális, vagy szimbolikus) tőkefajta nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. Fenntartásához és újratermeléséhez elengedhetetlen az állandóan megvalósuló kapcsolattartás, ezért a személyek közötti viszonyokban jelenik meg.

Az antropológiai módszereken alapuló közösségi fejlesztés szempontjából ez a civil társadalom kiterjesztésében és megerősítésében jelölhető meg (ez kifejezi a tőkefajta közjószág jellegét is). Hatása egyszerre jelentkezik a kollektív cselekvésre való készségnek és a közintézményekbe vetett bizalom szintjének emelkedésében.

Továbbá lényeges szerephez jut a társadalmi tőke az erős szomszédsági kapcsolatok kialakításában, amelyek háttérül szolgálhatnak helyi erőforrások létrehozásához, gondozásához, illetve információt és fórumot biztosítanak a közösségi tevékenységek is.

Az alkalmazott antropológia diszfunkciói a vizsgált terület összefüggésében

Azzal, hogy a kutatott közösség életébe bele kíván avatkozni az alkalmazott antropológus, a kulturális antropológia egyik alap tézisével áll szemben, miszerint a kutatónak minden esetben – a beavatkozást minimálisra csökkentve – háttérbe kell vonulnia. Az antropológus „önmaga zárójelbe helyezése” révén a terepen azt a célt szolgálja, hogy a kutatott közösséget önmagában érthessük meg, mindenféle kitalált maszk, a külvilág felé mutatott álarc nélkül. Igaz: az csupán illúzió, hogy egy fizikailag jelenlevő antropológus ne hasson a közösség mindennapjaira, mégis az lenne a feladat, hogy ez a lehető legkisebb mértékben menjen végbe. További problémát jelent, hogy nem csak beavatkozni kíván az alkalmazott antropológus, de azt egy bizonyos látásmódban teszi: kizárólag saját kultúrája által segítségnek gondolt lépéseket tesz (akár a tanácsok

formájában is). Érthető hát, ha sokan támadják az ilyesfajta munkákat, a szakmán belül olykor pejoratív konnotációval párosul.

További negatívum, hogy az antropológusok és a hivatalnokok soha sem tudtak igazán együttműködni. Utóbbiak szerint ugyanis az antropológusok túl lassan dolgoznak, és túlzottan szimpatizálnak a kutatott csoporttal. Ezzel szemben az antropológusok szemében a hivatalnokok általában csupán öncélú bürokraták, akik lehetetlen ütemben kívánnak változásokat elérni.

Tapasztalataink alapján működhet tehát az antropológiai munka az akadémiai szférán kívül is, ám megvannak annak hátulütői. A probléma az antropológia természetéből fakad, amit már az fent említettünk. Azzal, ha beosztottként dolgozik egy antropológus, akár egy olyan főnöknek, aki tisztában van vele, mi az antropológia, akár olyannak, aki nem, előbb vagy utóbb összetűzésbe kerül a két fél. A vezető az adott projekt sikerességét tartja szem előtt, egy antropológus nem feltétlenül. Adódhatnak olyan szituációk, melyekben olyasmit kérnek az antropológustól, amikor a munkahely érdeke esetlegesen fontosabb akár az antropológiai munka alapkövetelményeinél, vagy akár az antropológiai etikai kódexnél.

Példák a szociális szempontot fontos tényezőként alkalmazó komplex városrehabilitációs programokra

A szociális szempontokat is magukba foglaló városrehabilitációs programok általában akcióterületi alapon szerveződnek. A város leghátrányosabb helyzetű részeinek kiválasztása komplex mutatószámrendszer alapján, a város egészének helyzetéből kiindulva történik, a végső döntést mindig összvárosi szinten meghozva.

A „Soziale Stadt” program Németországban

A hátrányos helyzetű városrészek integrálására törekvő „Soziale Stadt” egy 1999-ben elkezdett szövetségi program, melynek célja e városrészek célzott megsegítése annak érdekében, hogy az egymást erősítő negatív fizikai, társadalmi folyamatok következtében kialakuló várospusztulási spirál megállítható legyen.

A program megvalósítása során az egyes fázisokban más-más szerepe van a „top-down” és a „bottom-up” elemeknek. A program-kiírásban, il-

letve a megvalósítás szabályainak és módszereinek rögzítésében a „top-down” megközelítés a hangsúlyos, míg a programok elkészítésében és a tényleges megvalósításban a helyi szintről induló „bottom-up” módon kidolgozott elképzelések dominálnak.

A „Big Cities Policy” Hollandiában

A városi revitalizáció politikája mellett egy szociális rehabilitációs politikát is elindítottak. Ennek keretében a városrészekben a szociális kohézió elmélyítését tekintették a legfontosabb célkitűzésnek. A programot a Big Cities Policy elindulása után megszüntették, beolvasztották az általánosabb politikába.

Az 1990-es években elinduló Big Cities Policy első szakaszában az ún. jövedelmi szomszédsági egységek helyzetére koncentráltak. Az alapvető célkitűzése a politikának a „tökéletes város” (complete city) létrehozása. Ez alatt olyan várost értenek, amelyben mindenki otthon érzi magát, a gazdasági élet dinamikus és stabil alapokkal rendelkezik, a munkakeresők találnak számukra megfelelő munkaalkalmat, az életfeltételek jók, a lakókörnyezet élhető, a közterületek biztonságosak és a közösség mindenkit integrál.

A célkitűzések elérését gondos monitoringgal és a terepen történő ellenőrzésekkel kívánták elősegíteni. A stratégia alkalmazása lehetővé tette a szükséges területeken történő beavatkozást. A városok a politika alkalmazása keretében speciális célterületeket is kijelölhettek, ezzel a lehetőség legelőbb város élt is.

Konklúzió és további lehetőségek

Ahogy az tanulmányunkból is kiolvasható, sok lehetőség rejlik az antropológusok alkalmazása terén a városrehabilitációs projekteknél. Különösen az olyan negyedekben, ahol etnikai-kisebbségi problémák jelentkeznek, és ezek feloldásában egy olyan szemlélet segít igazán, amely egymás által meg nem értett kultúrák között közvetít.

E mellett – más rehabilitációs példákra támaszkodva – fontosnak bizonyult az a szemlélet, hogy városrész-megújítási törekvések a helyi társadalomra, annak szocio-kulturális jellegzetességeire támaszkodjanak, és már a megvalósítás során járuljanak hozzá a helyi társadalmi tőke koncentrációjának növekedéséhez azáltal, hogy közreműködő partnerekké teszik a helyieket.

Bár valamely antropológus szerepe egyelőre nem tisztázott teljes mértékben, mégis véleményünk sze-

rint erős potenciált hordoz magában a helyi fejlesztések tekintetében. És emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy Magyarországon az ilyesfajta, szociális városrekonstrukciós projektek még gyerekcipőben járnak.

Összefoglaló

Célunk, hogy a Magdolna-negyves szociális rehabilitációjának példáján keresztül felvázoljuk az alkalmazott antropológia felhasználásának lehetőségeit a lakásalomány, a városi terek szerkezetének, lakossági összetételének átalakítása, megújítása során. Előzetesen feltételezzük, hogy a rehabilitációs munkafolyamatban szerepe lehet a kultúrakutatással foglalkozó terület képviselőinek is. Vajon hol kapcsolódhatnak be szociális rehabilitációs munkálatokba?

Az alkalmazott antropológiát definiálhatjuk a kulturális antropológia elméletének, módszertanának és holisztikus látásmódjának gyakorlati alkalmazásaként egy adott közösség társadalmi, politikai, gazdasági, vagy technikai problémáinak megoldása során. Ez a fajta integrált megközelítés képi az alapját a városrehabilitációs projekteknél való antropológusi részvételnek. Az antropológus elsődleges feladata itt, hogy megértse az akcióterületen zajló mindennapi közösségi élet logikáját, a lakóhelyi kultúra fő mintázatait és reflexív magatartásával részt vegyen a megújulás elősegítésében a helyi kultúra kontinuitásának megőrzése mellett.

Felhasznált irodalom

A szociális városrehabilitációs koncepció, eszközrendszer és modellkísérletek előkészítése.

Városkutatás Kft, Bp. 2004.

Boglár Lajos 1992

Akcióantropológia, avagy hol húzódnak a tolerancia határai? In Kunt Ernő – Szarvas Zsuzsa szerk. *A komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon.*

Miskolci Egyetem, KVAT Füzetek 1, Miskolc, 99-105.

- Bourdieu, Pierre 2006
Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Gazdaságszociológia*. Aula Kiadó, Bp., 132-146.
- Coleman, James S. 1998
A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula Kiadó, Bp., 11-43.
- Haraszi Anna 2004
Az akció-antropológia elméleti és etikai áttekintése. In A.Gergely András – Papp Richárd (szerk.) *Kisebbség és kultúra. Antropológiai tanulmányok 1.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – MTA Politikai Tudományok Intézete – ELTE Kulturális Antropológiai Szakcsoport, Budapest.
- Józsefváros Középtávú Rehabilitációs Stratégiája*. Rév8 Rt. 2003.
- Józsefvárosi Önkormányzat Kerületfejlesztési Stratégia*, 2002.
- Józsefváros Rehabilitációs Stratégiai Terve*. Rév 8 Rt. 1998.
- Józsefváros Szociális Térképe*. TÁRKI – SzocioMed – BME Szociológia Tanszék, 1998.
- Lakásviszonyok – 2000*. Monitor Társadalomkutató és Módszertani Központ, 2000.
- Magdolna-negyed*. Budapest–Józsefváros szociális rehabilitációs program, 2004.
- Nemes Ferenc – Szelényi Iván 1967
A lakóhely mint közösség. Akadémiai Kiadó, Bp., 72-122.
- Putnam, Robert D. 1995
Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6(1). 65-78.
- Szelényi Iván 1973
Bevezető tanulmány. In *Városshociológia*. KJK, Bp., 7-40.

A. Gergely András

LAKÓPARK, MINT KORUNK TÖMEGSZÁLLÁSA?

CSIZMADY ADRIENNE KÖTETEIRŐL¹

Elsavanyodott témakör, „túlhaladott” kérdés, avagy az érdektelenség homályától övezett problematika lenne, amit a szerző előkapar a szaktudomány „régiség-tárából”? Vagy épp a „trendi” beruházási irányzatok, kiváltságos létmódok, formát váltó életkörülmények új városi övezetei azok, melyekről háromszáz oldalas monográfiát lehet írni napjainkban?

Csizmady Adrienne nem siet a válasszal. Tanulmányok hosszú során át foglalkozott az elmúlt másfél-két évtizedben azzal a lakómóddal, amely a városkutatások homlokterében állt Amerikában és Nyugat-Európában a harmincas évektől, Magyarországon a hatvanas évektől megindult gyarapodási és életmódváltási időszakban. Ténylegesen két alapkérdés foglalkoztatja, amelyek voltaképpen egyik abból a szempontból, hogy a nagyvárosi lakásmódok, a tömeges elhelyezésre alkalmas *életforma-keretek, térhasználatok* miként befolyásolják keletkezésük folyamatát és a *társadalmi elrendeződés* lényegi sajátosságait.

Adott ugyanis a város mint potenciálisan egyetlen „magból” kibontakozó, a maga bizonytalan és vonzó sokrétűségében mégis tömegek számára kínálkozó „dúsulása”, burjánzása és városkörnyéki (perifériákra kiterjedő) terjeszkedési övezete. A *lakótelepek* – mint hazánkban, s különösen Budapesten – a lakosság mértéktelen fővárosba-áramlását, befogadását és „meggyökereztetését” elősegítő szolgáltatási univerzumok már a húszas évek nyugat-európai szalagházainak, tömbösen szervezett lakótéri egységeinek tartományába tartozó életforma-modellek jelentek meg, s utóbb ennek szocialista iparosítás-kori változatai a belvárosok széléin kialakított munkás-övezetek alaptípusai voltak (és maradtak mintegy fél évszázadon keresztül). A korai magyar szociológia, s különösen az életmód-, életminőség- és életformaváltással kapcsolatos társadalomtudományi kutatások (humángeográfia, mobilitásvizsgálatok, kulturális blokkok kutatása,

műveltségi rétegződés-elemzések, stb.) első opuszai a hatvanas-hetvenes évtizedfordulón kezdtek hírt adni a korábbiakhoz képest is roppant mértékűvé gyarapodott nagyvárosok gondjairól. Ezekben belül is kiemelt témakörre lett az életformaváltásra kényszerített/készített parasztság városba vándorlásának ezernyi témája, a nagy tömegű emberhez illeszkedés szocializációs zavar-tengere, a gyökeret veszített népek új identitás-kereségének végtelen sok nyűgje és megoldatlan probléma-öze. A lakás-szociológia, a lakótelepi életmód szakirodalma korszakosan meghatározta a hazai társadalomkutatást, ezen belül is kiváltképp az életforma- és értékrend-változásra kényszerülő embertömegek beilleszkedési, adaptációs nehézségei szolgáltak fontos témaként a „tényfeltáró” szociográfusok, városstervezők, demográfusok, ipar- vagy bányavárosokat megalapozó igazgatási ügybonyolítók szakmai köreinek. S a ma már lassan összedüledezni kezdő lakótelepi-vagy panel-életmód immáron szinte olyan vágyott élethelyzetet hoz veszélybe, ahol a város mint óriási katlan legfőbb jótéteményei: a melegvíz-szolgáltatás, a központi fűtés, a megoldott közlekedés, a bolthálózatok és szolgáltatási kínálatok, szociális ellátottság látszanak veszendőbe menni. De csupán látszanak, s ez a fő témaköre Csizmady Adrienne-nek is, akik utóbbi köteteiben és tanulmányaiban a *lakótelepesség és a lakóparkosság* összefüggéseit taglalja, legutóbb megjelent kötetében már fölöttébb komoly nemzetközi összehasonlító tapasztalattal, szakirodalommal és adatbázissal.

Mind a lakótelep, mind a lakópark közelítő mértékű társadalmi státusok foglalatja: mindkettőben a más létformából kilépett s ide vágyakozó, az itt élést ideálisnak tekintő, hasonló jövedelmi körben élők és közelítően hasonló értékvilággal, ízlés-, norma- és fogyasztási preferencia-rendszerrel rendelkezők közegében „családias” légkört remélők vannak jelen meghatározó súllyal. A telepszerű, sűrített életmódban egymás mellé került embertömegek talán az egykori falvak analógiáját keresve az „új közösséget” jelképezik, s csupán évek vagy évtizedek hosszú sora után derülhetett ki a kutatásokból, mennyire nem csak a tulajdonosok jövedelem-azonosságán vagy életviteli sztenderdjein múlik az, hogy megfelelő létmód kínálkozik-e a lakótelepen vagy immáron most már a lakóparkokban is. Mindkét telepszerű

¹ *A lakótelep*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.; *Társadalom – Tér – Szerkezet*. Szerkesztette Csanádi Gábor és Csizmady Adrienne. ELTE TáTK, Városi és Regionális Kutatások Központja, Budapest, 2008. 320 oldal. A szerző saját tanulmánya a kötet 293-320. oldalán olvasható; *A lakóteleptől a lakóparkig*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2008. 321 oldal.

építkezési és lakhatási formát jellemzi az egyöntetűség mellett is meglévő sokféleség, de a lakótelepek látszatra egyszínű és zordan uniformizált jellege és állapota különbözik aszerint is, milyen történelmi korszakban döntöttek kialakításukról, milyen gazdasági-társadalmi státusú családok számára építettek őket, s hogyan találkozott a tervezői cél a kivitelezés és az életszerűség későbbi fázisaival. Ma már, amikor a térképre nézve is látható, hogy nincs budapesti kerület, ahol ne lenne immár lakópark legalább egy (de van, ahol egy vagy két tucat is megtalálható), kétségtelenül kiderül az is: a lakóparkok karakterét, szolgáltatásait szintúgy meghatározza az idő, a befektetők és kivitelezők tőkeképesége, a tulajdonosok által támasztott és ébren tartott piaci igények, életmód-formáló hatások együttese, stb. Noha mindezek tehát napjaink legfőbb urbanisztikai kérdései már, melyek tervezési, lakosság-vonzási, befektetéspolitikai és/vagy lakáspiaci viszonylatai ráadásul roppant gyorsan változnak, a lakóparkokról megképződött tudásra vagy leülepedett szakmai tapasztalatokra még aligha lehet tudományos szempontból számítani.

Nos, mindez a felszínes látszat inkább. Csizmady Adrienne szakmai útja, oktatói és kutatói pályafutása is kellő cáfolat erre a tudományos közhiedelemre. Amiként az építészeti, várostervezési, lakás-design vagy köztéri műtárgy- és téralakítási szakirodalomban nem járatos érdeklődő nyugodtan gondolhatja azt, hogy az építészek még mindig csak madártávlatból tudnak emberi terek tervezéséről gondolkodni, a városkutató is vélheti így, hogy a szegregációs övezetek, az etno-scape és socio-scape elemzői, a befektetéspolitikai tanácsadók vagy a városi szubkultúrák kutatói túlságos távolból leskelnek a társadalom élő tereire. De éppen Csizmady példája az egyik fénylő cáfolat a lakótelepek és lakóparkok hazai és külföldi tapasztalatainak, a széles szakirodalmi bázisú feldolgozás és esettanulmány-szintű elemzés összhangjának meglétére. A szerző sikeres szakmai (akadémiai kutatói és egyúttal egyetemi oktatói) pályafutásának egyik titka vélhetően éppen abban van, hogy érdeklődéshistóriája és tevékenységei egymást erősítik: négy nagyobb kutatás vezetése, másik két tucat kutatásban szakértői jelenléte, több mint három tucat szaktudományi közleménye (ezek egyharmada idegen nyelven) dicséretes összhangba hozzák megannyi példáját a lakótelepi-lakóparki sajátlagosságoknak, ezek harmonikus elemzéséről felmutatható példának. Ezekből alább csupán szemelgetni lehet néhány gondolat-futamot, de érdemi gazdagságukat megjeleníteni kevésbé sikerülhet...

Közelítő definícióval a két lakómódot és lakástípust megannyi rokon vonás jellemzi, de a lakópark kiemelendő sajátossága, hogy arculata éppoly szabványosítottan formált, kívülálló számára építészeti összhangot tükröző, mint a lakótelepé, viszont társas *környezetétől markánsan elkülönülő* volta nemcsak építészeti program (határolt felületek, lakótéri funkciók, elkerítettség, szolgáltatások biztosíthatósága a bentlakóknak, stb.), hanem mintegy „marker”, meghatározó jegy, személyességének alapvonása is. A közelítő meghatározások részeként Csizmady nem csupán az építészek, tervezők és kivitelezők, szolgáltatók, piaci befektetők, imázsformálók, nyilvános megjelenítésben érdekelt reklám-szlogenyártók köreit teszi megfigyelési alapjává, hanem magukat a bentlakókat is, a velük készített interjúk egyensúlyi elemként vannak jelen a következtetések és a megjelenítés egyes szintjein. Persze, megkülönbözteti a két lakómódot az is, milyen direkt politikai célrendszert szolgált a kialakítás, így például korántsem összekeverhető a reklám-szlogenek színjén sem „*A Duna partján, lágyan imbolygó jachtok és árnyas fák között...*” (Marina-part) az „*Élj úgy, ahogy jó neked!*” (Sun Palace) ajánlásával vagy az „*All inclusive. Mindez otthon!*” (Prestige Park Towers) kínálatával, ahol szinte minden a presztízs, az elegancia, a minőség és az exkluzivitás kivételességével mérhető kivételettség-érzés azzal a „betonba zárt szocializmussal” kerül szembe, amit a békásmegyeri vagy Havanna-lakótelepi panelvilág kis magyar valósága foglal magába az állami nagyberuházások csúcsidőszakából. A lakótelepi szegregáltság az agrárius-rurális mobilitási hullámok nagyvárosba-ömlési korszakában a középosztályosodási erősödéssel és illúziókkal voltak egy hullámhosszon, a lakóparki kiváltságosság pedig az új elitképződési trendekkel van párhuzamban. Utóbbinál a saját mosoda, saját uszoda, saját autóparkoló és saját teraszlelátó éppúgy a lakótéri presztízs és térbeélés eleme, mint a telepi közért vagy a negyvenezres lakótelepi tömb ellátására telepített mosoda volt egykoron, a modernitás csodájaként és a városban élés rózsaszín álmaként... Persze a közvetlen, tömegesség-alapú összehasonlítás sem érvényes egyetlen elemként, nemcsak a lakóparkok létszáma okán, hanem azért sem, mert a lakótelep „hívószava” egykor a kényelem volt, a lakóparké meg most már a biztonság lett...

Csizmady munkáinak ily futólagos áttekintése szinte szégyenletes a recenzor részéről. Nem azért, mert a szerző műveit egynemű jelzőkkel, az érdeklődés fókuszával vagy a tematikai besorolás kényszerű eszközével kell képtelenül szűk spektrumban ér-

tékelni, hanem mert maguk a művek a tudományos érdeklődés számára is meglepően sok „evidenciáról” mutatják meg azok árnyalt és belterjes másságát, a „csudás” társadalomtörténetben az emberi komponensek, kapcsolati jellegzetességek, kölcsönhatások árnyalatait, s végtére a maguk leírhatóságában is épp azáltal lesznek élvezetes tapasztalati tudássá, mert oly sokarcú énjük meg tud jelenni a szerzői szándék révén. Kontrasztok a lakáspiaci és beruházási búvkörben, látszatok és valóságok hétköznapi-ságai, csodás-mesés párhuzamok és illúziómentes történések diszharmoniai, államiasult tervezés és magánosult megvalósítás, fellendülő piaci és divatjelenségek övezte emberléptékű képtelenség... – így együtt, a maguk televény pompájában, morbid kontrasztjaival, szereplőktől függő keserűes színjátékában nyerik el méltó realitásukat.

Csupán egy apró élményem kapcsolódik ide erről a színpad mögötti „irigyelt” emberi világról, egy kilencedik kerületi lakóparki lépcsőházból: az ablakpárkányon kemény papírra fénymásolt kézírásos üzenet szól az arra járókhoz, mondván „Ne dobd ki a csikket a világítóudvarba, mert pont az ablakunk elé esik. Köszi ☺!”

Csizmady példái persze ennél zordabbak, avagy zordabban emberiek. A társadalmi-fizikai környezet sajátosságai a lakótelep esetében is más-más szociális és kulturális tradíciók találkozásait jelenthették egykor, s a lakótelepi életutak átalakulási folyamatai között ma már meghatározóbb módon van jelen a rehabilitáció, a rontás és bontás dilemmája, a létformába zárt kilátástalanság, mint mondjuk a lakóparki palmaövezetek összképe mögött az egyáltalán fölsejlenék. De a lakóparkosítás mintegy évtizedes tapasztalati anyaga immár arról is vall, hogy a létfeltételek exkluzivitása könnyen lehet, csupán felszínes máza a közös térbe zárt emberi világnak, csupán újdonság és még költségesebb formája a lakótelepi létminőségnek, viszont éppoly kontrasztos képtelenségben áll a reklámokkal: a „trendi” létforma ugyanolyan snassz tud lenni (csak talán még utálatosabban közösségellenes és individualista) a maga hétköznapi létvalóságában, mint a lakótelepi közéleti gyönyörben volt annakidején. Csizmady roppant visszafogott eszköztárral, a magabiztos szociológiai ráközelítések ökonomikus használatával, a kevéssé átliteralizált szövegközlés hatékonyságával, viszont a látvány-repertoár és a részletgazdag megfigyelések rétegeivel teremt meg azt az interdiszciplináris összképet, amelyben a modernitás-kori gettoizáció végbemegy. Finom stílusárnyalatban mutatja meg, hogy az egykori Havanna-lakótelepi

szövetkezeti öröklakás életmód-formáló és életút-szinten is nehezen teljesíthető vásárlásformaként semmivel sem méltatlanabb, mint a korszerű presztízsbetűként megvett és lakatlanul hagyott ingatlanok tulajdonosi miliője – ez pedig egyúttal a lakóparki építkezés jövőképe, ígéretére is kihat. A létformák és létmódok színpadán a szerepek mindazonáltal tehet(ős)ség és mintakövetés konvencionális elemeiből állnak, akkor is, ha a lakópiacot uraló befektetési szlogentár vagy értékesítési professzionalizáció harsány illúziófestésen kapható rajta (miként egy színjátékban a díszlet- és jelmez-készlet összhátása kínálja ugyanezt). A lepukkant lakóteleptől a napfényittas lakóparkig ugyanaz a tömegszállás-forma, alvóváros-tünetegyüttes hatja át a modernitás-kori életvezetést, legföljebb több az ültetett pálma és fügefű a mai konstrukciókban, és a járgányok sufni-sorát fölvaltja az automata villanykapcsolós figyelőrendszer a mélygarázsokban. De éppúgy az emberi létfeltételek egyik legkonvencionálisabb eszköztára a tét: a visszavonulás, elhúzó-dás, privát lét és magán(y)osodás a velejáró minkét esetben. Erre talán a Csizmady által földidézett amerikai példák mellett a legfényesebb utalás az ÚMK-kötetben hivatkozott egyik reklámszlogen: „Éljen a város felett!”.

A város felett élni, a vidék helyett a fővárosban települni és mindeközben vidéki miliőre vágyni, meg aztán elszánt hódolattal illetni a kiváltságosság ez új tömegtemplomait – olyan tünemények ezek, amelyek a társadalmi tömegkapcsolatok, csoport-szintű miliőhatások, egyéni léptékű boldogulások kulturális univerzumát mutatják, mégpedig a társadalomkutatónak méltó bonyolultsággal és illő példatárral szolgálva. Nemcsak a kortárs olvasó, hanem (mint éppen Csizmady fölhasznált szakirodalmi forrásai is jól illusztrálják ezt) talán még inkább az utókor az, akinek ilyesfajta folyamatokról szerzett-megképződött ismeretek kiváltképp jól jönnek majd a hosszabb távú trendek elemzéséhez. Hát ezért is hála és elismerés köszönő gesztusa illeti Csizmady Adrienne-t, aki a lakótér és a lakott terek élőhelyeibe vezet be munkássága révén. Szemléletének komplexitása nemcsak oktatható-oktató ismeretanyag, de lehelletfinom tudományos kutatói szemelvényvilág is.

SZERZŐINK

A. Gergely András (Budapest, 1952):

az MTA PTI tudományos főmunkatársa, az ELTE Társadalomtudományi Kar és a Zsigmond Király Főiskola oktatója, kutatásai az etnoregionális problémákról, a politikai antropológia és a városantropológia nézőpontjának alkalmazásával a kortárs kisebbségkutatások témakörében formálódnak.

Barz Endre (Budapest, 1983):

egyetemista, az ELTE Társadalomtudományi Karának kulturális antropológia szakos, valamint Bölcsészettudományi Karának német szakos hallgatója. Specializáció: az ELTE szociológia szak Településtudományi és Humánökológia szakirány. Drei Raaben (Három Holló) német nyelvű irodalmi folyóirat szerkesztőségének tagja, fordítója. Eddigi antropológiai kutatásait a nemzeti identitás, nemzeti szimbólumok témaköreiben, helyileg Katalóniában végezte.

Gönczö Viktor (Szolnok, 1978):

piackutató és a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolájának hallgatója.

Hunyadi Márton (Budapest, 1986):

a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia és Történelem szakos hallgatója. Jelenlegi érdeklődési terület: presztízs gazdaság, státuszrepresentáció és társadalmi mobilitás, valamint migráció a poszt-socialista Magyarországon, ill. az Európai Unióban.

Kapitány Ágnes (Szentgotthárd, 1953):

szociológus, egyetemi oktató (ELTE kulturális antropológia szak), az Iparművészeti Egyetem tanára, az MTA Szociológiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa. Tanulmányai, könyvei a szimbólumkutatás, a nemzeti jelképek, a tárgyak és épületek arculatának változásairól, a politikai pártjelképek, a mentális örökség kutatási tapasztalatainak bemutatásáról szólnak.

Kapitány Gábor (Budapest, 1948):

szociológus, egyetemi oktató (ELTE kulturális antropológia szak), az Iparművészeti Egyetem tanára, az MTA Szociológiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa. Tanulmányai, könyvei a szimbólumkutatás, a nemzeti jelképek, a tárgyak és épületek arculatának változásairól, a politikai pártjelképek, a mentális örökség kutatási tapasztalatainak bemutatásáról szólnak.

Kis Tamás Péter (Budapest, 1988):

Kommunikáció- és Médiatudomány szakos hallgató a Zsigmond Király Főiskolán. Kutatási területe: kulturális antropológia, szubkultúrák.

Menyhárt Krisztina (Szófia, 1973):

Nyelvész és antropológus, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa, kutatási területe a beszéd kutatása, azon belül a kétnyelvűség produktív és perzeptív vizsgálata, a beszéd változásai időben és térben, a különböző műfajú szövegek (mesék, ráolvasások, spontán beszéd) fonetikai sajátosságai. Emellett érdeklődik a vallás- és történelmi antropológia iránt is. Több mint egy évtizede foglalkozik a magyarországi bolgár közösség nyelvének és kultúrájának kutatásával, PhD-disszertációját is ebből a témából írta.

Mezey Eszter (Budapest, 1983):

az ELTE volt kulturális antropológia és francia szakos hallgatója. Politikai antropológiai témakörben végzett kutatást, illetve francia szakon a diplomácia nyelvezetéről írt OTDK- és szakdolgozatot. A 2006-2007-es tanév folyamán köztársasági ösztöndíjban részesült.

Mihály Emőke (Csíkszereda, 1982):

szociológus, az ELTE Szociológia Doktori Iskola II. éves hallgatója. Érdeklődési területe a szegénységsszociológia, a romániai városi szegények alkalmazkodása a rendszerváltást követő gazdasági szerkezetváltozáshoz, az Európai Unióhoz való csatlakozást követő új átmeneti időszakhoz, illetve a szociális problémákkal foglalkozó civil szervezetek tevékenysége, hatása a városi szegénységre.

N. Szabó József (Nagybörzsöny, 1949):

történész, politológus, egyetemi tanár. Fő témaköre a magyar értelmiségtörténet.

Tardos Katalin (Budapest, 1962):

szociológus, az MTA Szociológiai Kutatóintézet tudományos főmunkatársa. Kutatási témái közé tartozik a munkaerőpiac és munkanélküliség problematikája, a foglalkozási diszkrimináció és a társadalmi kirekesztés folyamata, az esélyegyenlőség és sokszínűség menedzsment vállalati gyakorlatai, valamint a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának új tendenciái. Több felsőfokú intézményben oktat (ELTE, International Management Center, CEU Graduate School of Business, Nemzetközi Üzleti Főiskola – IBS). Jelenleg az IBS Nemzetközi Üzleti Főiskola főiskolai tanára, valamint a Gazdálkodási és menedzsment szak vezetője.

Tibori Tímea (Békéscsaba, 1950):

szociológus, az MTA Szociológiai Kutatóintézet igazgatója, lapunk főszerkesztője.